

# **Over de invloed van werktijdverkorting op welvaart**

Waarbij vanuit een breder welvaartsperspectief wordt gekeken naar de invloed  
van werktijdverkorting op welvaart

Bernd Dijkstra

Rijksuniversiteit Groningen

Faculteit Gedrags- en Maatschappijwetenschappen

Master sociologie, arbeidsociologie

Scriptiebegeleider: Dr. R.J.J. Wielers

Referent: Dr. J. Dijkstra

Titel: On the influence of work time reduction regarding welfare

januari 2023

# **Over de invloed van werktijdverkorting op welvaart**

Waarbij vanuit een breder welvaartsperspectief wordt gekeken naar de invloed van werktijdverkorting op welvaart

Auteur: Bernd Dijkstra

Email: [b.p.dijkstra@student.rug.nl](mailto:b.p.dijkstra@student.rug.nl)

Opdracht: Scriptiewerkstuk

Master: Sociologie, arbeidssociologie

Datum afronding: Januari 2023

Onderwijsinstelling: Rijksuniversiteit Groningen

Faculteit: Gedrags- en Maatschappijwetenschappen

Scriptiebegeleider: Dr. R.J.J. Wielers

Referent: Dr. J. Dijkstra

## Voorwoord

**Over de invloed van werktijdverkorting op welvaart** is het verslag dat ik heb geschreven als afronding van de Master Sociologie, richting Arbeidssociologie, aan de Faculteit Gedrags- en Maatschappijwetenschappen. Het thema van dit onderzoek is ontstaan door mijn interesse in enerzijds arbeid en de rol van arbeid in ieders leven, en anderzijds brede welvaart in een tijd van ontwikkelingen in welvaarts- en toekomstperspectieven.

Voor de waardevolle bijdrage aan het realiseren van dit verslag gaat mijn dank uit naar dr. Rudi Wielers, Universitair Hoofddocent Sociologie aan de Rijksuniversiteit Groningen, die mij gedurende dit proces begeleidde en verdieping bracht en dr. Jacob Dijkstra, Universitair Hoofddocent aan de Rijksuniversiteit Groningen, voor zijn waardevolle feedback. Daarnaast gaat mijn dank uit naar het Fries Sociaal Planbureau voor het beschikbaar stellen van hun data, en specifiek dr. Wouter Marchand, onderzoeker bij het Fries Sociaal Planbureau, voor onze inspirerende gesprekken die mij verder hielpen bij dit verslag.

Bernd Pieter Dijkstra,  
26 januari 2023

## Inhoud

Voorwoord .....	2
Abstract .....	4
1. Inleidend .....	4
2. Welvaart.....	6
2.1 Het bbp als welvaartsmaat .....	6
2.2 Welvaart op individueel niveau .....	9
3. Een breder welvaartspectief.....	10
3.1 Het definiëren van brede welvaart .....	10
3.2 Het operationaliseren van brede welvaart.....	11
3.3 Brede welvaart: Het antwoord op de kritiek over het economisch paradigma.....	12
3.4 De Monitor Brede Welvaart van het CBS .....	13
3.5 De brede welvaartsfactoren uiteengezet .....	13
3.6 Invloed van het welvaartspectief.....	16
4. Werk(tijdverkorting) en brede welvaart.....	17
4.1 De positieve relaties tussen werktijdverkorting en brede welvaart.....	20
4.2 De negatieve relaties tussen werktijdverkorting en brede welvaart.....	23
4.3 De hypothesen.....	24
5. Het onderzoek .....	25
5.1 Panel Fryslân .....	25
5.2 De vragenlijsten en finale dataset .....	27
5.3 Analysestrategie.....	28
5.4 De variabelen.....	29
5.5 Het analyseplan.....	38
6. Resultaten.....	39
6.1 Descriptieve statistieken .....	39
6.2 Samenhang.....	42
6.3 Modelschattingen.....	45
7. Discussie .....	51
7.1 De resultaten in relatie tot de hypothesen.....	51
7.2 Verklaring voor de zwakke resultaten .....	56
8. Conclusie.....	58
Literatuur.....	60
Bijlage .....	65
Bijlage 1: <i>N</i> -waarden van de samenhangrelaties .....	66
Bijlage 2: Uitgebreide uitwerking van de regressieanalyses.....	67

## Abstract

In deze scriptie is mijn doel te onderzoeken in hoeverre werktijdverkorting invloed uitoefent op welvaart. Allereerst sta ik stil bij welvaart. Het bruto binnenlands product (bbp) wordt nog vaak gebruikt als welvaartsmaat, maar kent verschillende beperking waardoor het bbp als welvaartsmaat de individuele welvaart van mensen niet adequaat inzichtelijk maakt. Dit, naast de waar te nemen verandering in het welvaartspectief in de samenleving, maakt dat ik besluit met een breder perspectief naar welvaart te kijken. De perspectiefwijziging heeft ook invloed op de wijze waarop er naar werk gekeken kan worden. Waar het economische (bbp-georiënteerde) perspectief stimuleert om meer uren te gaan werken en heeft bijgedragen aan een voltijdnorm in Nederland, kan een breder welvaartspectief juist stimuleren om een andere levensstijl na te streven, waarbij minder uren werken een bewuster bestaan mogelijk kan maken. De centrale vraag in dit verslag is daarom of werktijdverkorting een positief effect heeft op welvaart.

Met de Monitor Brede Welvaart van het CBS als kader kijk ik aan de hand van acht brede welvaartsfactoren (e.g. welzijn, materiële welvaart) naar de invloed van werktijdverkorting. Ik doe dit op basis van data van het Fries Sociaal Planbureau (FSP), afkomstig uit hun eigen Panel Fryslân. Het is de beschikbaarheid van data uit tien verschillende vragenlijsten van het FSP die dit hypothese-toetsend onderzoek mogelijk maakt. Aan de hand van het kader dat de monitor biedt, de beschikbare data van het FSP en literatuur kom ik tot eenentwintig brede welvaartsindicatoren. Om een zo groot mogelijke steekproef per brede welvaartsindicator na te streven kies ik om met verschillende steekproefgroottes te werken, allen afkomstig uit één definitieve steekproef van  $N=1032$ . Door zevenentwintig regressieanalyses uit te voeren kan ik de invloed van werktijd op alle eenentwintig indicatoren achterhalen, wat inzicht biedt in de invloed die werktijdverkorting op de acht brede welvaartsfactoren uitoefent en daarmee op brede welvaart als geheel.

De resultaten laten zien dat werktijd, uitgedrukt in voltijdbanen en (grote en kleine) deeltijdbanen, geen invloed uitoefent op de brede welvaartsfactoren. Oftewel, er bestaan geen significante verschillen tussen voltijd- en deeltijdwerkers ten opzichte van de brede welvaartsfactoren. Op basis van deze resultaten moet ik concluderen dat werktijdverkorting geen significante (positieve) invloed heeft op de brede welvaartsfactoren, ondanks de verwachte positieve relatie. Deze onverwachte resultaten komen mogelijk door een onvoldoende representatie van mensen die bewust voor deeltijdwerk hebben gekozen of door de normalisatie van deeltijdwerk in Nederland die ertoe heeft geleid dat deeltijdwerk weinig tot geen additionele positieve invloed uitoefent op brede welvaart.

## 1. Inleidend

Er is een verandering waar te nemen in de manier waarop er naar welvaart wordt gekeken. Steeds vaker wordt de term brede welvaart gebruikt om de noodzaak van alternatief beleid kracht bij te zetten. Dit wekt de indruk dat brede welvaart meer zegt over een goed leven, een gezond klimaat, et cetera, dan simpelweg welvaart. Zegt welvaart wel genoeg over wat er nodig is om een goed leven te leiden?

Een mogelijke verklaring voor het gebruik van de term brede welvaart in plaats van welvaart is dat het bbp nog altijd als dominante indicator voor welvaart wordt gezien (Rijpma, Moatsos, Badir, & Stegeman, 2017). Het bbp is de som van de economische activiteiten van alle bedrijven in een land en is daarmee een maatstaf voor de economie. In dit bbp-georiënteerde perspectief wordt de economie als equivalent, of belangrijkste factor, van welvaart gezien. Naast dat dit feitelijk onjuist is – de economie en welvaart groeien in Nederland al decennialang niet meer evenredig (Philips, Van Bavel, Rijpma, & Van Zanden, 2021) – is dit mijns inziens ook een te beperkend perspectief omdat het uitgaat van een te eenzijdig beeld over wat welvaart is en hoe dit tot stand komt. Een alternatieve, bredere welvaartsmaat zou frequenter ingezet moeten worden om de werkelijke welvaart beter inzichtelijk te maken.

Deze perspectiefwijziging naar een breder welvaartspectief zal ook op individueel niveau zijn weerslag hebben. Op dit moment wordt er nog door veel mensen gedacht dat het met name het inkomen, specifiek een hoger inkomen, is dat leidt tot een hogere welvaart (Van Bavel, Hardeman, & Rijpma, 2019). Omdat mensen een hogere welvaart nastreven stimuleert dit om meer te gaan werken. Een perspectiefwijziging naar een breder welvaartspectief zou daarom de rol van werk in het leven van mensen kunnen veranderen. Hoewel meer werken zorgt voor een hoger inkomen, leidt werktijdverkorting tot meer tijd en vrijheid om het leven anders en mogelijk bewuster in te delen (Balderson, Burchell, Kamerāde, Wang, & Coutts, 2021). Minder uren werken zou dé manier kunnen zijn om, door meer bewust gedrag, meerdere behoeften te kunnen bevredigen en hierdoor een hogere welvaart te realiseren. Welvaart, de totstandkoming van welvaart en een alternatieve bredere welvaartsmaat zullen daarom centraal staan in dit verslag.

Het verslag is als volgt opgebouwd. In de eerstvolgende paragraaf zal ik stilstaan bij welvaart. Enerzijds bij het bbp als welvaartsmaat en of dit de juiste maatstaf is voor welvaart, anderzijds hoe welvaart bij mensen tot stand komt. In de derde paragraaf zal ik ingaan op brede welvaart. Hier zal ik brede welvaart afbakenen en beargumenteren waarom het brede welvaartspectief een adequater manier is om naar welvaart te kijken, en de Monitor Brede Welvaart van het CBS uiteenzetten. Ik sluit af met de invloed die het leidende welvaartspectief heeft op de samenleving en de keuzes van mensen. In de vierde paragraaf zal ik het verband tussen werk, werktijdverkorting en brede welvaart behandelen. Ik begin met een verklaring voor het verwachte effect tussen werktijdverkorting en brede welvaart en ga vervolgens dieper in op de relaties tussen werk(tijdverkorting) en de brede welvaartfactoren en hieruit volgen de hypothesen. In de vijfde paragraaf zal ik ingaan op het onderzoeksproces. Ik behandel eerst de totstandkoming van de data en de definitieve dataset, waarna ik vervolgens in ga op de analysestrategie, de variabelen en het analyseplan. In de zesde paragraaf behandel ik de resultaten. Eerst ga ik in op de descriptieve statistieken en samenhangrelaties, vervolgens behandel ik de resultaten van de regressieanalyses. In de zevende paragraaf, de discussie, zal ik de resultaten duiden en gebruiken om de hypothesen te behandelen. Ik zal hier stilstaan bij de invloed van werktijdverkorting op brede welvaart

en mogelijke verklaringen voor deze resultaten. De achtste, en tevens laatste, paragraaf is de conclusie. Hier zal ik een beknopt overzicht en finale behandeling geven van het onderzoek als geheel.

## 2. Welvaart

### 2.1 Het bbp als welvaartsmaat

Economische groei wordt door velen opgevat als een goede indicator voor nationale welvaart. Hierbij wordt het bbp vaak gezien als een belangrijke maatstaf voor economische groei. Het idee dat economische groei een goede indicator is voor nationale welvaart, betekent in feite dat er wordt verondersteld dat economische groei evenredig loopt aan welvaartsgroei. Echter, van deze evenredigheid is al sinds de jaren vijftig van de vorige eeuw geen sprake meer in Nederland (Philips et al., 2021). Desalniettemin wordt het bbp nog door veel mensen gezien als de dominante indicator voor welvaart (Rijpma et al., 2017). In de rest van dit verslag zal ik dit perspectief het ‘economisch perspectief’ of ‘economisch paradigma’ noemen.

Wanneer er enkel naar economische groei gekeken wordt om de welvaart van een land en haar inwoners inzichtelijk te maken, ontstaat er een beperkend idee over wat welvaart inhoudelijk betekent. Door zo’n beperkende blik op welvaart ontstaan er misvattingen over de werkelijke nationale en individuele welvaart. Zo wordt er hierbij bijvoorbeeld niet of onvoldoende rekening gehouden met sociale welvaart of de negatieve effecten van economische groei op het klimaat (Stiglitz, Sen, & Fitoussi, 2009). Dit roept de vraag op of het bbp wel een adequate maatstaf is voor welvaart. Belangrijke onderwerpen waarbij de beperkende blik van het economisch perspectief zorgt voor een misrepresentatie van de werkelijke welvaart worden hieronder uiteengezet.

#### I. Inzicht in ongelijke verdeling van de (materiële) welvaart

Hoewel het bbp inzicht geeft in de door goederen en diensten toegevoegde waarde van alle bedrijven in de economie, oftewel de output van de gehele economie, geeft het geen beeld van de allocatie van de verdiensten. Het bbp is een generieke maatstaf die inzicht biedt in de groei van de economie. Het is de som van de economische activiteiten van alle bedrijven in de economie, maar niet van alle individuen. Het houdt hierdoor geen rekening met de verdeling van de verdiensten uit economische groei en de hieruit volgende inkomens- en vermogensongelijkheid (Aitken, 2019). Ondanks dat er sprake kan zijn van economische groei, hoeft deze economische groei niet voor het inkomen van alle inwoners van een land een positief effect te hebben. Zolang er met een generieke maatstaf gekeken wordt naar de materiële welvaart kan er scheefgroei plaatsvinden waardoor een groot deel van de economische winsten terecht komt bij een selecte groep binnen de samenleving. Zelfs als de notie dat de economie en de welvaart evenredig groeien waar zou zijn, zou deze generieke maatstaf niet weergeven dat er ook sprake is van een ongelijke verdeling van de welvaart.

## II. Klimaat als onderdeel van welvaart

Hoewel de kosten voor grondstoffen een aftrekpost zijn in de berekening van het bbp, worden de kosten voor de klimaatschade die economische groei als gevolg heeft niet verwerkt in de berekening. Er bestaat een discrepantie tussen economische welvaart en algehele welvaart welke onder andere haar oorsprong kent in de negatieve effecten die economische groei op het klimaat heeft (Aitken, 2019). Het staat vast dat economische groei door onttrekking van natuurlijke grondstoffen en vervuiling ten koste gaat van het milieu. Hoewel de kosten voor onder andere grondstoffen wel afgetrokken worden in de berekening van het bbp, worden de langetermijneffecten van economische groei op het milieu niet als aftrekpost meegenomen. Sturen op economische groei zal daardoor op lange termijn zorgen voor hogere kosten om klimaatverandering tegen te gaan of de gevolgen hiervan te verminderen of te herstellen. Door extremere weersomstandigheden zoals langdurige perioden van hitte en intense regenbuien zullen er op de langere termijn problemen ontstaan zoals voedsel- en drinkwatertekorten, overstromingen, te lage grondwaterstanden en migratie vanuit regio's waar leven niet langer mogelijk is. De kosten zullen bij onvoldoende verandering hoger worden omdat door toenemende klimaatverandering en -vervuiling deze kosten cumuleren. Stiglitz en collega's (2009) stellen bijvoorbeeld dat de (lange termijn) kosten voor klimaatverandering en -vervuiling als aftrekpost meegenomen moeten worden in het bbp. Als deze aftrekpost meegenomen wordt zal dit het bbp verlagen en zal dit alternatief, meer milieubewust, beleid kunnen stimuleren.

## III. De invloed van technologische ontwikkeling op welvaart

Het bbp is onvoldoende ingesteld op het inzichtelijk kunnen maken van welvaartsverhoging als gevolg van technologische ontwikkelingen (Aitken, 2019). Het is tot op zekere hoogte mogelijk om de effecten van technologische ontwikkeling terug te zien in het bbp. Er zijn empirische bewijzen dat innovatie en ontwikkeling bijdragen aan de groei van het bbp, maar de relatie tussen technologische innovatie en welvaart is daarentegen niet gemakkelijk empirisch vast te stellen (Soete & Verspagen, 2021). Dit geldt voor zowel technologische als digitale ontwikkelingen. Zo kan door technologische ontwikkeling en innovatie van treinen de reistijd in de loop van de jaren verkort zijn, wat bijdraagt aan de ervaren welvaart, maar komt dit niet tot uiting als er enkel gekeken wordt naar de toegevoegde waarde van de geleverde dienst. Ook worden activiteiten die voorheen als dienstverlening ingekocht werden nu online gratis aangeboden (Aitken, 2019). Youtube is bijvoorbeeld een gratis online videoplatform dat kooklessen, fitnessinstructies, lifestyletips, et cetera, aanbiedt die de ervaren welvaart van iemand kunnen verhogen zonder dat hiervoor sprake is van een aankoop van een dienst die bijdraagt aan de totstandkoming van het bbp. Deze twee voorbeelden geven aan dat hoewel de welvaart stijgt, dit niet of nauwelijks te achterhalen is door enkel te kijken naar het bbp.



#### IV. De rol van werk in welvaartsvorming

De wijze waarop er binnen het economisch perspectief naar werk wordt gekeken, specifiek naar onbetaald werk, zorgt voor een beperking in de berekening van het bbp (Aitken, 2019), evenals in de totstandkoming van welvaart. In een beperkte definitie wordt werk gezien als een manier om in het levensonderhoud te voorzien, binnen (de kaders van) de sociale en economische context waarin iemand zich bevindt (Watson & Korczynski, 2003). De arbeid wordt verkocht tegen een monetaire beloning en de werkgever kan door middel van de arbeid producten produceren of diensten leveren die bijdragen aan de totstandkoming van het bbp. Deze definitie heeft als resultaat dat werkzaamheden in en om het huis en vrijwilligerswerk, oftewel onbetaald werk, niet worden gezien als werk. Dit betekent bijvoorbeeld dat wanneer huishoudelijke taken door een lid van de familie worden uitgevoerd dit niet bijdraagt aan de totstandkoming van het bbp, maar wanneer deze taken worden uitbesteed deze wél bijdragen aan de totstandkoming van het bbp. Dit leidt tot onderschatting van de daadwerkelijke toegevoegde waarde van werk én onbetaald werk. Ook bestaat er een misvatting over de inhoud van ‘waarde’ in toegevoegde waarde. De waarde van werk reikt verder dan enkele monetaire beloning. Werk draagt ook bij aan onder andere ontwikkelmogelijkheden, status- en identiteitsvorming en sociale contacten (Budd, 2011). Werk bevredigt, kortom, niet enkel financiële behoeften maar ook andere (niet-financiële) behoeften die wel bijdragen aan de ervaren welvaart. Wanneer het bbp als maatstaf voor welvaart wordt gebruikt, zoals binnen het economisch perspectief het geval is, zorgt deze afbakening op meerdere fronten voor een onderschatting van de toegevoegde waarde van werk.

Naar aanleiding van bovenstaande is het een belangrijke vraag of het bbp wel de juiste maatstaf is voor het meten van welvaart. Economische groei, of een groeiend bbp, hoeft zoals ook uit bovenstaande voorbeelden blijkt niet per definitie te leiden tot een stijging van de algehele welvaart. Pigou, een belangrijke denker in de welvaartseconomie, stelde dat groei in economische welvaart veelal gepaard gaat met groei in algehele welvaart. Maar hij erkende ook dat deze groei in algehele welvaart beperkt kan worden door een afname van niet-economische welvaart (McCain, 2019). Het belang van een breder welvaartspectief wordt door Stiglitz en collega's (2009, p.12) onder andere geschetst aan de hand van een voorbeeld over een mijnbedrijf in een ontwikkelingsland. In dit voorbeeld wordt omschreven hoe een ontwikkelingsland een buitenlands mijnbedrijf kan stimuleren om een mijn te laten bouwen en dat, hoewel het ontwikkelingsland hier financieel maar weinig voor terugkrijgt, het milieu er lokaal op achteruitgaat en de lokale mijnwerkers gezondheidsrisico's riskeren, het bbp hierdoor stijgt. Met het bbp als maatstaf voor welvaart zou dit een positieve ontwikkeling voor het land betekenen, maar het is de vraag of de toenemende economische welvaart opweegt tegen de afnemende niet-economische welvaart. Niet enkel het milieu en de gezondheid, maar ook het familieleven en sociale contacten (met collega's) behoren tot niet-economische welvaartsaspecten die van belang zijn in de uitruil tussen economische en niet-economische welvaart (McCain, 2019). Een onjuiste verdeling in de uitruil tussen economische en niet-economische welvaart kan een algehele welvaartsdaling als gevolg hebben. Dit

valt echter niet op te maken uit enkel het bbp, waardoor enkel sturen op economische groei of een groeiend bbp welvaartsverlaging als (onbedoeld) gevolg kan hebben.

Het economisch perspectief geeft daarmee, met enerzijds de beperkingen die het bbp als welvaartsmaat oplevert en anderzijds een ongenueanceerde afweging tussen economische en niet-economische welvaart, een onjuiste afspiegeling van de werkelijk ervaren welvaart. Dat het economisch paradigma haar beperkingen kent wordt steeds meer geaccepteerd en onderschreven door economen (Lawson, 2013). Het economisch denken wordt daardoor meer eclectisch en dynamischer, wat dit perspectief minder vernauwend of beperkend maakt (Lawson, 2013; Morgan, 2016). Er is daarmee sprake van een verandering in het economisch perspectief op welvaart. Maar op basis van de genoemde beperkingen van het bbp als welvaartsmaat concludeer ik dat in het in kaart brengen van de algehele welvaart het economisch perspectief de werkelijke ervaren welvaart op dit moment onvoldoende inzichtelijk maakt.

## 2.2 Welvaart op individueel niveau

De belangrijkste reden waarom het economisch perspectief niet in staat is de werkelijke ervaren welvaart inzichtelijk te maken, is omdat het inadequaat is in het in kaart brengen van welvaart van mensen op individueel niveau. Het bbp is een welvaartsmaat op macroniveau die in het economisch perspectief wordt gebruikt om uitspraken te doen over de welvaart van alle mensen in de samenleving. Maar doordat het onder andere geen rekening houdt met de ongelijke verdeling van de economische verdiensten, een onjuiste weergave geeft van de toegevoegde waarde van werk en leidt tot een ongenueanceerde afweging tussen economische en niet-economische welvaart (Aitken, 2019; McCain, 2019), geeft het geen inzicht in de werkelijke ervaren welvaart van mensen. De welvaart op individueel niveau is immers niet de welvaart op economisch niveau gedeeld door het aantal mensen in de samenleving. Om iets te kunnen zeggen van de werkelijke ervaren welvaart van mensen moet er eerst gekeken worden naar wat welvaart op individueel niveau is en hoe dit tot stand komt.

In essentie gaat individuele welvaart over behoeftebevrediging. Welvaart komt tot stand door behoeftebevrediging (ook wel nut) die iemand ontleent aan schaarse goederen (Jacobs, 2021). Het gaat hierbij hoofdzakelijk over relatieve schaarste, die erop duidt dat er een offer (e.g. productiemiddelen, tijd of geld) moet worden gedaan om te kunnen beschikken over het goed. Tijd, bijvoorbeeld, kan ingezet worden om te werken, hiermee geld te verdienen en hierdoor te kunnen consumeren om behoeften mee te bevredigen. Tijd kan ook ingezet worden voor zaken anders dan werk, bijvoorbeeld om in het park te gaan hardlopen om een grotere (lichamelijke) gezondheid te realiseren en hiermee je gezondheidsbehoeften te bevredigen. Tijd is daarmee alternatief aanwendbaar om verschillende en uiteenlopende behoeften te bevredigen. Mensen moeten daarom een keuze maken in hoe ze, in dit geval, hun tijd aanwenden. Ze moeten een afweging maken tussen, om door te gaan op dit voorbeeld, tijd inleveren om te werken en hiermee materiële behoeften te bevredigen en materiële welvaart inleveren om hiermee alternatieve behoeften te bevredigen.

Mensen moeten in de uitruil de afweging maken of de behoeftebevrediging die gerealiseerd wordt met het goed opweegt tegen het offer dat hier tegenover staat. Welke keuze mensen maken en in welke mate hun keuzes bijdragen aan de ervaren welvaart valt echter niet te achterhalen uit een materialistische welvaartsmaat als het bbp. Om een realistischer beeld te krijgen van de ervaren welvaart in een samenleving is er een mix van factoren nodig die naast materialistische welvaart ook alternatieve vormen van welvaart inzichtelijk maken.

Eerder in dit verslag kwamen er al een aantal factoren aan bod die bijdragen aan welvaart. Namelijk klimaat, werk, gezondheid, sociale contacten, maar ook materiële welvaart (McCain, 2019). Er zal sprake moeten zijn van een mix van materiële en immateriële factoren waar mensen behoeften in hebben en die leiden tot welvaartsverhoging wanneer ze bevredigd worden. Met een bundeling van deze, en andere welvaart beïnvloedende factoren, zou een breder perspectief op welvaart gerealiseerd kunnen worden die een realistischer beeld geeft van de werkelijke welvaart van individuen. Wanneer zo'n bundeling van welvaart beïnvloedende factoren gemonitord wordt op nationaal niveau, zal dit inzicht bieden in de nationale welvaart in een breder (welvaart)perspectief. Over dit bredere welvaartspectief en de verschillende bundelingen van welvaartsfactoren, waaronder de Monitor Brede Welvaart van het CBS, zal ik in de volgende paragraaf dieper ingaan.

### **3. Een breder welvaartspectief**

#### **3.1 Het definiëren van brede welvaart**

Tegen het einde van de twintigste eeuw begon het toewerken naar wat vandaag de dag brede welvaart of 'welfare beyond GDP' is gaan heten. Welvaart staat in het teken van behoeftebevrediging, in het economisch perspectief op welvaart behoeftebevrediging die iemand ontleent aan een schaars goed waar in de uitruil een economisch offer voor is gebracht (Jacobs, 2021). Dit heeft ervoor gezorgd dat aan welvaart veelal een financiële of materiële connotatie kleeft. Brede welvaart heeft daarentegen een meer welzijnsgeoriënteerde invalshoek waarbij niet enkel naar financiële of materiële maar ook naar immateriële factoren wordt gekeken. Een belangrijke aanvulling op het welvaartspectief werd gedaan door Stiglitz en collega's (2009) die een duurzaamheidselement toevoegden. Brede welvaart is daarmee niet enkel het huidige welzijnsniveau, maar gaat ook over in hoeverre dit welzijnsniveau zich in de toekomst ontwikkelt. In de kern gaat brede welvaart daarmee over alle materiële en immateriële aspecten van het leven die voor iemand van belang zijn om een zo goed mogelijk leven te leiden, waarbij er niet enkel wordt gekeken naar de huidige brede welvaart maar ook naar de duurzaamheid hiervan, oftewel de brede welvaart in de toekomst (Evenhuis, Weterings, & Thissen, 2020). Deze nieuwe uiteenzetting van welvaart is breder en daarmee veelzijdiger dan enkel het bbp. Het breekt met het idee dat hoofdzakelijk financiële of materiële aspecten de welvaart bepalen door te kijken naar een veelheid aan onderwerpen, maar het ontbreekt op dit moment aan een eenduidige afbakening van welke onderwerpen gebruikt moeten worden in het vaststellen van de brede welvaart.

### 3.2 Het operationaliseren van brede welvaart

Anno 2022 gebruiken verschillende (internationale) partijen verschillende uiteenzettingen van brede welvaart. De Verenigde Naties legt de focus op ontwikkelingsmogelijkheden in haar Human Development Index die drie onderwerpen omvat<sup>i</sup> (United Nations, z.j.). Het OECD geeft een bredere uiteenzetting met haar Better Life Index, waarin aan de hand van een elftal onderwerpen<sup>ii</sup> het welzijn inzichtelijk gemaakt wordt (OECD, z.j. (a)). In Nederland wordt door het CBS een eigen uiteenzetting van brede welvaart gebruikt, gepresenteerd in de Monitor Brede Welvaart (en Sustainable Development Goals). In deze Monitor wordt aan de hand van een achttal onderwerpen<sup>iii</sup> brede welvaart in kaart gebracht. De Monitor Brede Welvaart van het CBS wordt, omdat er rekening wordt gehouden met brede welvaart in de huidige situatie ('hier en nu'), in de toekomstige situatie ('later') en hoe dit anderen beïnvloedt ('elders'), gezien als een zeer geavanceerde uiteenzetting van brede welvaart (Aitken, 2019).

Er zijn twee mogelijke manieren om brede welvaart inzichtelijk te maken, aan de hand van een index of een dashboard. Universiteit Utrecht en Rabobank hebben in een samenwerkingsverband laten zien hoe een index (de BWI) geconstrueerd kan worden (Van Bavel et al., 2019). Voordeel hiervan is dat het gemakkelijker is om dit cijfer te vergelijken, een discussiepunt is het risico dat de wijze waarop er waarde toebedeeld wordt aan individuele indicatoren in de som van de index politiek of normatief beïnvloed kan worden. Naast politieke of normatieve beïnvloeding wordt in een brede welvaartsindex de aanname gemaakt dat iedereen een gelijke waarde hecht aan de onderdelen van het leven die de indicatoren representeren, terwijl deze in wezen interpersoonlijk onvergelijkbaar zijn. Met een gesynthetiseerde brede welvaartsindex wordt er hiermee uitgegaan dat de indicatoren die meegenomen worden in de index voor ieder individu evenveel bijdragen aan de welvaartvorming. Bij aggregatie tot een welvaartsmaat voor de hele gemeenschap kampt de brede welvaartsindex hierdoor met hetzelfde aggregatieprobleem als het bbp. Hiertegenover staat een dashboard, een instrument waarmee een breed palet aan welvaartsonderwerpen gepresenteerd kan worden. Een dashboard, zo stellen Stiglitz en collega's (2009), past beter bij het inzichtelijk maken van de brede welvaart. Hiermee kan er een breder beeld geschetst worden van alle onderwerpen die van belang zijn in de totstandkoming van welvaart. Er bestaat echter wel kritiek omdat niet alle indicatoren gebaseerd zijn op schaarste (Jacobs, 2021) wat in de beperkende definitie van welvaart in economisch perspectief betekent dat niet alle indicatoren bijdragen aan de totstandkoming van welvaart.

Daarnaast kan er onderscheid gemaakt worden tussen objectieve indicatoren, subjectieve indicatoren en een combinatie van beide om brede welvaart inzichtelijk te maken. Objectieve indicatoren zijn statistieken over de situatie waarin iemand zich bevindt en benadrukt extrinsieke zaken (Diener, 2006). Voordelen hiervan zijn dat ze goed te vergelijken zijn en niet beïnvloed worden door normatieve idealen of waardeoordelen. Nadeel is dat ze vatbaar zijn voor onderschattingen, bijvoorbeeld wanneer incidenten niet altijd gemeld worden wat leidt tot onderrapportage in officiële statistieken (Diener & Suh, 1997). Subjectieve indicatoren zijn statistieken die een beeld geven van iemands ervaringen en waarderingen over de situatie waarin ze zich bevinden, los van objectieve maatstaven (CBS, 2021(a)).

Voordelen zijn dat deze indicatoren zich richten op ervaringen en, net als objectieve indicatoren, veelal een hoge of adequate validiteit en betrouwbaarheid kennen. Nadeel is wel dat ze beïnvloed kunnen worden door de gemoedstoestand van de respondent en dat er sprake kan zijn van normatieve idealen die algemeen gewenste antwoorden als gevolg hebben (Diener & Suh, 1997). Niettemin, waar objectieve indicatoren zich beperken tot het schetsen van een situatie geven subjectieve indicatoren een beeld hoe iemand deze situatie beoordeelt. Een combinatie van beide leidt tot een zo breed mogelijk inzicht in de ervaren welvaart.

Door deze brede welvaart methode (een dashboard met een combinatie van objectieve en subjectieve indicatoren) te gebruiken, kunnen de leemtes die het economische perspectief op welvaart creëert opgevuld worden. Welvaart zal beter inzichtelijk gemaakt kunnen worden door monitoring van de brede welvaartsfactoren dan naar welvaart te kijken vanuit het economisch paradigma.

### 3.3 Brede welvaart: Het antwoord op de kritiek over het economisch paradigma

Kritiek op het strikte economische welvaartsparadigma heeft geleid tot een nieuw geluid, een vraag naar een breder en duurzamer perspectief op welvaart. Het bbp is de dominante indicator voor welvaart (Rijpma et al., 2017). Onterecht, want het bbp is in werkelijkheid geen adequate maatstaf voor welvaart. Brede welvaart is daarentegen een methode die een genuanceerder beeld geeft van de werkelijke stand van zaken binnen de samenleving. Het draait om het inzichtelijk maken van alle materiële en immateriële aspecten, nu en in de toekomst, die voor iemand van belang zijn voor een zo goed mogelijk leven. Het is een breder en duurzamer perspectief op ervaren welvaart.

Desondanks kent de brede welvaart-methode ook kritiek. Een kritiekpunt is het risico op ‘dubbelingen’ (Jacobs, 2021). Dit is het geval wanneer verschillende indicatoren hetzelfde meten. De Monitor Brede Welvaart van het CBS bevat bijvoorbeeld zowel het gestandaardiseerd besteedbaar inkomen (consumptieruimte) als vermogen. Het opbouwen van financieel vermogen is veelal om de consumptie in de toekomst zeker te stellen of te verhogen waardoor vermogen gezien kan worden als uitgestelde consumptie. Hiermee wordt consumptie tweemaal meegenomen in de monitor. Tevens bestaat er vanuit het economische perspectief kritiek op het feit dat verschillende indicatoren niet gestoeld zijn op economische theorie, wat er toe kan leiden dat er bepaalde indicatoren onterecht als positief of juist negatief voor (brede) welvaart gezien kunnen worden. Ditzelfde geldt voor het feit dat niet alle indicatoren gebaseerd zijn op schaarste en geen (financieel) offer behoeven (Jacobs, 2021), wat ingaat tegen de huidige definitie van welvaart in economische termen.

Niettemin biedt het brede welvaarsperspectief, in de vorm van een dashboard met zowel objectieve en subjectieve indicatoren, uitkomst voor de kritiek op het strikte economische paradigma. Het inzicht in inkomens- en vermogensongelijkheid dat het bbp niet biedt, kan achterhaald worden door het bredere beeld op niet alleen inkomsten maar ook tevredenheid met de levensomstandigheden of het al dan niet goed rond kunnen komen. Kritiek over het niet meenemen van klimaatindicatoren in het bbp wordt opgelost door niet alleen klimaatindicatoren mee te nemen in de monitor, maar ook door het

duurzaamheidselement dat toegevoegd is. Het niet (goed) in kaart kunnen brengen van de welvaartsverhoging door technologische ontwikkeling door het bbp wordt verholpen doordat er niet enkel naar output maar ook naar tevredenheidsindicatoren wordt gekeken. Afsluitend kan het belang en de waarde van werk met de monitoring van brede welvaart achterhaald worden omdat er niet enkel naar monetaire indicatoren wordt gekeken, maar ook naar de sociale aspecten, het gezinsleven, de werk-privébalans, de tevredenheid met het werk, et cetera. Het dashboard met zowel objectieve als subjectieve indicatoren biedt uitkomst voor de beperkingen die het economische paradigma omtrent welvaart oplegt, en de Monitor Brede Welvaart van het CBS vervult, als een van de meest geavanceerde monitoren, het toekomstig kader voor het adequaat inzichtelijk maken van welvaart in de breedste zin van het woord.

### 3.4 De Monitor Brede Welvaart van het CBS

Het CBS heeft op verzoek van politiek Den Haag een monitor ontwikkeld die ik in dit verslag een centrale rol zal geven. Op verzoek van de Tweede Kamer heeft het kabinet het CBS benaderd met de vraag een Monitor Brede Welvaart te ontwikkelen. Deze Monitor heeft als doel om de politiek en maatschappij te voorzien van de stand van zaken en ontwikkelingen van de brede welvaart in Nederland. Dit gebeurt door te kijken naar de brede welvaart ‘hier en nu’, door de statistieken van de huidige situatie te presenteren. Ook wordt er gekeken naar ‘later’, dat is voor komende generaties, oftewel of de huidige generatie voldoende hulpbronnen nalaat aan de volgende generaties. Hieraan wordt voldaan als het economisch, natuurlijk, menselijk en sociaal kapitaal over langere tijd minstens gelijk blijft. Ook wordt er gekeken naar ‘elders’, dat is voor de brede welvaart in andere landen. Dit alles wordt gedaan op basis van een gestructureerde set factoren die de veelheid van aspecten van brede welvaart beschrijven (CBS, 2021(a)). Omdat de Monitor van het CBS wordt gezien als zeer geavanceerd (Aitken, 2019), zal de uiteenzetting van het CBS een rode draad zijn in dit verslag. Ik zal de Monitor als kader gebruiken, wat inhoudelijk betekent dat ik zal kijken naar de acht brede welvaartsonderwerpen (factoren) en de indicatoren die deze onderwerpen inzichtelijk maken.

### 3.5 De brede welvaartsfactoren uiteengezet

Omdat ik de uiteenzetting van brede welvaart door het CBS als kader gebruik in dit verslag, en de acht brede welvaartsfactoren hierbij een belangrijke rol bekleden, zal ik allereerst dieper ingaan op de betekenis van de acht brede welvaartsfactoren.

Met de term *welzijn* wordt veelal subjectief welzijn of het welbevinden aangeduid. Subjectief welzijn is een begrip dat een verscheidenheid aan persoonlijke evaluaties omvat. Waaronder de fysieke en mentale gezondheid, de omstandigheden waarin iemand leeft, de gebeurtenissen die een individu doormaakt en hoe dit alles een persoon laat voelen. Concreet kan het daarmee gaan over reflecties op levens tevredenheid of tevredenheid met het werk, maar ook het ervaren gevoel zoals bijvoorbeeld blijdschap of verdriet (Diener, 2006). Het CBS verwijst naar de sterke verwevenheid tussen subjectief

welzijn en de kwaliteit van leven. Subjectief welzijn maakt het mogelijk inzicht te verkrijgen in hoe iemand het eigen leven waardeert, los van objectieve maatstaven (CBS, 2021(a)). Kwaliteit van leven is daarentegen meer objectief van aard en benadrukt extrinsieke zaken zoals het inkomen (Diener, 2006). *Materiële welvaart*, of welvaart in beperkte zin, richt zich op economische omstandigheden en wordt vaak aangeduid als economisch welzijn. Een drietal indicatoren wordt vaak aangehaald bij het inzichtelijk maken van economisch welzijn: het inkomen, de consumptie en de welvaart – of kapitaal (e.g., Headey, Muffels & Wooden, 2007; OECD, 2013; Stiglitz et al., 2009). Stiglitz en collega's (2009) benadrukken het belang van het in kaart brengen van welvaart, specifiek verschillende vormen van kapitaal. Duurzaamheid, of natuurlijk kapitaal, speelt hierbij een belangrijke rol. Er wordt gesteld dat toekomstige kosten van onder andere milieuverandering en -schade verhaald moet worden op de welvaart van nu. Ook een breder perspectief is mogelijk, waarbij materieel welzijn draait om de fysieke ondersteuning die nodig is om te leven. Het gaat hierbij over de accumulatie van verschillende verworvenheden (o.a. middelen, eigenschappen en kapitaalvormen) die de acquisitie van goederen mogelijk maken (Ferriss, 2002). Ook kan er een meer subjectieve kijk op economisch welzijn worden toegepast, waarbij er een breed scala aan indicatoren die de satisfactie met economische zaken (o.a. de economie, belastingen, kosten voor basisbehoeften en financiële zekerheid) inzichtelijk maken (Sirgy, 2018).

*Gezondheid* is een veelomvattend begrip. Zo kan het duiden op een staat van compleet fysiek, mentaal en sociaal welzijn, waarbij benadrukt wordt dat het meer is dan enkel 'niet ziek zijn' (WHO, z.j.). Ook kan het gedefinieerd worden als 'een structurele, functionele en emotionele staat die compatibel is met effectief leven als individu en als lid van de samenleving' (McCartney, Popham, McMaster & Cumbers, 2019, p.24). Oftewel, gezondheid is een relatief stabiele staat van goede fysieke en mentale gezondheid die betekent dat je effectief je leven kunt leiden binnen de samenleving. Ook kan er, zoals het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) dit doet om de gezondheidstoestand in kaart te brengen, naar gezondheidsdeterminanten gekeken worden. Ongezond gedrag zoals roken, alcoholgebruik, ongezonde voeding en onvoldoende beweging is verantwoordelijk voor bijna twintig procent van de ziektelast (RIVM, 2021) en daarmee zijn dit adequate determinanten om (on)gezondheid in kaart te brengen.

Het onderwerp *arbeid en vrije tijd* omvat drie dimensies: arbeid, vrije tijd en werk-privébalans. Werk kan zo smal als 'een manier om in levensonderhoud te voorzien' (Watson & Korczynski, 2003) tot aan zo breed als 'het transformeren van de natuur' (Grint, 2005) gedefinieerd worden. Het debat rondom de waarde van werk is echter aan het veranderen (Roeters, Van Echtelt, Vrooman, Vlasblom, & Olsthoorn, 2021) en de waarden die toegekend worden aan werk verbreden. Niet enkel is het een inkomstenbron, maar ook een bron van onder andere sociale contacten, status en identiteitsvorming (Budd, 2011).

Daarnaast speelt de kwaliteit van werk ook een belangrijke rol in de tevredenheid met het werk en de waarde die hier persoonlijk aan wordt toegekend. Vrije tijd, als tweede, kan in de vorm van vrijetijdsactiviteiten uiteenlopen van individuele activiteiten in de vorm van hobby's, maar ook collectieve activiteiten zoals vrijwilligerswerk op onder andere sociaal, cultureel en ecologisch gebied (Balderson et al., 2021).

De werk-privébalans, als derde, heeft een bepalende rol in de mogelijkheid om vrijetijdsactiviteiten uit te voeren. Wanneer er over de werk-privébalans gesproken wordt, wordt er vaak gedacht aan familie of familieaangelegenheden. Maar vrije tijd hoeft zich hier niet tot te beperken (Weeks, 2011). Een betere werk-privébalans kan ook meer ruimte voor vrijetijdsactiviteiten betekenen.

Ook *wonen*, of de woonsituatie, wordt door het CBS meegenomen in de monitoring van brede welvaart (CBS, 2021(a)). Hierbij wordt er gekeken naar de tevredenheid met de woning, waarbij woningkenmerken een bepalende rol hebben, zoals de woonruimte of het al dan niet bezitten van een huis. Daarnaast wordt gekeken naar de woonomgeving op basis van buurtkenmerken. Belangrijke aspecten hierbij zijn overlast en sociale cohesie (Van Beuningen, 2018). Tevredenheid met de woning en woonomgeving hebben een directe (positieve) relatie met brede welvaart (Mouratidis, 2020).

In de Monitor Brede Welvaart wordt er door het CBS gekeken naar participatie en vertrouwen in de samenleving. Dit wordt gedaan door te kijken naar sociaal contact met familie, vrienden en burens, vrijwilligerswerk, vertrouwen in mensen en vertrouwen in instituties (CBS, 2021(a)). Ik leg mij specifiek toe op de participatie, en zal samenleving hierna *sociale en maatschappelijke participatie* noemen. Sociale participatie uit zich in sociale contacten. Dit contact kan zowel fysiek als digitaal plaatsvinden. Iemand die meer contact heeft met anderen, met het sociale netwerk, kent een hogere tevredenheid met het leven (Helliwell, 2003). Hiermee heeft sociaal contact direct effect op de welzijnsfactor van de Monitor Brede Welvaart. Maatschappelijke participatie heeft, daarnaast, in de vorm van vrijwilligerswerk eveneens invloed op verschillende brede welvaartsfactoren. Hieronder vallen sociale contacten, gezondheid en geluk (Schmeets & Arends, 2020). Participatie in de samenleving beïnvloed hiermee door zowel sociale ontmoeting als maatschappelijke bijdrages verschillende van de brede welvaartsfactoren en hiermee de brede welvaart als geheel.

*Veiligheid* en veiligheidsgevoelens hebben een directe invloed op de ervaren brede welvaart. Onderzoek toont aan dat angst voor misdaad en het daadwerkelijk getroffen worden door criminaliteit de tevredenheid met het leven aanzienlijk vermindert (Brenig & Proeger, 2016). Zowel slachtofferschap als onveiligheidsgevoelens zijn belangrijke determinanten voor ervaren welzijn (Krucichova, 2021). Fysieke, mentale of financiële schade die toegebracht wordt door criminaliteit kan de brede welvaart beïnvloeden door een negatief effect te hebben op de kwaliteit van leven (CBS, 2021(a)). Een leven kunnen leiden zonder angst voor misdaad of daadwerkelijk slachtofferschap van crimineel gedrag



(schending van iemands persoonlijke veiligheid) is een belangrijke voorwaarde voor tevredenheid met het leven. Tevens zorgt wonen in een onveilige omgeving voor onveiligheidsgevoelens, wat grote gevolgen heeft voor verschillende aspecten van het leven, waaronder een vermindering van de tevredenheid met het leven (Brenig & Proeger, 2016).

Het *milieu*, specifiek de klimaatverandering, speelt vandaag de dag een belangrijke rol op het wereldtoneel en heeft direct en indirect effect op de ervaren brede welvaart op verschillende terreinen. Zo kan het milieu door klimaatverandering een negatief effect hebben op de gezondheid en kwaliteit van leven (CBS, 2021(a)). De ecologische voetafdruk is een vaak gebruikte maat voor het in kaart brengen van de impact die het gedrag van iemand heeft op het klimaat. Deze ecologische voetafdruk is de hoeveelheid hectare biologisch productieve grond die benodigd is voor het gedrag van iemand, oftewel voor de consumptie en activiteiten (Verhofstadt, Van Ootegem, Defloor, & Bleys, 2016). Belangrijke aanjagers op gebied van klimaatimpact (de toename van de ecologische voetafdruk) zijn onder andere economische groei en de efficiëntie van het gebruik van grondstoffen (Knight, Rosa, & Schor, 2013). Onderzoek toont aan dat het verkleinen van de ecologische voetafdruk het welzijn niet (hoeft) te verminderen (Verhofstadt et al., 2016). Tegelijkertijd heeft een toenemende ecologische voetafdruk wel een negatief effect op onder andere gezondheid en kwaliteit van leven (CBS, 2021(a)).

### 3.6 Invloed van het welvaartsperspectief

Tot dusver heb ik in dit verslag gekeken naar welvaart en heb ik twee verschillende perspectieven op welvaart met elkaar vergeleken, te weten het economisch en brede welvaartsperspectief. Op basis hiervan ben ik tot de conclusie gekomen dat het brede welvaartsperspectief uit de twee het meest realistische beeld geeft van de daadwerkelijk ervaren welvaart van mensen. Hoewel er een verandering waarneembaar is in de manier waarop er naar welvaart wordt gekeken, is het echter het economische welvaartsperspectief dat op dit moment het leidende welvaartsperspectief in Nederland is. Omdat de manier waarop er in een land naar welvaart wordt gekeken voor mensen en de keuzes die zij maken van invloed is zal ik voorafgaand aan de volgende paragraaf, waar ik in zal gaan op de relatie tussen werk(tijdverkorting) en brede welvaart, daarom de behandeling van de welvaartsperspectieven afsluiten met de invloed die het dominante welvaartsperspectief heeft op de mensen en de keuzes die ze maken.

Het bbp wordt nog altijd als dominante indicator voor welvaart gezien in Nederland (Rijpma et al., 2017). Met het idee dat het bruto binnenlands product voor een belangrijk deel de welvaart bepaald, komt dat een verhoging van de productie een manier is om de welvaart verder te verhogen. Zoals in het verleden het succes van een land ook werd afgemeten aan de economie, en economische groei gerealiseerd werd door een verhoging van de productie (Boumans, 2019). Naast technologische ontwikkeling is het vergroten van het arbeidsaanbod een belangrijke manier om te voorzien in deze opschaling van productie. Ook nu geldt – als beleidsvoorstel aan het kabinet – dat door de minstverdienende partner te prikkelen om meer betaalde arbeid te gaan verrichten het arbeidsaanbod

vergroot kan worden met een grotere economische groei als resultaat (Ministerie van Financiën, Werkgroep IBO Deeltijdwerk [Ministerie van Financiën], 2020). De focus ligt in Nederland daarmee op het stimuleren van mensen om meer uren te werken en heeft daarmee invloed op de keuzes die mensen maken.

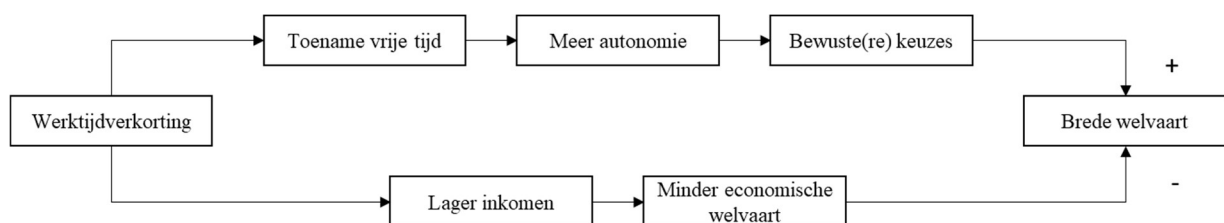
Deze materialistische zienwijze heeft ook invloed op hoe er door mensen wordt gekeken naar individuele welvaartverhoging. In Nederland wordt nog door veel mensen gedacht dat het met name het inkomen is dat leidt tot een hogere welvaart (Van Bavel et al., 2019). Wanneer er in een samenleving meer waarde wordt gehecht aan inkomen in de totstandkoming van welvaart, dan zullen mensen ook meer werken of bereid zijn om meer te werken (Wielers, Munderlein & Koster, 2013). De nationale focus op economische groei heeft daarmee bijgedragen aan de overtuiging dat inkomen één van de of de belangrijkste factor is in de totstandkoming van welvaart. Een hoger inkomen stelt mensen immers in staat meer ‘goederen te consumeren’, en de consumptie van goederen (in brede zin) leidt tot behoeftebevrediging en hiermee tot welvaartverhoging (Jacobs, 2021). Maar in dit perspectief wordt er voorbijgegaan aan het feit dat meer dan alleen het inkomen of economische groei bijdraagt aan de ervaren welvaart. Het leidende welvaartspectief, zij het welvaartverhoging door stijging van het bbp of het inkomen, heeft daarmee invloed op de keuzes die mensen maken, omtrent werktijd, in relatie tot (vrije) tijd, kortom waar mensen het meeste waarde aan hechten en hoe mensen hun leven indelen.

#### **4. Werk(tijdverkorting) en brede welvaart**

Omdat het leidende welvaartspectief invloed uitoefent op de keuzes van mensen omtrent werktijd, en er een transitie waar te nemen is van een meer materialistisch economisch perspectief naar een breder welvaartspectief, is het waardevol om te bekijken hoe dit werk en werktijd beïnvloedt. Waar het economische welvaartspectief een volle werkweek stimuleert om hiermee meer geld te verdienen en welvarender te worden, kan het brede welvaartspectief een andere invulling van de week stimuleren. Inkomen draagt bij aan de bevrediging van behoeften, en de bevrediging van behoeften leidt tot een hogere welvaart (Jacobs, 2021), wat iemand tot de conclusie zou kunnen leiden dat meer uren werken zorgt voor een hogere welvaart. Maar mijns inziens is dit een te eenzijdig beeld, omdat niet-economische factoren ook een rol spelen in de werkelijke ervaren welvaart. Gegeven het brede welvaartspectief kan je je daarom afvragen of meer uren werken wel echt tot een hogere brede welvaart leidt.

Wanneer er wordt gekeken naar de invloed van een kortere werkweek op welvaart bestaan er zowel positieve als negatieve effecten. De negatieve effecten hebben veelal te maken met negatieve financiële consequenties (Ministerie van Financiën, 2020). Mensen die in deeltijd werken hebben een lager inkomen (OECD, 2010) waardoor zij een lagere economische welvaart ervaren. Deze negatieve effecten spelen zowel binnen het economische als het brede welvaartspectief. De positieve effecten hebben, daarentegen, een breder bereik en komen in grotere mate tot hun recht binnen het brede welvaartspectief, waarbij er additioneel wordt gekeken naar onder andere het welzijn, de gezondheid

en het milieu. Geld is in dit perspectief één van de bronnen, maar niet de belangrijkste bron van welvaart. Mensen die minder uren werken krijgen immers minder geld, maar krijgen hiervoor wel meer tijd in de plaats. Een kortere werkweek geeft mensen daarmee meer vrijheid en meer autonomie (Balderson et al., 2021), en hierdoor de mogelijkheid om hun week anders en meer bewust in te delen. Het geeft hun de mogelijkheid om een andere en bredere behoeftebevrediging na te streven, wat een positief effect zal hebben op hun ervaren brede welvaart. Op basis hiervan heb ik twee relaties vastgesteld tussen werktijdverkorting en brede welvaart. Namelijk een negatieve relatie op gebied van economische welvaart en een positieve relatie op gebied van vrije tijd en bewuste keuzes (zie figuur 1). De overkoepelende hypothese in dit onderzoek is dat wanneer mensen, in de uitruil tussen enerzijds meer geld verdienen en anderzijds meer tijd om een breder palet aan behoeften te kunnen bevredigen, kiezen voor meer tijd door de beslissing minder te gaan werken zij een hogere brede welvaart zullen ervaren.



Figuur 1: Positieve en negatieve verklaringsrelaties werktijdverkorting op brede welvaart

Voordat ik verder ga met het inzichtelijk maken van de relatie tussen werk, werktijdverkorting en brede welvaart zal ik eerst de keuze die ik beschreef – tussen geld en tijd – behandelen. Immers, als deeltijdwerk zoveel voordelen kent, wat weerhoudt mensen er dan van om in deeltijd te gaan werken?

De keuze tussen geld en tijd wordt beschreven in de theorie van arbeidsaanbod waarin mensen, door te kiezen voor het aantal arbeidsuren, een afweging moeten maken tussen inkomen en vrije tijd. Iemand die meer wil verdienen moet meer gaan werken en kan hierdoor meer geld uitgeven aan consumptiegoederen. Maar hier moet wel vrije tijd voor ingeleverd worden (Gautier, De Grip & Van der Klaauw, 2013). Wil iemand meer vrije tijd dan zal dit ten koste gaan van het inkomen en daarmee hoeveel iemand uit kan geven aan consumptiegoederen. Er is sprake van een uitruil tussen geld en tijd, en mensen zijn vanuit dit economische perspectief vrij om te kiezen voor de gewenste verhouding tussen geld en vrije tijd. Maar deze economische theorie houdt geen rekening met de restricties en beperkingen die sociale structuren opwerpen in de individuele keuze (Reynolds & Aletraris, 2006).

Een belangrijke beperking komt van leidende sociale normen. Injunctieve normen zijn normen die inzicht bieden in hoe iemand zich zou moeten gedragen (Cialdini, 2011). In Nederland wordt er relatief veel in deeltijd gewerkt, ook in internationaal opzicht werken ten opzichte van andere westerse landen veel mensen in deeltijd (CBS, 2022(b); OECD, z.j. (b)). Maar de werkcultuur en geldende normen leggen beperkingen op voor mensen om minder uren te gaan werken. In een interdepartementaal beleidsonderzoek omtrent deeltijdwerk in Nederland (Ministerie van Financiën, 2020) wordt onder

andere genoemd dat deeltijdwerk een negatief effect heeft op de carrièrekansen en het toekomstige loon van mensen, wat indicatief is voor een (organisatie)cultuur die deeltijdwerk nog niet als gelijk aan voltijdwerk ziet. Daarnaast wordt de onderbenutting van menselijk kapitaal genoemd als een van de negatieve aspecten van deeltijdwerk. Er kan echter alleen maar sprake zijn van onderbenutting als er gerekend wordt vanuit een voltijd werkweek, wat dan een volledige benutting van menselijk kapitaal zou zijn. Het beleidsonderzoek geeft, afsluitend, ook voorstellen voor verschillende beleidsdoelen of richtingen die het kabinet kan volgen. Deze vier doelen – (i) het vergroten van de economische zelfstandigheid, met name door het meer lonend maken van meer uren werken bij kleine en laagbetaalde deeltijdbanen; (ii) het vergroten van de gelijkheid tussen mannen en vrouwen door het vergroten van de arbeidsduur voor alle vrouwen; (iii) het vergroten van het arbeidsaanbod voor een grotere economische groei, mede door de minstverdienende partner te prikkelen om meer betaalde arbeid te gaan verrichten; en (iv) verschillen tussen één- en tweeverdienershuishoudens verkleinen door middels fiscale instrumenten de arbeidsduur van de minstverdienende partner te vergroten – zijn allen geënt op het laten stijgen van de arbeidsduur. Dit onderzoek naar deeltijdwerk in Nederland laat daarmee duidelijk zien wat de leidende sociale norm in Nederland is, namelijk een voltijd werkweek.

De normatieve druk om aan deze werktijdnorm te voldoen weerhoudt mensen er daarom van om minder uren te gaan werken. En mensen zijn daarom niet volledig vrij in hun keuze tussen geld en tijd. Door deze norm en de normatieve druk om aan die norm te voldoen ontstaat er het gevaar van overbenutting (Wielers et al., 2013). Dit betekent dat mensen meer uren werken dan dat ze in feite zouden willen werken. Onderzoek laat zien dat er een verband is tussen het aantal deeltijdwerkers in een land en de wens van mensen die in voltijd werken om minder uren te gaan werken, wat wordt toegeschreven aan descriptieve normen (Wielers et al., 2013). Een descriptieve norm is gedrag dat veel voorkomt (Cialdini, 2011). De descriptieve norm kan, zoals het onderzoek van Wielers en collega's (2013) laat zien, de wens om minder uren te werken onder voltijdwerkenden vergroten. Hoe meer mensen er in deeltijd werken, hoe sterker de descriptieve norm wordt en hoe meer voltijdwerkers ook minder uren zullen willen gaan werken. Nederland kent veel deeltijdwerkers en omdat deeltijdwerk in Nederland relatief veel voorkomt zou de bereidheid van veel voltijdwerkers om geld in te leveren en hiervoor vrije tijd voor in de plaats te krijgen hoog moeten zijn. Maar deze mensen worden beperkt door sociale restricties die niet meegenomen worden in de theorie van arbeidsaanbod. Wanneer mensen ondanks de sociale restricties ervoor kiezen om in deeltijd te gaan werken zullen zij, ten opzichte van voltijdwerkers, door de toename van vrij in te delen tijd hun week bewuster in kunnen delen. Hiermee kunnen ze een breder palet aan behoeften bedienen en bevredigen en zullen zij hoger scoren op de vastgestelde positieve relaties van brede welvaart dan voltijdwerkers.

Om dit te achterhalen zal ik in dit verslag onderzoeken op welke gebieden van brede welvaart werktijdverkorting een positief dan wel negatief effect heeft, en hoe groot deze effecten zijn. Op basis van statistische analyses zal ik vervolgens antwoord kunnen geven op de centrale onderzoeksvraag: *‘In welke mate beïnvloedt werktijdverkorting de verschillende brede welvaartsfactoren?’*

#### 4.1 De positieve relaties tussen werktijdverkorting en brede welvaart

Werk heeft een centrale rol in ieders leven, waardoor het ook een belangrijke invloed heeft op de andere aspecten van het leven. Hierdoor raakt werk aan alle acht van de brede welvaartsfactoren. In onderstaande tekst zal ik voor zes van de acht brede welvaartsfactor uiteenzetten op welke manier werk en werktijdverkorting brede welvaart positief beïnvloeden.

Allereerst heeft werk invloed op het subjectief *welzijn*. Werk wordt door mensen gezien als een van de meest betekenisvolle activiteiten. Tegelijkertijd wordt het ook ervaren als een van de minst plezierige activiteiten (Wolf, Metzinger, & Lucas, 2022). Hierdoor wordt het aantal uren dat iemand werkt van belang voor de kwaliteit van het leven en daarmee het subjectief welzijn. Onderzoek van Wielers en collega's (2011) laat zien dat er een klein negatief verband bestaat tussen het werken van een groter aantal uren en levenssatisfactie. Dit laat zien dat naarmate mensen meer uren werken dit een negatief effect heeft op de satisfactie over het leven. Anderzijds is het verminderen van het aantal werkuren een manier om meer vrije tijd en een groter gevoel van vrijheid te ervaren (Balderson et al., 2021). Werk op zichzelf is dus belangrijk als betekenis gevende activiteit, maar te veel werk kan leiden tot een vermindering van het subjectief welzijn. Hierom heb ik de hypothese geformuleerd dat ( $H_1$ ) werktijdverkorting een positief effect heeft op het ervaren (subjectief) welzijn.

Ook de *gezondheid* wordt beïnvloed door werk en het aantal werkuren. Er bestaat namelijk een negatieve invloed van werk op gezondheid wanneer er sprake is van ontevredenheid over het aantal gewerkte uren of over de balans tussen het professionele en het privéleven (Barnay, 2015; Bell, Otterbach & Sousa-Poza, 2012; Cottini & Lucifora, 2013; Haines, Doray-Demers & Martin, 2018; Plaisier et al., 2008; Robone, Jones & Rice, 2010). In beide gevallen speelt het aantal werkuren een belangrijke rol in de ervaren gezondheid. Enerzijds wanneer er sprake is van een ontevredenheid over het aantal gewerkte uren, wat bijvoorbeeld kan betekenen dat mensen het gevoel krijgen overbelast te worden. Anderzijds wanneer er sprake is van een onbalans tussen het professionele en privé domein, wat betekent dat mensen kunnen ervaren dat er te veel tijd in het werk gaat zitten wat privéaangelegenheden in de weg zit.

De richting van de relatie (i.e. de causaliteit van het verband) tussen werk en gezondheid kan twee kanten op lopen. Aan de ene kant is het mogelijk dat mensen met een slechte gezondheid door deze problemen besluiten minder te gaan werken. Aan de andere kant is het ook mogelijk dat het verminderen van het aantal werkuren kan leiden tot een betere gezondheid. Om correcte uitspraken te kunnen doen over het effect van werktijdverkorting op brede welvaart is het daarom belangrijk om dit causaliteitsprobleem zo goed mogelijk te ondervangen. Om dit probleem te ondervangen kan er specifiek naar gedrag gekeken worden. De hypothese in dit onderzoek is dat werktijdverkorting leidt tot een bewuster bestaan. Onderdeel van dit bewuster bestaan is gezond(er) gedrag. Om dit gedrag inzichtelijk te maken kan er worden gekeken naar zogenoemde gezondheidsdeterminanten. Dit zijn gedragsdeterminanten omtrent gezondheid (e.g. voldoende bewegen, roken of eetgedrag) die voor een

belangrijk deel de gezondheid van iemand beïnvloeden (RIVM, 2021). Bewust gedrag als gevolg van werktijdverkorting zou de positieve gezondheidsdeterminanten moeten stimuleren. Dit blijkt bijvoorbeeld uit onderzoek van Balderson en collega's (2021) dat laat zien dat, ten opzichte van voltijdwerkers, mensen die minder uren werken verhoudingsgewijs vaker aangeven te sporten. Dit betekent dat wanneer iemand minder uren werkt, er bewuster stilgestaan kan worden bij gezond gedrag en dit de algehele gezondheid ook kan verbeteren. Op basis van bovenstaande heb ik de hypothesen geformuleerd dat allereerst ( $H_{2a}$ ) werktijdverkorting een positief effect heeft op gezond gedrag, en ten tweede (mede door dit gezondere gedrag) dat ( $H_{2b}$ ) werktijdverkorting een positief effect heeft op de ervaren gezondheid.

Op gebied van *arbeid en vrije tijd* heeft niet alleen het aantal uren, maar ook de kwaliteit van en tevredenheid met het werk heeft invloed op de brede welvaart. Als er wordt gekeken naar de kwaliteit van deeltijdbanen in Nederland, dit zijn de banen van vierendertig uur of minder, dan blijkt dat in Nederland de kwaliteit van deze banen goed is geregeld (OECD, 2019). Dat wil zeggen dat er niet uitzonderlijke kwaliteitsverschillen bestaan tussen voltijd- en deeltijdbanen. Desondanks zal niet iedereen in deeltijd willen werken, of bestaat de mogelijkheid dat mensen die in deeltijd werken eigenlijk liever in voltijd zouden willen werken. Als er een discrepantie bestaat tussen het gewenste aantal werkuren en het daadwerkelijk aantal gewerkte uren zal dit de tevredenheid met het werk in negatieve zin kunnen beïnvloeden. Echter, Nederland is één van de landen met het laagste aantal onvrijwillige deeltijdwerkers (Ministerie van Financiën, 2020). De hoge kwaliteit van deeltijdbanen en het kleine aantal onvrijwillige deeltijdwerkers in Nederland zou daarom de tevredenheid met het werk niet in negatieve zin moeten beïnvloeden. Sterker nog, de meeste deeltijdwerkers in Nederland geven aan tevreden te zijn met hun deeltijdwerk (Ministerie van Financiën, 2020). Op basis hiervan heb ik de hypothese geformuleerd dat ( $H_{3a}$ ) werktijdverkorting een positief effect heeft op de tevredenheid met werk.

Naast de tevredenheid met het werk beïnvloedt ook de tevredenheid tussen werk en privé, ook wel de werk-privébalans, de ervaren brede welvaart. Eerder is al vastgesteld dat het tot een slechtere gezondheid kan leiden wanneer iemand een disbalans ervaart tussen werk en privé of het gevoel heeft te veel uren te werken (Bell et al., 2012; Plaisier et al., 2008; Robone et al., 2010). Ook is ter sprake gekomen dat een groter aantal uren werken een negatief effect heeft op de levenssatisfactie (Wielers et al., 2011). Hiermee is het aantal werkuren, en de tevredenheid hierover en over de balans tussen werk en privé, direct verbonden aan brede welvaart. Werktijdverkorting heeft als belangrijk voordeel dat het mensen meer vrije tijd geeft. Hoewel het terugdringen van het aantal werkuren wel financiële gevolgen heeft, laat onderzoek zien dat mensen die meer waarde hechten aan tijd en dit prioriteren over geld over het algemeen gelukkiger zijn en een hoger subjectief welzijn ervaren (Hershfield, Mogilner & Barnea, 2016; Whillans, Weidman & Dunn, 2016). Bij een betere werk-privébalans hoeft de additionele tijd tevens niet beperkt te worden tot familie en familieaangelegenheden (Weeks, 2011).

Vrijtijdsactiviteiten kunnen uiteenlopen van hobby's voor individuen tot vrijwilligerswerk op gebied van onder andere sociaal, cultureel en ecologisch gebied voor het collectief (Balderson et al., 2021). En deze activiteiten dragen bij aan een hoger subjectief welzijn (Brajša-Žganec, Merkaš, & ŠVerko, 2010). Omdat werktijdverkorting mensen meer vrije tijd geeft en hen de mogelijkheid biedt deze tijd bewuster in te delen, heb ik de hypothese geformuleerd dat ( $H_{3b}$ ) werktijdverkorting een positief effect heeft op de tevredenheid met de werk-privébalans.

Deze additionele vrije tijd kan iemand ook besteden aan *sociaal en maatschappelijke participatie*. Met sociale participatie wordt contact met het sociale netwerk bedoeld. Iemand die minder uren werkt kan daarmee dus meer of vaker contact hebben met vrienden, familie of mensen in de buurt. Onderzoek laat zien dat mensen die minder uren werken meer tijd gaan spenderen aan sociaal contact met familie en vrienden (Weeks, 2011). Dit is van waarde, want mensen die meer contact hebben met hun sociale netwerk ervaren een hogere tevredenheid met het leven (Helliwell, 2003). Hierom heb ik de hypothese geformuleerd dat ( $H_{4a}$ ) werktijdverkorting een positief effect heeft op de frequentie van sociaal contact. Dit omdat frequenter contact zorgt voor een hogere tevredenheid met het leven en daarmee direct raakt aan de ervaren brede welvaart.

De additionele vrije tijd kan iemand ook besteden om meer maatschappelijk te participeren. Met maatschappelijke participatie wordt het leveren van een bijdrage aan de maatschappij bedoeld. Een belangrijke vorm van maatschappelijke participatie is vrijwilligerswerk. Dit is werk dat iemand gratis of tegen een kleine vergoeding uitvoert in plaats van of buiten de hoofdbaan om. Net als bij sociale participatie draagt ook maatschappelijke participatie bij aan de ervaren brede welvaart. Mensen die vrijwilligerswerk uitvoeren hebben namelijk meer sociale contacten en zijn gelukkiger. Ook wordt er een positieve relatie gevonden tussen vrijwilligerswerk en gezondheid (Schmeets & Arends, 2020). Zoals hierboven beschreven besteden mensen met een kortere werkweek al meer tijd met familie en vrienden (Weeks, 2011). Omdat een kortere werkweek mensen de ruimte geeft om de tijd bewuster in te delen en juist omdat vrijwilligerswerk zoveel positieve effecten kent op de ervaren brede welvaart, vermoed ik, en heb ik daarom de hypothese geformuleerd dat ( $H_{4b}$ ) werktijdverkorting een positief effect heeft op de uitvoering van vrijwilligerswerk.

Sociaal maatschappelijke participatie dient niet alleen voor een hogere tevredenheid met het leven, maar kan ook bijdragen aan het *veiligheidsgevoel*. Zoals hierboven beschreven ervaren mensen die meer sociaal contact hebben een hogere tevredenheid met het leven (Helliwell, 2003). Tevens bleek dat mensen die minder uren werken ook meer sociaal contact hebben met familie en vrienden (Weeks, 2011). Maar sociaal contact heeft nog een andere functie, namelijk op gebied van veiligheid. Mensen die minder uren werken zullen vaker thuis zijn. Het is aannemelijk dat mensen die vaker thuis zijn ook een grotere kans hebben op frequenter contact met de burens en buurtbewoners. Frequenter contact leidt

tot vertrouwensrelaties die bijdragen aan een veilig gevoel in de buurt. Hierom heb ik de hypothese geformuleerd dat ( $H_5$ ) werktijdverkorting een positief effect heeft op het veiligheidsgevoel in de buurt.

Werktijdverkorting kent ook positieve effecten op maatschappelijk niveau, waaronder met betrekking tot het *milieu*. De relatie tussen economische groei en de verslechtering van het klimaat is evident. De relatie tussen werktijdverkorting en klimaat is daarentegen relatief nieuw, maar wordt wel steeds vaker onderzocht. Zo is er bewijs gevonden dat werktijdverkorting een positief effect kan hebben op het klimaat doordat het de ecologische voetafdruk, door een vermindering van de consumptie, verkleint (Knight et al., 2013). Hoewel mensen die besluiten minder uren te gaan werken dit vaak niet primair doen omdat dit hun ecologische voetafdruk verkleint, laat onderzoek wel zien dat deze mensen wel vaker milieu gerelateerde activiteiten uitvoeren (Weeks, 2011). Werktijdverkorting lijkt daarmee bij te dragen aan een meer milieubewust leven. Hierom heb ik de hypothese geformuleerd dat ( $H_{6a}$ ) werktijdverkorting een positief effect heeft op de aandacht die besteed wordt aan het milieu. Of deze aandacht voor het milieu ook invloed heeft op het gedrag is een tweede vraag. De materiële welvaart van iemand die minder uren werkt is namelijk lager (OECD, 2010; 2013). Voor deze mensen is het daarmee relatief een groter offer om milieubewust gedrag zoals bijvoorbeeld het laten installeren van zonnepanelen of het aanschaffen van een elektrische auto uit te voeren. De verwachting is echter dat het grotere bewustzijn maakt dat wanneer mogelijk grotere offers ook gebracht zullen worden. Hierom heb ik de hypothese geformuleerd dat ( $H_{6b}$ ) werktijdverkorting een positief effect heeft op milieubewust gedrag.

## 4.2 De negatieve relaties tussen werktijdverkorting en brede welvaart

Werktijdverkorting kent ook negatieve effecten op de brede welvaart. De negatieve effecten hebben veelal een financiële aard. In onderstaande tekst zal ik ingaan op de negatieve effecten die werktijdverkorting heeft op de overgebleven twee brede welvaartsfactoren.

Allereerst heeft werktijdverkorting een negatief effect op de *materiële welvaart*. Zo liggen de inkomens van deeltijdwerkers structureel lager dan voor voltijdwerkers. Dit geldt ook wanneer er gecontroleerd wordt voor de persoonlijke- en baankarakteristieken (OECD, 2019). Dit betekent dat mensen die besluiten minder uren te gaan werken een financieel offer moeten brengen wat de materiële welvaart in negatieve zin beïnvloedt. Hoewel werk meer is dan enkel een middel om geld mee te verdienen (Budd, 2011), is dit wel één van de belangrijkste redenen om te werken. Door het inkomen uit werk hebben mensen de middelen om in hun financiële behoeften te voorzien, en dit geeft op zichzelf een hoop vrijheid om een kwalitatief goed leven te leiden. Het belang van het inkomen in de totstandkoming van materiële welvaart komt onder andere naar voren in een onderzoek dat laat zien dat werkloosheid een groot negatief effect heeft op het materiële leven (Sirgy, 2018). Het verliezen van je baan, en daarmee van je inkomen, heeft daarom grote gevolgen op de economische situatie van het hele huishouden.



Daarnaast is niet alleen de aanwezigheid maar ook de hoogte van het inkomen van belang in de ervaren materiële welvaart. Mensen met een relatief hoger inkomen rapporteren namelijk een hoger economisch welzijn (Hayo & Seifert, 2003). Een hoger inkomen biedt de mogelijkheid tot een grotere consumptie van goederen, services en andere non-monetaire zaken die leiden tot behoeftebevrediging. Deze behoeftebevrediging leidt tot een hoger economisch welzijn (OECD, 2013), en daarmee ook tot een hogere brede welvaart. Het verkorten van de werktijd leidt tot een lager inkomen (OECD, 2010) en heeft als gevolg dat het economisch welzijn daalt. Dit heeft ook gevolgen voor de hele ervaren brede welvaart, omdat materiële welvaart onderdeel uitmaakt van de brede welvaart. Hierom heb ik de hypothese geformuleerd dat ( $H_7$ ) werktijdverkorting een negatief effect heeft op het economische welzijn.

Een lager economisch welzijn staat niet op zichzelf, maar heeft ook invloed op de *woonsituatie*. Omdat het loon van iemand die minder uren werk lager is (OECD, 2019) kan er ook minder geld gespaard worden voor de aanschaf van een koophuis, of is er een lager maandbudget om te besteden aan een huurwoning. Daarnaast hebben deeltijdwerkers ten opzichte van voltijdwerkers vaker een grotere baanonzekerheid. Deeltijdwerkers hebben namelijk gemiddeld vaker een contract voor bepaalde tijd (OECD, 2019) wat invloed heeft op de woonsituatie. Het is hierdoor namelijk lastiger om een hypotheek aan te vragen voor een koopwoning of een huurhuis te kunnen huren. Verkopers en verhuurders kunnen vragen om een werkgeversverklaring<sup>iv</sup> of als er sprake is van een tijdelijk contract een intentieverklaring<sup>v</sup>. Als de werkgever niet de intentie heeft de werknemer in vaste dienst te nemen, bijvoorbeeld als manier om risico's te beperken, kan dit een serieuze belemmering vormen voor het verkrijgen van een woning. Mensen die minder uren werken (i.e. in deeltijd werken) kunnen hierom door hun lagere economische situatie of door een kleinere baanzekerheid benadeeld worden ten opzichte van mensen die in voltijd werken. Hierom heb ik de hypothese geformuleerd dat ( $H_8$ ) werktijdverkorting een negatief effect heeft op de gunstigheid van de woonsituatie.

### 4.3 De hypotheses

In deze paragraaf heb ik aangetoond dat werk, werktijdverkorting en brede welvaart sterk verband met elkaar houden. Hierbij heb ik twee verklaringsrelaties geïdentificeerd, een positieve en een negatieve relatie van werktijdverkorting op brede welvaart. Voor het aantonen van deze relaties tussen werktijdverkorting en brede welvaart heb ik twaalf hypotheses geformuleerd, weergegeven in tabel 1 (zie volgende pagina).

Tabel 1: Overzicht van hypotheses

Brede welvaartsfactor	Hypothese [dat...]
Welzijn	$H_1$ werktijdverkorting een positief effect heeft op het ervaren (subjectief) welzijn
Gezondheid	$H_{2a}$ werktijdverkorting een positief effect heeft op gezond gedrag
	$H_{2b}$ werktijdverkorting een positief effect heeft op de ervaren gezondheid
Arbeid en vrije tijd	$H_{3a}$ werktijdverkorting een positief effect heeft op de tevredenheid met werk
	$H_{3b}$ werktijdverkorting een positief effect heeft op de tevredenheid met de werk-privébalans
Samenleving	$H_{4a}$ werktijdverkorting een positief effect heeft op de frequentie van sociaal contact
	$H_{4b}$ werktijdverkorting een positief effect heeft op de uitvoering van vrijwilligerswerk
Veiligheid	$H_5$ werktijdverkorting een positief effect heeft op het veiligheidsgevoel in de buurt
Milieu	$H_{6a}$ werktijdverkorting een positief effect heeft op de aandacht die besteed wordt aan het milieu
	$H_{6b}$ werktijdverkorting een positief effect heeft op milieubewust gedrag
Materiële welvaart	$H_7$ werktijdverkorting een negatief effect heeft op het economische welzijn
Wonen	$H_8$ werktijdverkorting een negatief effect heeft op de gunstigheid van de woonsituatie

## 5. Het onderzoek

### 5.1 Panel Fryslân

Voor het beantwoorden van de onderzoeksvraag wordt er gebruik gemaakt van data van het Fries Sociaal Planbureau (FSP). Het FSP beschikt over data van hun eigen Panel Fryslân. Friezen die onderdeel uitmaken van het Panel krijgen (maximaal) zeven keer per jaar een uitnodiging om te participeren aan een enquête. Hierdoor beschikt het FSP over grote hoeveelheden data over uiteenlopende onderwerpen. Het Panel bestaat uit circa zeventuizend leden, waaronder vrouwen en mannen, ouderen en jongeren, verspreid over verschillende opleidingsniveaus, inkomensgroepen en over heel Fryslân (FSP, 2022).

Het Panel bestaat sinds 2017 en heeft sindsdien drie wervingsronden gehad: de eerste in 2017, de tweede in 2019 en de derde in 2021 (FSP, 2021). In dit onderzoek zal ik gebruik maken van data van verschillende vragenlijsten van het FSP die in verschillende jaren uitgezet zijn. Het grootste deel van de data komt uit vragenlijsten uit de periode 2020-2022, maar één vragenlijst die gebruikt wordt is uitgezet in 2019 en er wordt gebruik gemaakt van de aanmeldingsvragenlijsten van zowel 2016 en 2021. Hierom zal ik hieronder de onderzoeksverantwoording van zowel 2017, 2019 en 2021 behandelen.

De drie wervingsronden komen in grote mate met elkaar overeen, maar verschillen op enkele punten. De doelpopulatie is altijd hetzelfde gebleven, namelijk de Friese populatie van achttien jaar en ouder, woonachtig in provincie Friesland en niet-wonend in een instelling (Visser & Fernee, 2017).

In oktober 2016 is er gestart met de eerste wervingsronde. Voor de eerste wervingsronde is uit het gemeentelijke bevolkingsregister door de gemeente, bij afdeling burgerzaken, een aselechte steekproef getrokken na selectie op leeftijd (18 jaar en ouder) en woonvorm (geen instelling). Het FSP heeft hiermee van 40.000 inwoners de gegevens opgevraagd, evenredig verdeeld over alle Friese gemeenten, wat gelijk staat aan 8 procent van de totale Friese populatie van achttien jaar en ouder. Dit aantal is berekend op basis van het gewenste minimale aantal respondenten per onderzoek, namelijk 1000, waarbij er uitgegaan is van een response van 5 procent van de personen uit de steekproef en 60 procent van de panelleden per enquête. Er zijn 40.000 inwoners aangeschreven waarbij er uitgegaan is van een resultaat van circa 2000 panelleden, en circa 1200 respondenten per enquête. De werving van panelleden is per post gegaan. Hierbij werd er een aankondigingsbrief en informatiefolder met het doel

en nut van het panel, en twee weken hierna een herinneringsbrief, opgestuurd met daarin een persoonlijke inlogcode voor de aanmeldingsvragenlijst. Er zijn twee rondes geweest, waarbij in de eerste ronde zeventien gemeenten (33.410 personen) en in de tweede ronde zeven gemeenten (6.640 personen) aangeschreven werden. Er is gekozen voor twee rondes zodat de periode tussen het ontvangen van de steekproef van de gemeente en het aanschrijven van inwoners niet te lang zou zijn. De eerste ronde vond plaats in oktober 2016 en de tweede in januari 2017. De steekproef omvatte 40.059 inwoners waarvan 3.750 mensen zich aangemeld hebben en de intake-vragenlijst volledig hebben ingevuld. Dit leidde tot een responsepercentage van 9.4 procent. Om de non-response in kaart te brengen is er gekeken naar onder- en oververtegenwoordiging van bepaalde groepen respondenten. Hierbij is er gekeken naar de representativiteit op basis van leeftijd, geslacht en regio. Hieruit bleek dat jongere leeftijdsgroepen ondervertegenwoordigd waren en hogere leeftijdsgroepen en mannen oververtegenwoordigd. Om hiervoor te corrigeren werd er per enquête een weging uitgevoerd (o.b.v. geslacht, regio en leeftijd) om een juiste afspiegeling van de bevolking te krijgen. Hierbij kregen oververtegenwoordigde groepen een gewicht kleiner dan één en ondervertegenwoordigde groepen een gewicht groter dan één krijgen. De kwaliteit van de vragenlijst is op drie manieren getoetst: inhoudelijk door experts binnen en buiten het FSP, op gebruiksgemak door proefpersonen en technisch door alle routing en het achterliggende programmeerwerk na te lopen (Visser & Fernee, 2017).

In november 2018 is er gestart met tweede wervingsronde. Na toestemming van gemeenten is hen gevraagd een aselechte steekproef te trekken na selectie op leeftijd en woonvorm. In de tweede wervingsronde is echter gevraagd voor een oversampling van personen tussen achttien en vijfendertig jaar (niet-wonend in een instelling en ‘geen verstrekkingsbeperking’). Er zijn gegevens opgevraagd van 31.960 inwoners (6% van de totale Friese bevolking van 18 jaar en ouder), evenredig verdeeld over de (inmiddels) achttien gemeenten in Friesland. De steekproefomvang was gebaseerd op het minimum gewenste aantal respondenten per enquête, namelijk 2000, waarbij er uitgegaan is van een response van 7.5 procent van de steekproefomvang en 50 procent response per enquête. Voor een response van 50 procent per enquête, met een gewenste omvang van 2000 panelleden, waren in totaal 4000 panelleden nodig. Deze 4000 panelleden zouden bestaan uit actieve panelleden uit de eerste wervingsronde (1828) en het benodigde aantal nieuwe panelleden (2172). Uitgaande van een aanmeldingspercentage van 7.5 procent moest het FSP 28.960 inwoners aanschrijven. Met betrekking tot de oversampling van jongeren was de wens om een extra 150 jongeren te werven voor het panel. Hierbij werd uitgegaan van een lager responsepercentage dan bij de algemene populatie, namelijk 5 procent. Dit resulteerde in het aanschrijven van 3000 jongeren, evenredig verdeeld over achttien gemeenten. Aanschrijving ging ditmaal in één postronde die plaatsvond in februari 2019. Hierbij werd eerst een aankondigingsbrief en informatiefolder en vervolgens na twee weken een herinneringsbrief opgestuurd. In beide brieven stond een persoonlijke inlogcode voor de aanmeldingsvragenlijst, waarna de respondenten de aanmelding nog moesten bevestigen door te klikken op de bevestigingslink via de mail. Uit de steekproefomvang van 31.960 inwoners hebben 2608 mensen zich aangemeld. Dit resulteert in een responsepercentage van 8.2

procent. De non-response werd op dezelfde manier geanalyseerd en wederom werd er een ondervertegenwoordiging van jongeren en oververtegenwoordiging van ouderen en mannen gevonden. Zowel de weging als de kwaliteitscontrole van de vragenlijst bleef hetzelfde in deze ronde (FSP, 2019).

In januari 2021 is er gestart met de derde wervingsronde. Voor de toegang tot de steekproef werden de gemeenten wederom benaderd met de vraag naar een aselechte steekproef. De gegevens van 19.887 inwoners is opgevraagd, evenredig verdeeld over de achttien Friese gemeenten. Deze steekproefomvang is berekend op basis van het gewenste aantal nieuwe panelleden (500). Hierbij is er uitgegaan van een aanmeldingspercentage gelijk aan dat van 2019 (8.2%) en een response van 50 procent bij de enquêtes. Daarvoor moesten er 12.195 inwoners aangeschreven worden. Er is wederom gekozen voor een oversampling van jongeren, ditmaal binnen de leeftijdscategorie achttien tot vierendertig jaar. Het streven was om 200 nieuwe respondenten binnen deze categorie te verwerven, waarbij er uitgegaan is van een aanmeldingspercentage gelijk aan dat van 2019 (5.2%) en een response van 50 procent bij de enquêtes. Hiervoor moesten er 7692 jongvolwassen inwoners aangeschreven worden. Aanschrijving van de steekproef ging wederom in één postronde en vond plaats in april 2021. Eerst werd er een uitnodigingsbrief met informatiefolder verstuurd en twee weken hierna een herinneringsbrief. In beide brieven stond een persoonlijke inlogcode voor de aanmeldingsvragenlijst. Ditmaal is er na afloop van deze vragenlijst expliciet gevraagd naar lidmaatschap van het panel, door nogmaals hun e-mailadres in te vullen en op ‘Ja, ik doe mee’ te klikken bevestigden zij hun deelname. Uit de steekproefomvang van 19.824 inwoners hebben 1480 mensen zich aangemeld. Dit resulteerde in een responsepercentage van 7.5 procent. De non-response werd wederom geanalyseerd door te kijken naar de representativiteit van bepaalde groepen bij de respondenten op basis van leeftijd, geslacht en regio. Om te corrigeren voor non-response werd er wederom een weging uitgevoerd om een juiste afspiegeling te krijgen van de Friese bevolking, maar ditmaal werden de resultaten van de panelonderzoeken gewogen op basis van geslacht, leeftijd, regio én (als nieuwe wegingsfactor) opleiding. Eenzelfde weging van ondervertegenwoordigden (meer dan 1) en oververtegenwoordigden (minder dan 1) is toegepast. Tevens was de kwaliteitscontrole van de vragenlijst hetzelfde (FSP, 2021).

## 5.2 De vragenlijsten en finale dataset

In dit onderzoek zal ik gebruik maken van tien vragenlijsten. Acht vragenlijsten worden gebruikt voor data over brede welvaart. Deze vragenlijsten zijn, met uitzondering van één in 2019, uitgezet in de periode van 2020 tot 2022. Twee vragenlijsten worden gebruikt voor basisgegevens. Deze vragenlijsten zijn uitgezet in 2016 en 2021. De reden waarom ik gebruik maak van tien vragenlijsten is omdat het FSP niet beschikt over één brede welvaart vragenlijst. Hierdoor is het noodzakelijk om verschillende vragenlijsten te gebruiken om brede welvaart inzichtelijk te kunnen maken. Het FSP heeft de data over de door mij geselecteerde vragen uit de tien datasets gebundeld in één dataset. Deze dataset bestaat uit 3381 respondenten. Normaliter worden, om te voorkomen dat er niet met verschillende steekproeven gewerkt wordt in het analyseren van de samenhangrelaties (e.g. correlaties) en de modellen, de

respondenten met missende waarden op één van de vragen niet meegenomen in de analyses. Hierom is er gekeken wat dit met de steekproefgrootte in dit onderzoek zou doen. Hieruit bleek dat de steekproef in dit geval 212 respondenten zou omvatten. Dit aanzienlijke verschil komt doordat er gebruik wordt gemaakt van meerdere vragenlijsten, en niet iedere respondent alle vragenlijsten heeft ingevuld. Dit komt onder andere door nieuwe respondenten, respondenten die niet alle vragenlijsten hebben ingevuld of respondenten die stoppen met participeren aan het Panel. Voor dit onderzoek, een hypothese-toetsend onderzoek, is deze steekproefgrootte kleiner dan gewenst.

Om deze reden heb ik er voor gekozen om enkel de respondenten met missende waarden op de onafhankelijke variabele (werktijd) en de controlevariabelen (geslacht, leeftijd en kinderen) niet mee te nemen in de analyses. Het is vanzelfsprekend dat de respondenten die niets hebben ingevuld op de vraag over hun werktijd niet meegenomen worden in een onderzoek dat ingaat op de invloed van werktijd. Er is daarnaast ook voor gekozen om de respondenten met missende waarden op de controlevariabelen niet mee te nemen in de analyses. Dit wordt gedaan omdat wanneer deze groep constant gehouden wordt er betere uitspraken gedaan kunnen worden over de algehele invloed van de controlevariabelen. Variatie op dit gebied zou algehele uitspraken over de invloed van geslacht, leeftijd en het hebben van thuiswonende kinderen van twaalf jaar of jonger kunnen bemoeilijken.

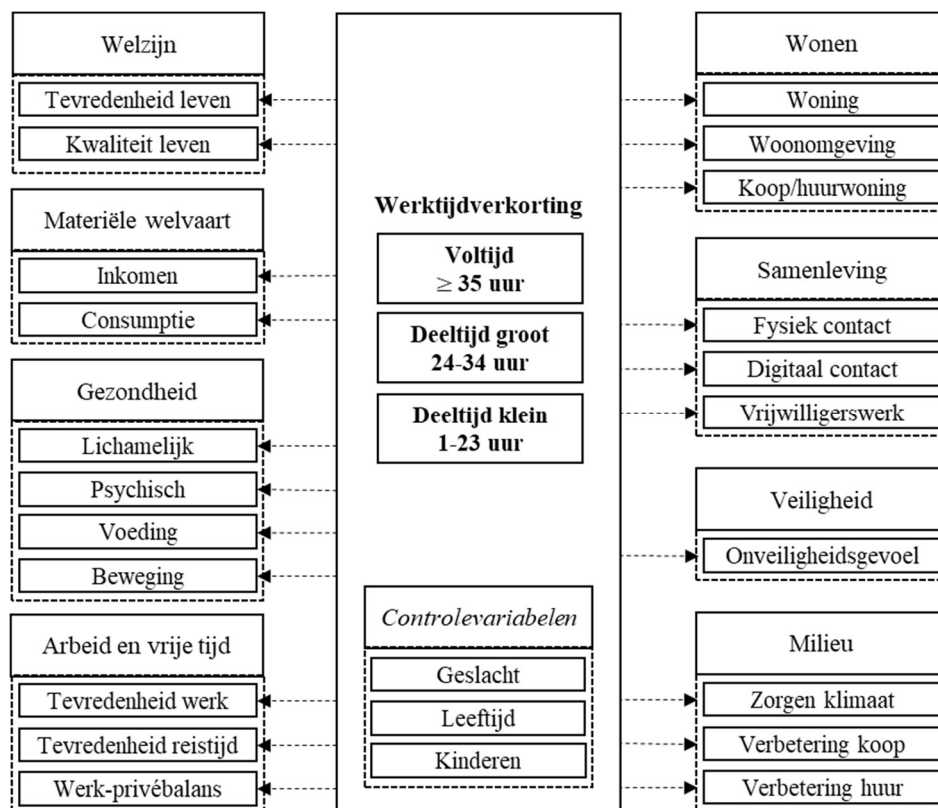
Dit betekent dat de definitieve steekproef waar ik in dit onderzoek mee werk 1032 respondenten omvat. Afhankelijk van het aantal respondenten dat antwoord heeft gegeven op vraag die de afhankelijke variabele (i.e. brede welvaartsindicator) inzichtelijk maakt, wordt er in dit onderzoek gewerkt met verschillende steekproefgroottes. De respondenten die meegenomen worden in de analyses van de brede welvaartsindicatoren zijn echter wel altijd afkomstig uit de definitieve steekproef van 1032. Hoewel deze samengestelde dataset maakt dat er met verschillende steekproefgrootte gewerkt zal worden, is het belangrijkste dat de samenstelling van verschillende datasets het mogelijk maakt om veel verschillende hypothesen te kunnen toetsen en daarmee dit breed ingestoken onderzoek uit te kunnen voeren. Juist door te werken met verschillende steekproefgroottes is het mogelijk om per afhankelijke variabele een zo groot mogelijke steekproef te realiseren.

### 5.3 Analysestrategie

Bij de operationalisatie van brede welvaart in dit onderzoek speelt de Monitor Brede Welvaart van het CBS een centrale rol. De monitor kent drie onderdelen op basis waarvan brede welvaart inzichtelijk wordt gemaakt: hier en nu, later en elders (CBS, 2021(a)). Mede hierdoor wordt de Monitor Brede Welvaart gezien als zeer geavanceerd (Aitken, 2019) waardoor het een goed kader biedt voor dit onderzoek. In de operationalisatie van dit onderzoek zal ik enkel kijken naar het onderdeel hier en nu.

Het onderdeel hier en nu bevat acht brede welvaartsfactoren (e.g. welzijn, materiële welvaart, gezondheid), die bestaan uit verschillende brede welvaartsindicatoren. Om de invloed van werktijd op brede welvaart te meten zal ik statistische analyses uitvoeren met de brede welvaartsindicatoren. Werktijd wordt hierbij ingedeeld in drie werkuurcategorieën, waardoor ik onderscheid kan maken tussen

mensen met een voltijd baan en mensen met een (grote of een kleine) deeltijd baan. Ik heb daarnaast een drietal kenmerken geïdentificeerd die invloed hebben op de keuze van mensen om in deeltijd te gaan werken. Het eerste kenmerk is geslacht, de twee andere kenmerken gaan over de levensfase, namelijk leeftijd en het hebben van thuiswonende kinderen (van twaalf jaar of jonger). Om in de analyses rekening te houden met de invloed van deze kenmerken zal ik deze meenemen als controlevariabelen. Figuur 2 is een visuele weergave van deze analysestrategie.



Figuur 2: Operationaliseringsschema brede welvaart

## 5.4 De variabelen

### 5.4.1 De brede welvaartsindicatoren (afhankelijke variabelen)

De brede welvaartsindicatoren zijn geselecteerd op basis van de Monitor Brede Welvaart, de beschikbare data van het FSP en literatuur. Zoals eerder beschreven speelt de Monitor Brede Welvaart een centrale rol in dit verslag. In dit onderzoek wordt er echter niet gewerkt met data van het CBS, maar met data van het FSP. De indicatoren die het CBS gebruikt in hun Monitor Brede Welvaart heb ik daarom als uitgangspunt genomen. Een deel van de indicatoren van het CBS wordt ook gebruikt door het FSP, maar voor de indicatoren die niet gebruikt worden door het FSP heb ik variabelen gekozen op basis van literatuur. Ik zal daarom in onderstaande uiteenzetting van de brede welvaartsfactoren benoemen hoe het CBS de factoren operationaliseert, welke variabelen in dit onderzoek meegenomen zullen worden in de analyses en waarom ik voor deze variabelen heb gekozen.

*Welzijn* wordt door het CBS geoperationaliseerd op basis van twee indicatoren, namelijk tevredenheid met het leven en het persoonlijk welzijn door middel van de Persoonlijke Welzijnsindex die aan de hand van twaalf subjectieve indicatoren een adequaat beeld schetst van het subjectief welzijn als één cijfer (Van Beuningen, Jol, & Moonen, 2015; Van Beuningen & De Jonge, 2011; CBS, 2021(a)).

In dit onderzoek heb ik er voor gekozen om welzijn in kaart te brengen met de indicatoren tevredenheid met het leven en kwaliteit van het leven. Voor tevredenheid met het leven is enerzijds gekozen omdat het CBS deze variabelen gebruikt in het toetsen van welzijn en deze variabele ook beschikbaar is bij het FSP. Anderzijds is deze variabele gekozen omdat tevredenheid met het leven een beeld geeft van hoe een respondent zijn of haar leven als geheel beoordeelt. Daarnaast is er voor de variabele kwaliteit van leven gekozen. Hiervoor is gekozen omdat de kwaliteit van het leven als meer objectief gezien wordt, het benadrukt (reflecties op) extrinsieke zaken zoals het inkomen (Diener, 2006). Door een combinatie van een meer subjectieve en een meer objectieve beoordeling van het leven, wordt een zo breed mogelijk beeld verkregen van het ervaren welzijn.

Voor beide variabelen geldt dat de respondent gevraagd is antwoord te geven op basis van een schaal. Tevredenheid met het leven is gemeten door de respondenten de vraag voor te leggen: ‘‘Kunt u op een schaal van 1 tot en met 10 aangeven in welke mate u tevreden bent met het leven dat u nu leidt?’’ Deze schaal loopt van laag (1) naar hoog (10). Kwaliteit van het leven is gemeten door de respondenten de vraag voor te leggen: ‘‘Hoe zou u uw kwaliteit van leven beoordelen?’’ Deze vraag kent de antwoordmogelijkheden (1) Heel slecht; (2) Slecht; (3) Niet slecht, niet goed; (4) Goed; en (5) Heel goed.

*Materiële welvaart* wordt door het CBS geoperationaliseerd op basis van twee indicatoren, namelijk het mediane gestandaardiseerd besteedbaar jaarinkomen en het mediane vermogen (CBS, 2021(a)).

In dit onderzoek heb ik er voor gekozen om materiële welvaart in kaart te brengen met de indicatoren inkomen en consumptie. Inkomen staat hier voor het netto maandinkomen, consumptie voor de mate waarin mensen ervaren rond te kunnen komen met het totale bruto jaarinkomen van het huishouden. Voor de variabele inkomen is gekozen omdat dit een objectief beeld geeft van de inkomsten. Voor de variabele consumptie is gekozen omdat dit een subjectief element toevoegt aan materiële welvaart. Het gaat hierbij om het rond kunnen komen, dit is subjectief en kan sterk van invloed zijn op de leefbaarheid en daarmee de brede welvaart. Door een combinatie van deze twee variabelen wordt de brede welvaartsfactor opgebouwd door een subjectieve en objectieve indicator die samen een zo breed mogelijk beeld schetsen van de materiële welvaart.

Voor beide variabelen konden de respondenten antwoord geven op basis van een schaal. Inkomen is gemeten door de respondenten de vraag voor te leggen: ‘‘Wat is uw netto maandinkomen?’’ Deze vraag kent de antwoordmogelijkheden (1) € 1.000 of minder; (2) € 1.001 - € 1.500; (3) € 1.501 - € 2.000; (4) € 2.001 - € 2.500; (5) € 2.501 - € 3.000; (6) € 3.001 - € 3.500; (7) € 3.501 - € 4.000; (8) € 4.001 - € 4.500; (9) € 4.501 - € 5.000; en (10) Meer dan € 5.000. Consumptie is gemeten door de

respondenten de vraag voor te leggen: ‘‘Hoe goed kunt u rondkomen met het totale huishoudinkomen?’’ Deze vraag kent de antwoordmogelijkheden (1) Zeer moeilijk; (2) Moeilijk; (3) Eerder moeilijk dan gemakkelijk; (4) Eerder gemakkelijk dan moeilijk; (5) Gemakkelijk; en (6) Zeer gemakkelijk.

*Gezondheid* wordt door het CBS geoperationaliseerd op basis van twee indicatoren, namelijk de ervaren gezondheid en overgewicht (CBS, 2021(a)).

In dit onderzoek heb ik er voor gekozen om gezondheid in kaart te brengen met de indicatoren tevredenheid met de lichamelijke gezondheid, tevredenheid met de psychische gezondheid, tevredenheid met de mate van beweging en een beoordeling van het eigen eetgedrag. In het inzichtelijk maken van de gezondheid wordt aangeraden om verschillende dimensies van gezondheid mee te nemen in de definitie (McCartney et al., 2019). Hierom wordt er enerzijds naar een subjectieve beoordeling van de lichamelijke en psychische gezondheid gekeken. Dit ook mede omdat deze variabelen in het in kaart brengen van de gezondheid door het CBS, al is het in hun geval één variabele (ervaren gezondheid), ook meegenomen wordt. Anderzijds wordt er naar objectieve gezondheidsdeterminanten gekeken, zoals gebruikt door het RIVM om de staat van de Nederlandse gezondheid in kaart te brengen, omdat die een groot deel van de ziektelast bepalen (RIVM, 2021). De combinatie van twee subjectieve en twee objectieve variabelen creëert een zo breed mogelijk beeld van de algehele gezondheid, door te kijken naar aan de ene kant de ervaren gezondheid en aan de andere kant (on)gezond gedrag.

Voor alle vier de variabelen geldt dat de respondent gevraagd is antwoord te geven op basis van een schaal. Tevredenheid met de lichamelijke gezondheid is gemeten door de respondenten de vraag voor te leggen: ‘‘Hoe ontevreden of tevreden bent u over: [lichamelijke gezondheid]’’ Deze vraag kon beantwoord worden aan de hand van een schaal die van laag (1) naar hoog (10) loopt, waarbij een hoge score duidt op een goede psychische gezondheid. Tevredenheid met de psychische gezondheid is op eenzelfde manier gemeten door de respondenten de vraag voor te leggen: ‘‘Hoe ontevreden of tevreden bent u over: [psychische gezondheid]’’ Deze vraag kon beantwoord worden aan de hand van een schaal die van laag (1) naar hoog (10) loopt, waarbij een hoge score duidt op een goede lichamelijke gezondheid. Tevredenheid met de mate van beweging is gemeten door de respondenten de vraag voor te leggen: ‘‘Hoe ontevreden of tevreden bent u over de mate waarin u sport of beweegt in een week?’’ Deze vraag kent de antwoordmogelijkheden (1) Heel ontevreden; (2) Ontevreden; (3) Niet tevreden, niet ontevreden; (4) Tevreden; en (5) Heel tevreden. Als laatste is de beoordeling van het eigen eetgedrag gemeten door de respondenten de vraag voor te leggen: ‘‘Als u denkt aan gezond eetgedrag, welk rapportcijfer geeft u uzelf als het gaat om uw eigeneetgedrag?’’ Deze vraag kon beantwoord worden aan de hand van een schaal die van laag (1) naar hoog (10) loopt, waarbij een hoge score duidt op gezond eetgedrag.

*Arbeid en vrije tijd* wordt door het CBS geoperationaliseerd op basis van zes indicatoren, namelijk het hoogst behaald onderwijsniveau, de nettoarbeidsparticipatie, langdurige werkloosheid, de tevredenheid



met werk, de tevredenheid met reistijd woon-werkverkeer en de tevredenheid met vrije tijd (CBS, 2021(a)).

In dit onderzoek heb ik er voor gekozen om arbeid en vrije tijd in kaart te brengen met de indicatoren tevredenheid met het werk, tevredenheid met werk-privébalans en tevredenheid met de reistijd woon-werkverkeer. Voor alle drie de variabelen is gekozen omdat er hierbij zowel gekeken wordt naar de invloed die minder uren werken heeft op het werk zelf, maar ook op hoe dit de balans tussen werk en vrije tijd beïnvloedt. Reistijd speelt hierbij ook een rol, omdat dit buiten werktijd toch een deel van de vrije tijd vermindert. Daarbij komt dat alle drie de variabelen ook gebruikt worden door het CBS om de brede welvaartsfactor arbeid en vrije tijd inzichtelijk te maken.

Voor alle variabelen geldt dat de respondent gevraagd is antwoord te geven op basis van een schaal. Tevredenheid met het werk is gemeten door de respondenten de vraag voor te leggen: ‘‘In hoeverre bent u, alles bij elkaar genomen, tevreden met uw werk?’’ Deze vraag kent de antwoordmogelijkheden (1) Zeer ontevreden; (2) Ontevreden; (3) Niet ontevreden, niet tevreden; (4) Tevreden; en (5) Zeer tevreden. Tevredenheid met de werk-privébalans is gemeten door de respondenten de vraag voor te leggen: ‘‘Hoe ontevreden of tevreden bent u met de balans tussen de tijd die u besteedt aan betaald werk, en de tijd die u besteedt aan andere bezigheden in uw leven?’’ Deze vraag kent de antwoordmogelijkheden (1) Zeer ontevreden; (2) Ontevreden; (3) Niet ontevreden, niet tevreden; (4) Tevreden; en (5) Zeer tevreden. Tevredenheid met de reistijd woon-werkverkeer is gemeten door een constructie op basis van twee variabelen. De respondenten zijn de volgende twee vragen voorgelegd: ‘‘Hoe lang reist u gemiddeld van uw woning naar uw werk- of studieplek?’’ en ‘‘Hoe lang zou u per dag maximaal willen reizen van of naar uw werk of studie?’’ Beide vragen kenden de antwoordmogelijkheden (1) Minder dan 15 minuten; (2) 15-29 minuten; (3) 30-44 minuten; (4) 45-59 minuten; en (5) 60 minuten of langer. Ik heb op basis van deze twee vragen een binaire variabele geconstrueerd waarbij respondenten tevreden waren als de duur van hun gemiddelde reistijd gelijk aan of lager dan de maximale tijd was die ze zouden willen besteden aan de reis van woning tot werkplek, en respondenten ontevreden waren als de duur van hun gemiddelde reistijd hoger was dan de maximale tijd die ze zouden willen besteden aan deze reis.

*Wonen* wordt door het CBS geoperationaliseerd op basis van twee indicatoren, namelijk kwaliteit van de woning en tevredenheid met de woning (CBS, 2021(a)).

In dit onderzoek heb ik er voor gekozen om wonen in kaart te brengen met de indicatoren tevredenheid met de woning, tevredenheid met de woonomgeving en het woontype (i.e. het woonachtig zijn in een koop- dan wel huurwoning). Er is hiermee binnen deze factor sprake van twee subjectieve variabelen en één objectieve variabele. Voor de subjectieve variabelen tevredenheid met de woning en de woonomgeving is gekozen omdat eerder onderzoek aantoont dat er hierbij een relatie bestaat met brede welvaart (Mouratidis, 2020). Daarnaast wordt tevredenheid met de woning gebruikt door het CBS om de factor inzichtelijk te maken. Voor de objectieve indicator woontype is gekozen omdat onderzoek

aantoont dat wonen in een koopwoning wordt geassocieerd met een hogere tevredenheid met het leven (Van Beuningen, 2018), waarmee het een belangrijk effect heeft op de brede welvaart. Tevens wordt er door een combinatie van het gebruik van de objectieve en subjectieve variabelen niet alleen een beeld geschetst van de invloed van werktijdverkorting op de daadwerkelijke woonsituatie, maar ook op hoe deze woonsituatie invloed heeft op de brede welvaart.

Voor twee van de drie variabelen geldt dat de respondent gevraagd is antwoord te geven op basis van een schaal. Tevredenheid met de woning is gemeten door de respondenten de vraag voor te leggen: ‘‘Hoe tevreden of ontevreden bent u over uw woning of woonruimte?’’ Deze vraag kon beantwoord worden aan de hand van een schaal die van laag (1) naar hoog (10) loopt, waarbij een hoge score duidt op een hoge tevredenheid over de woning of woonruimte. Tevredenheid met de woonomgeving is gemeten door de respondenten de vraag voor te leggen: ‘‘Hoe tevreden of ontevreden bent u met de leefbaarheid in uw dorp of wijk?’’ Deze vraag kon beantwoord worden aan de hand van een schaal die van laag (1) naar hoog (10) loopt, waarbij een hoge score duidt op een hoge tevredenheid over de leefbaarheid in het dorp of de wijk. De derde variabele, woontype, is een nominale variabele die bestond uit categorieën van verschillende woningtypen. Om te meten wat voor woningtype van toepassing was bij de respondent is hen de volgende vraag voorgelegd: ‘‘Woont u in een koop- of huurwoning?’’ Deze vraag kent de antwoordmogelijkheden (1) Koopwoning; (2) Huurwoning (vrije sector); en (3) Sociale huurwoning. Ik heb er voor gekozen om de antwoordcategorieën huurwoning en sociale huurwoning samen te voegen. Enerzijds in verband met aantallen respondenten per categorie, deze zouden voor huurders erg klein zijn uitgevallen wat een negatieve invloed kan hebben op de analyses. Anderzijds omdat deze variabele in de eerste plaats inzicht moet geven of mensen met een kleiner aantal werkuren een grotere kans hebben om in een huurwoning te wonen en in hoeverre dit hen binnen de brede welvaartsfactor wonen benadeeld ten opzichte van mensen met een voltijd baan in de tevredenheid met het leven (Van Beuningen, 2018) en daarmee in een hogere brede welvaart. De variabele woontype bevat na de bewerking daarom nog twee categorieën: koopwoning en huurwoning. *Samenleving* wordt door het CBS getoetst op basis van vier indicatoren, namelijk contacten (met familie, vrienden en burens), vrijwilligerswerk, vertrouwen in mensen en vertrouwen in instituties (CBS, 2021(a)).

In dit onderzoek heb ik er voor gekozen om samenleving in kaart te brengen met de indicatoren fysiek en digitaal sociaal contact (met familie, burens, de buurt en vrienden) en vrijwilligerswerk. Deze variabelen worden zowel door het CBS als het FSP gebruikt. Het FSP gaat op gebied van (sociaal) contact nog een stap verder door onderscheid te maken tussen fysiek en digitaal contact. Aangezien steeds meer sociaal contact verloopt via digitale apps en media is dit een relevante aanvulling. Ook vrijwilligerswerk is overgenomen uit het kader van het CBS. Zoals eerder beschreven kent vrijwilligerswerk positieve effecten op verschillende van de brede welvaartsfactoren. Een verkorting van het aantal werkuren zou bij kunnen dragen aan de mate waarin er vrijwilligerswerk wordt uitgevoerd en daarmee zou werktijdverkorting bijdragen aan de brede welvaart.

Voor alle variabelen geldt dat de respondent gevraagd is antwoord te geven op basis van een schaal. Om te beginnen met vrijwilligerswerk, dit is gemeten door de respondenten de vraag voor te leggen: ‘Heeft u in de afgelopen 12 maanden wel eens vrijwilligerswerk gedaan voor onderstaande verenigingen en organisaties? [(1) geen; (2) hobbyvereniging; (3) school; (4) buurt; (5) levensbeschouwelijke organisatie; (6) wonen; (7) hulpverlening; (8) politieke organisatie; (9) verzorging; (10) jeugdwerk; (11) sportvereniging; (12) culturele vereniging; (13) arbeidsorganisatie; en/of (14) andere vereniging(en) of organisatie(s)]’ Deze vraag kon per vereniging of organisatie beantwoord worden met (0) nee; of (1) ja. Voor het antwoord op of de respondent al dan niet vrijwilligerswerk had uitgevoerd is er gekeken naar de eerste antwoordcategorie ‘geen’ en of zij deze vraag met nee of met ja hadden beantwoord. Fysiek sociaal contact is gemeten door de respondenten de vraag voor te leggen: ‘Hoe vaak ontmoet u de volgende personen? [(1) Familie (die niet bij u in huis woont); (2) Buren; (3) Overige buurtbewoners; en (4) Goede vrienden, vriendinnen of kennissen]’ Deze vraag kon per personengroep beantwoord worden met (1) 1 keer per week of vaker; (2) 2 tot 3 keer per maand; (3) 1 keer per maand; (4) minder dan 1 keer per maand; (5) zelden of nooit; (6) heb ik niet. Deze laatste categorie, ‘heb ik niet’, is niet meegenomen in de analyses omdat deze vraag als doel heeft om de frequentie van het contact inzichtelijk te maken. Indien respondenten aangaven geen familie, burens, buurt of vrienden te hebben, was het niet mogelijk om een verschil in frequentie tussen verschillende werkuurcategorieën te identificeren. Digitaal sociaal contact is gemeten door de respondenten de vraag voor te leggen: ‘Hoe vaak heeft u contact via internet en/of (mobiele) telefoon met de volgende personen? [(1) Familie (die niet bij u in huis woont); (2) Buren; (3) Overige buurtbewoners; en (4) Goede vrienden, vriendinnen of kennissen]’ Deze vraag kon per personengroep beantwoord worden met (1) 1 keer per week of vaker; (2) 2 tot 3 keer per maand; (3) 1 keer per maand; (4) minder dan 1 keer per maand; (5) zelden of nooit; (6) heb ik niet. Ook hierbij is de laatste categorie niet meegenomen.

*Veiligheid* wordt door het CBS geoperationaliseerd op basis van twee indicatoren, namelijk slachtofferschap van criminaliteit en onveiligheidsgevoelens in de buurt.

In dit onderzoek heb ik er voor gekozen om veiligheid in kaart te brengen met de indicator onveiligheidsgevoelens in de buurt. Enerzijds omdat deze zelfde indicator gebruikt wordt door het CBS om veiligheid inzichtelijk te maken. Anderzijds omdat onveiligheidsgevoelens in de buurt in verband worden gebracht met ervaren welzijn en tevredenheid met het leven (Brenig & Proeger, 2016; Krulichova, 2021) en daarmee ook invloed uitoefent op de brede welvaart. Daarnaast waren er in de beschikbare data van het FSP, afgezien van onveiligheidsgevoelens in de buurt, geen adequate alternatieve variabelen die de brede welvaartsfactor veiligheid in kaart konden brengen.

Voor de variabele onveiligheidsgevoelens in de buurt geldt dat de respondent gevraagd is antwoord te geven op basis van een schaal. Dit is gemeten door de respondenten de vraag voor te leggen: ‘Voelt u zich wel eens onveilig in uw eigen dorp of wijk?’ Deze vraag kon beantwoord worden met (1) Nee; (2) Ja, maar zelden; (3) Ja, soms; en (4) Ja, vaak. Dit is een ordinale variabele met vier

categorieën. Door het te lage aantal categorieën kon deze niet meegenomen worden als continue variabele. Aangezien er tevens sprake was van een zeer scheve verdeling heb ik er voor gekozen om de categorieën die aangeven dat er wel sprake was van onveiligheidsgevoelens (categorieën 2, 3 en 4) samen te voegen. Enerzijds in verband met aantallen respondenten per categorie, deze zouden voor de mensen die onveiligheidsgevoelens ervaren erg klein zijn uitgevallen wat een negatieve invloed kan hebben op de analyses. Anderzijds omdat deze variabele in de eerste plaats inzicht moet geven of mensen met een kleiner aantal werkuren meer of vaker onveiligheidsgevoelens ervaren ten opzichte van mensen met een voltijd baan. De variabele onveiligheidsgevoelens bevat daarom na de bewerking twee categorieën: wel onveiligheidsgevoelens of geen onveiligheidsgevoelens.

*Milieu* wordt door het CBS geoperationaliseerd op basis van één indicator, namelijk last van milieuproblemen in de woonomgeving.

In dit onderzoek heb ik er voor gekozen om milieu in kaart te brengen met de indicatoren klimaatzorgen, actief duurzaam gedrag bij koopwoningen en actief duurzaam gedrag bij huurwoningen. Hiermee wordt er enerzijds gekeken naar bewustzijn, een subjectieve indicator, en anderzijds naar bewust(er) gedrag, een objectieve indicator. Voor klimaatzorgen is gekozen omdat onderzoek laat zien dat mensen die minder uren gaan werken vaker milieu gerelateerde activiteiten uitvoeren (Weeks, 2011), en in het huidige klimaat is het sterk aannemelijk dat mensen die zich meer bezighouden met het milieu zich ook zorgen maken over de huidige en toekomstige staat van het milieu. Voor actief duurzaam gedrag is gekozen om te achterhalen of het hogere bewustzijn zich ook vertaalt naar meer bewust gedrag, en de verduurzaming van de woning is een van de meer voorkomende manieren om actief duurzaam te zijn. Deze variabelen hebben daarmee tegelijkertijd een persoonlijk maar ook een collectief karakter, want het verkleinen van de ecologische voetafdruk hoeft het welzijn niet te verminderen (Verhofstadt et al., 2016) maar klimaatverandering heeft wel negatieve effecten op de brede welvaart (CBS, 2021(a)). Door de combinatie van deze subjectieve en objectieve indicatoren wordt er tevens een zo breed mogelijk beeld geschetst van de effecten van werktijdverkorting op milieu.

Voor de eerste variabele geldt dat de respondent gevraagd is antwoord te geven op basis van een schaal. Klimaatzorgen is gemeten door de respondenten de vraag voor te leggen: ‘‘In welke mate maakt u zich zorgen over klimaatverandering?’’ Deze vraag kon beantwoord worden aan de hand van een schaal die van laag (1) naar hoog (10) loopt, waarbij een hoge score duidt op veel zorgen. De andere variabelen waren nominale variabelen die verschillende duurzaamheidsmaatregelen uiteenzette. Hierbij kon de respondent aangeven welke duurzaamheidsmaatregelen van toepassing waren. Dit is voor mensen met een koopwoning gemeten door de respondenten de vraag voor te leggen: ‘‘Heeft u (of iemand in uw huishouden) ... [(1) maatregelen genomen om tocht te verminderen door kierdichting en/of tochtstrips?; (2) dubbelglas of HR-glas laten plaatsen in de woning?; (3) de woningisolatie verbeterd door het (laten) aanbrengen van vloer-, spouwmuur- of dakisolatie?; en/of (4) zonnepanelen laten aanbrengen op de woning?].’’ Deze vraag kon per interventie beantwoord worden met (1) ja of (2)

nee. Dit is voor mensen met een huurwoning gemeten door de respondenten de vraag voor te leggen: ‘‘Heeft u (of iemand in uw huishouden) contact gezocht met de verhuurder of woningcorporatie over ... [(1) het verbeteren van de isolatie van de huurwoning?; of (2) aanbrengen van zonnepanelen op de huurwoning?].’’ Deze vraag kon per interventie beantwoord worden met (1) ja of (2) nee. Omdat deze laatste twee variabelen als doel hebben inzichtelijk te maken of mensen die minder uren werken ook meer duurzaamheidsmaatregelen uitvoeren, heb ik er voor gekozen om niet naar de inhoud maar naar de aantallen te kijken. Voor deze vragen betekent dit dat er niet naar de invloed van werktijdverkorting op het uitvoeren van individuele maatregelen wordt gekeken, maar dat de variabelen zo zijn geconstrueerd dat er gekeken kan worden naar hoeveel duurzaamheidsmaatregelen de respondenten hebben uitgevoerd.

#### *5.4.2 De te onderscheiden groepen (onafhankelijke variabelen)*

De te onderscheiden groepen staan in het teken van werktijd. Om de werkuren inzichtelijk te maken heeft het FSP hun respondenten de volgende vraag voorgelegd: ‘‘Hoeveel uren betaald werk verricht u gemiddeld per week?’’ Dit is een open vraag waar de respondenten het door hun gemiddeld wekelijks aantal gewerkte uren in konden vullen. In dit onderzoek wordt werktijd echter niet op een continue schaal meegenomen in de modellen, maar worden er specifieke groepen onderscheiden. Dit heb ik gedaan zodat er een duidelijk onderscheid gemaakt kan worden tussen mensen met een voltijd baan en mensen die minder dan dit werken.

Allereerst is het daarom van belang om vast te stellen wat gezien wordt als een voltijd werkweek. Een voltijd werkweek bestaat uit vijfendertig uur of meer per week (CBS, 2016). Mensen die minder dan vijfendertig uur per week werken worden daarom tot deeltijdwerkers gerekend. Binnen deze groep bestaat er echter ook verschil. Immers, iemand die tweeëndertig uur per week werkt besteedt aanzienlijk meer tijd aan werk dan iemand die zestien uur per week werkt, maar beide worden ze tot deeltijdwerkers gerekend. Hierom maak ik een onderscheid tussen grote en kleine deeltijdbanen. Het CBS gebruikt hierbij de richtlijn dat een grote deeltijd baan bestaat uit vierentwintig tot vierendertig uur per week, en een kleine deeltijd baan uit twaalf tot drieëntwintig uur (CBS, 2016). Hierdoor blijft er echter een groep mensen over die tussen de één en elf uur per week werken. In dit onderzoek zal ik deze mensen tot de groep met een kleine deeltijd baan rekenen. Dit is omdat deze mensen minder dan vierentwintig uur per week werken (de grens tussen een grote en een kleine deeltijd baan) en daarmee in essentie behoren tot mensen met een kleine(re) deeltijd baan. Daarnaast noemt het CBS banen van minder dan twaalf uur per week in ander werk ook wel kleine deeltijd banen (zie bijvoorbeeld CBS, 2021(b)). Er worden in dit onderzoek daarmee drie werktijd categorieën onderscheiden:

- Voltijd ( $\geq 35$  uur)
- Grote deeltijd baan (24-34 uur)
- Kleine deeltijd baan (1-23 uur)

### 5.4.3 De controlevariabelen

In dit onderzoek zal er gecontroleerd worden voor een drietal variabelen die van invloed zijn op de werktijd. Namelijk geslacht, leeftijd en het hebben van thuiswonende kinderen van twaalf jaar of jonger. In onderstaande alinea's zal ik uiteenzetten waarom deze controlevariabelen invloed uitoefenen op de werktijd en hoe dit als gevolg hiervan effect kan hebben op de ervaren brede welvaart.

Het *geslacht* speelt in het deeltijddebat een belangrijke rol. Het overgrote deel van de mensen die in deeltijd werken zijn namelijk vrouw. In 2021 werkt zesendertig procent van de werkzame beroepsbevolking in Nederland in deeltijd. Als hier onderscheid gemaakt wordt op basis van geslacht blijkt dat dit voor mannen ruim negentien procent is, maar voor vrouwen bijna vijfenvijftig procent (OECD, z.j. (b)). Het grote verschil tussen deze percentages laat zien dat geslacht een belangrijke factor is in het aantal uren dat mensen in Nederland werken. De reden waarom er sprake is van zo'n groot verschil zou daarmee ook effect kunnen hebben op de invloed die een kortere werkweek heeft op brede welvaart. Hierom heb ik geslacht meegenomen als controlerende variabele.

Om de invloed van deze controlevariabele te meten is er in de intake-vragenlijst<sup>vi</sup> van het FSP de volgende vraag voorgelegd aan de respondenten: "Geef per persoon in uw huishouden aan wat van toepassing is: [geslacht: (1) man; (2) vrouw; (3) X; of (4) wil ik niet zeggen]" Deze vraag kon beantwoord worden door het betreffende antwoord aan te vinken. Hierbij heb ik enkel gekeken naar het antwoord van de respondent zelf.

Ook de *leeftijd* van iemand heeft effect op het aantal uren dat hij of zij werkt. Zo werken jongeren en ouderen gemiddeld minder uren per week. Ook in de relatie tussen de leeftijd en het gewerkte aantal uren is er sprake van een duidelijk verschil tussen mannen en vrouwen. Mannen werken namelijk tussen ongeveer hun vijfentwintigste en vijfenvijftigste het meeste aantal uren. Bij vrouwen piekt de gemiddelde arbeidsduur daarentegen tussen hun vijfentwintigste en negentwintigste, waarna het over een periode van ongeveer tien jaar langzaam daalt en daarna tot het pensioen relatief stabiel, maar ook aanzienlijk lager dan mannen, blijft (Ministerie van Financiën, 2020). Het patroon in het aantal werkuren naar leeftijd laat zien dat de leeftijd die iemand heeft, of liever de levensfase waar iemand zich in bevindt, een belangrijke invloed heeft op het aantal uren dat iemand werkt. Deze levensfasen kunnen leiden tot variërende behoeften, waardoor de behoeftebevrediging die tot welvaart leidt kan veranderen in de loop van het leven. Hierdoor kan leeftijd invloed hebben op het aantal uren dat iemand werkt en daarmee ook op de ervaren brede welvaart, maar ook aan het belang dat gehecht wordt aan de verschillende brede welvaartsfactoren. Hierom heb ik leeftijd in dit onderzoek meegenomen als controlerende variabele.

Om de invloed van deze controlevariabele te meten is er in de intake-vragenlijst naar de leeftijd van de respondenten gevraagd door de volgende vraag voor te leggen: "Geef per persoon in uw

huishouden aan wat van toepassing is: [leeftijd]” Deze vraag kon beantwoord worden door het geboortjaar aan te vinken. Hierbij heb ik enkel gekeken naar het antwoord van de respondent zelf.

Als laatste wordt er gecontroleerd voor het al dan niet hebben van *thuiswonende kinderen van twaalf jaar of jonger*. Het krijgen van kinderen wordt gezien als een belangrijk onderdeel in de beslissing over het aantal uren dat iemand werkt. Daarnaast zijn momenten als wanneer het kind naar de kinderopvang en later de basis- en middelbare school gaan en wanneer het kind het huis verlaat belangrijke onderdelen in deze beslissing. Wanneer mensen hun eerste kind krijgen wordt er vaak besloten om minder uren te gaan werken om meer tijd te kunnen spenderen met het (pasgeboren) kind. Dit geldt in grotere mate voor vrouwen dan voor mannen. Echter, wanneer het kind onafhankelijk wordt of het huis verlaat blijkt dat maar een klein percentage van de mensen die in deeltijd zijn gaan werken weer meer uren gaan werken (Ministerie van Financiën, 2020). Wat dit laat zien is dat het krijgen en hebben van kinderen een belangrijk onderdeel is in het besluit om al dan niet in deeltijd te gaan werken, maar ook dat de behoeften na het hebben van kinderen veranderen. Dit kan daarmee enerzijds invloed hebben op het aantal uren dat iemand besluit om te werken, maar anderzijds ook op de ervaren brede welvaart en het belang dat gehecht wordt aan de verschillende brede welvaartsfactoren. Tevens werpt dit de vraag op waarom ouders na het onafhankelijk worden van hun kind of kinderen vaak niet weer meer uren gaan werken, en daarmee wat het effect is van het hebben van onafhankelijke kinderen op de brede welvaart.

Om de invloed van deze controlevariabele te meten is er in de intake-vragenlijst de volgende vraag aan de respondenten voorgelegd: “Geef per persoon in uw huishouden aan wat van toepassing is” Hierbij kon er per persoon in het huishouden ingevuld worden wat het geslacht, de geboortemaand, het geboortjaar, de relatie ten opzichte van de hoofdkostwinner en de hoogst gevolgde opleiding is. Op basis hiervan is er door het FSP een indeling gemaakt, de ‘gezinscyclus volgens MOA en CBS indeling’, waarbij de respondent kon vallen in een van de volgende categorieën: (1) alleenstaand, t/m 34 jaar; (2) alleenstaand, 35 t/m 39 jaar; (3) alleenstaand, 40 t/m 49 jaar; (4) alleenstaand, 50 t/m 64 jaar; (5) alleenstaand, 65 jaar en ouder; (6) volwassen huishouden partner t/m 34 jaar; (7) volwassen huishouden partner 35 t/m 39 jaar; (8) volwassen huishouden partner 40 t/m 49 jaar; (9) volwassen huishouden partner 50 t/m 64 jaar; (10) volwassen huishouden partner 65+; (11) huishouden met kinderen, jongste kind t/m 12 jaar; en (12) huishouden met kinderen, jongste kind 13 t/m 17 jaar. Omdat deze controlevariabele als doel heeft om inzichtelijk te maken of de respondent een thuiswonend kind van twaalf jaar of jonger heeft, heb ik deze variabele gehercodeerd naar een binaire variabele die aangeeft of de respondent in de categorie ‘huishouden met kinderen van 12 jaar of jonger’ valt of niet.

## 5.5 Het analyseplan

Brede welvaart bestaat uit acht factoren en nog meer indicatoren. In paragraaf 3.2 heb ik verschillende operationaliseringsmogelijkheden en de bijbehorende voor- en nadelen behandeld. Op basis hiervan heb ik besloten om brede welvaart te operationaliseren als een dashboard met een combinatie van objectieve

en subjectieve indicatoren. Hierdoor is het niet mogelijk om één lineaire regressieanalyse uit te voeren voor brede welvaart als geheel. Immers, hiervoor zou een gesynthetiseerde brede welvaartsmaat – bijvoorbeeld de brede welvaartsindex (BWI) – geconstrueerd moeten worden. Daarom zal ik regressieanalyses uitvoeren op de indicatoren van de brede welvaartsfactoren. Bij iedere brede welvaartsfactor zijn er één of twee hypothesen geformuleerd. Door alle regressieanalyses uit te voeren wordt er per brede welvaartsfactor een beeld geschetst van de invloed van werktijdverkorting. Door deze informatie samen te nemen zal de onderzoeksvraag beantwoord kunnen worden.

De brede welvaartsfactoren omvatten eenentwintig indicatoren die worden onderzocht met zevenentwintig regressieanalyses. Het grootste deel van deze indicatoren is continu of ordinaal maar met voldoende categorieën en een voldoende normale verdeling waardoor lineaire regressie mogelijk is. Maar er zijn ook vijf binaire variabelen waarbij binaire logistische regressieanalyses noodzakelijk is en tien ordinale variabelen waarbij ordinale logistische regressieanalyses uitgevoerd zal moeten worden.

De modelschattingen zullen echter, waar mogelijk, wel allemaal dezelfde vorm hebben. Ik zal bij zowel de lineaire regressieanalyses als bij de binaire logistische regressieanalyses steeds twee modellen schatten op basis van een vaste steekproef per brede welvaartsindicator (afhankelijke variabele). In het eerste model wordt er enkel gekeken naar de invloed van werktijd op de brede welvaartsindicator. In het tweede model worden de controlevariabelen toegevoegd aan het eerste model en wordt er gekeken naar de invloed van werktijd op de brede welvaartsindicator, waarbij er gecontroleerd wordt voor geslacht, leeftijd en het hebben van thuiswonende kinderen van twaalf jaar of jonger. Bij de ordinale logistische regressieanalyse wordt er één model, het model met zowel werktijd als de controlevariabelen, geschat. Dit omdat als er twee individuele modellen geschat zouden worden, zoals dat bij de lineaire en binaire logistische regressieanalyses gedaan wordt, er met twee verschillende steekproeven gewerkt zou worden.

Voorafgaand aan de modelschattingen zal ik echter eerst ingaan op de descriptieve statistieken. Opvallende zaken zoals scheve verdelingen of ongelijk verdeelde binaire variabelen zullen hier behandeld worden. Zowel scheve verdelingen als ongelijk verdeelde binaire variabelen kunnen leiden tot een vertekening van de resultaten, en het vinden van significante en generaliseerbare resultaten bemoeilijken. Daarnaast zal er een uiteenzetting gegeven worden van de samenhangrelaties. Dit enerzijds als onderdeel van het klaarmaken van de variabelen voor de analyses. Anderzijds wordt dit gedaan om later in het onderzoeksproces terug te kunnen blikken naar de samenhang om een beter beeld te kunnen krijgen van de gevonden verbanden in de modelschattingen.

## 6. Resultaten

### 6.1 Descriptieve statistieken

Allereerst zal ik stilstaan bij de descriptieve statistieken. Het is van belang om voorafgaand aan de modelschattingen een beter beeld te verkrijgen van de variabelen die meegenomen worden in de modellen, met name de verdeling van de variabelen. Om dit inzichtelijk te maken wordt er gekeken naar



de Skewness (scheefheid) en Kurtosis (gepiekt- of platheid) van de verdeling<sup>vii</sup>, evenals de grenzen van de schaal. De descriptieve statistieken van de continue variabelen worden weergegeven in tabel 2.

Tabel 2: Descriptieve statistieken van de continue variabelen

Indicator	Gemiddelde	Standaard deviatie	Min	Max	N*	Skewness (SE)	Kurtosis (SE)
Tevredenheid leven	7.91	1.12	2.00	10.00	611	-1.34 (0.10)	5.06 (0.20)
Kwaliteit leven	4.37	0.66	1.00	5.00	620	-0.92 (0.10)	1.38 (0.20)
Inkomen	4.28	2.08	1.00	10.00	877	0.82 (0.08)	0.70 (0.17)
Consumptie	4.83	0.94	1.00	6.00	559	-0.62 (0.10)	0.07 (0.21)
Tevr. lichamelijke gezondheid	7.56	1.33	1.00	10.00	733	-1.47 (0.09)	4.56 (0.18)
Tevr. psychische gezondheid	7.96	1.34	1.00	10.00	731	-1.42 (0.09)	4.66 (0.18)
Tevredenheid beweging	3.50	0.94	1.00	5.00	611	-0.51 (0.10)	-0.33 (0.20)
Voeding	7.61	0.93	4.00	10.00	611	-0.32 (0.10)	0.73 (0.20)
Tevredenheid werk	4.13	0.86	1.00	5.00	561	-1.32 (0.10)	2.55 (0.21)
Tevredenheid werk-privébalans	3.77	0.91	1.00	5.00	561	-0.83 (0.10)	0.56 (0.21)
Tevredenheid woning	8.33	1.13	1.00	10.00	1014	-1.33 (0.08)	4.55 (0.15)
Tevredenheid woonomgeving	7.93	1.06	1.00	10.00	1032	-1.45 (0.08)	6.74 (0.15)
Klimaatzorgen	7.36	2.26	1.00	10.00	574	-1.24 (0.10)	1.13 (0.20)
Leeftijd	53.51	11.31	23.00	81.00	1032	-0.43 (0.08)	-0.61 (0.15)

\* Het aantal valid respondenten

Wat opvalt is dat een deel van de variabelen een linksscheve verdeling hebben, wat betekent dat het grootste deel van de respondenten rechts van het midden hebben geantwoord. Dit komt, afgezien van de variabele klimaatzorgen, enkel voor bij variabelen waar er naar de tevredenheid over een onderwerp gevraagd wordt. Op zichzelf is dit een positief gegeven, aangezien dit betekent dat de meeste mensen hier hoge cijfers geven op tevredenheidsvraagstukken. Het is van belang om hier bij stil te staan, want (te) scheve verdelingen kunnen leiden tot zogenoemde uitschieters. Dit zijn antwoorden die ertoe kunnen leiden dat een gevonden relatie in de modelschattingen te hoog of te laag ingeschat wordt. Het effect hiervan wordt echter beperkt door de schaal van deze variabelen. De schalen van deze variabelen variëren tussen de één en vijf en de één en tien. Hierdoor is de kans dat een uitschieter de resultaten van de modelschattingen aanzienlijk beïnvloedt klein. Hierom is er niet sprake van ernstige afwijkingen en wordt er geen reden gevonden om de analyses niet voort te zetten.

Bij de uiteenzetting van de categorische variabelen in tabel 3 (zie pp. 41-42), specifiek de binaire variabelen, besteed ik aandacht aan de verdeling van de respondenten over de verschillende categorieën van de variabele. Hierbij kan als vuistregel genomen worden dat als de verdeling over de verschillende categorieën buiten het spectrum van 25 tegenover 75 procent valt, dat wil zeggen dat 75 procent of meer van de respondenten in de ene categorie vallen ten opzichte van 25 procent of minder van de respondenten in de andere categorie, dat er dan behoedzaam moet worden gekeken naar significante resultaten. Dit geldt voor drie variabelen, namelijk het hebben van thuiswonende kinderen van twaalf jaar of jonger, tevredenheid met de reistijd en het woontype. Tevredenheid met de reistijd en het woontype zijn beide afhankelijke variabelen met elk hun eigen analyse. Wanneer er bij deze variabelen sprake is van zeer sterke significante resultaten zal er bij de duiding van deze modellen rekening gehouden moeten worden met de ongelijke verdeling van de categorieën. De variabele kinderen is echter een controlevariabele die meegenomen wordt in ieder model. In de analyse van de invloed van het

hebben van thuiswonende kinderen zal er daarom behoedzaam omgegaan moeten worden met het duiden van deze invloed.

Voor de ordinale variabelen (sociaal contact en actief duurzaam gedrag) geldt dat er ordinale regressieanalyses uitgevoerd zullen worden. Deze ordinale regressieanalyses kennen, ten opzichte van de normale symmetrische verdeling, een andere verdeling. Hiervoor gelden andere assumpties, er is namelijk niet een normale symmetrische verdeling nodig voor deze analyses. Maar daarentegen wordt er wel getoetst op proportionele odds door middel van de test van parallelle lijnen. Bij significante resultaten zal er bij de interpretatie en duiding van deze ordinale variabelen kritisch gekeken moeten worden naar de betreffende assumptie en de modelfit.

*Tabel 3 Descriptieve statistieken van de binaire en categorische variabelen*

<i>Indicator</i>	<i>Percentage</i>	<i>Min</i>	<i>Max</i>	<i>N*</i>	<i>Skewness (SE)</i>	<i>Kurtosis (SE)</i>
<b>Tevredenheid reistijd</b>		0.00	1.00	<b>774</b>	-1.49 (0.09)	0.22 (0.18)
- Tevreden	79.80%			618		
- Ontevreden	20.20%			156		
<b>Woontype</b>		0.00	1.00	<b>1021</b>	-2.45 (0.08)	4.03 (0.15)
- Huurwoning	11.30%			115		
- Koopwoning	88.70%			906		
<b>Fysiek sociaal contact familie</b>		0.00	4.00	<b>633</b>	-0.85 (0.10)	-0.48 (0.19)
- Zelden of nooit	1.10%			7		
- Minder dan 1 keer per maand	13.00%			82		
- 1 keer per maand	13.60%			86		
- 2 tot 3 keer per maand	25.60%			162		
- 1 keer per week of vaker (ref.)	46.80%			296		
<b>Fysiek sociaal contact buren</b>		0.00	4.00	<b>634</b>	-1.14 (0.10)	0.17 (0.19)
- Zelden of nooit	4.70%			30		
- Minder dan 1 keer per maand	9.30%			59		
- 1 keer per maand	12.00%			76		
- 2 tot 3 keer per maand	20.70%			131		
- 1 keer per week of vaker (ref.)	53.30%			338		
<b>Fysiek sociaal contact buurt</b>		0.00	4.00	<b>630</b>	-0.28 (0.10)	-1.27 (0.19)
- Zelden of nooit	13.80%			87		
- Minder dan 1 keer per maand	19.50%			123		
- 1 keer per maand	15.40%			97		
- 2 tot 3 keer per maand	23.80%			150		
- 1 keer per week of vaker (ref.)	27.50%			173		
<b>Fysiek sociaal contact vrienden</b>		0.00	4.00	<b>631</b>	-0.58 (0.10)	-0.65 (0.19)
- Zelden of nooit	3.00%			19		
- Minder dan 1 keer per maand	14.70%			93		
- 1 keer per maand	18.50%			117		
- 2 tot 3 keer per maand	33.10%			209		
- 1 keer per week of vaker (ref.)	30.60%			193		
<b>Digitaal sociaal contact familie</b>		0.00	4.00	<b>633</b>	-2.88 (0.10)	8.31 (0.19)
- Zelden of nooit	2.40%			15		
- Minder dan 1 keer per maand	2.10%			13		
- 1 keer per maand	3.20%			20		
- 2 tot 3 keer per maand	13.10%			83		
- 1 keer per week of vaker (ref.)	79.30%			502		
<b>Digitaal sociaal contact buren</b>		0.00	4.00	<b>610</b>	0.78 (0.10)	-0.83 (0.20)
- Zelden of nooit	48.20%			294		
- Minder dan 1 keer per maand	17.00%			104		
- 1 keer per maand	11.30%			69		
- 2 tot 3 keer per maand	13.90%			85		
- 1 keer per week of vaker (ref.)	9.50%			58		
<b>Digitaal sociaal contact buurt</b>		0.00	4.00	<b>596</b>	1.51 (0.10)	1.06 (0.20)
- Zelden of nooit	63.90%			381		
- Minder dan 1 keer per maand	16.80%			100		
- 1 keer per maand	6.20%			37		
- 2 tot 3 keer per maand	9.20%			55		
- 1 keer per week of vaker (ref.)	3.90%			23		

<i>Vervolg tabel 3.</i>	<i>Percentage</i>	<i>Min</i>	<i>Max</i>	<i>N*</i>	<i>Skewness (SE)</i>	<i>Kurtosis (SE)</i>
<b>Digitaal sociaal contact vrienden</b>		0.00	4.00	<b>633</b>	-1.18 (0.10)	0.32 (0.19)
- Zelden of nooit	3.60%			23		
- Minder dan 1 keer per maand	9.20%			58		
- 1 keer per maand	11.70%			74		
- 2 tot 3 keer per maand	21.50%			136		
- 1 keer per week of vaker (ref.)	54.00%			342		
<b>Vrijwilligerswerk</b>		0.00	1.00	<b>726</b>	0.33 (0.09)	-1.90 (0.18)
- Nee	41.90%			304		
- Ja	58.10%			422		
<b>Onveiligheidsgevoelens</b>		0.00	1.00	<b>1008</b>	1.04 (0.08)	-0.92 (0.15)
- Ja	27.00%			272		
- Nee	73.00%			736		
<b>Actief duurzaam koopwoning</b>		0.00	4.00	<b>499</b>	-0.75 (0.11)	-0.39 (0.22)
- Geen duurzaamheidsacties	5.80%			29		
- 1 duurzaamheidsactie	11.40%			57		
- 2 duurzaamheidsacties	17.20%			86		
- 3 duurzaamheidsacties	32.10%			160		
- 4 duurzaamheidsacties (ref.)	33.50%			167		
<b>Werkuren</b>		0.00	1.00	<b>1032</b>		
- Voltijd	59.00%			609	-0.37 (0.08)	-1.87 (0.15)
- Deeltijd groot	29.70%			306	0.89 (0.08)	-1.21 (0.15)
- Deeltijd klein	11.30%			117	2.44 (0.08)	3.97 (0.15)
<b>Geslacht</b>		0.00	1.00	<b>1032</b>	0.26 (0.08)	-1.94 (0.15)
- Man	56.50%			583		
- Vrouw	43.50%			449		
<b>Kinderen</b>		0.00	1.00	<b>1032</b>	1.45 (0.08)	0.09 (0.15)
- Ja	20.70%			214		
- Nee	79.30%			818		

\* *Het aantal valid respondenten*

## 6.2 Samenhang

Na de individuele variabelen behandeld te hebben, zal ik nu stilstaan bij de samenhang tussen de variabelen. Dit is enerzijds als onderdeel van het klaarmaken van de variabelen voor de modelschattingen. Anderzijds is dit zodat er later in het onderzoeksproces teruggeblikt kan worden op de samenhangrelaties om een beter beeld te kunnen verkrijgen van de gevonden verbanden in de modelschattingen. Een overzicht van de relaties wordt weergegeven in tabel 4 (zie p. 44).

De tabel kan als volgt gelezen worden. De rijen beslaan alle brede welvaartsindicatoren, de werkuurcategorieën en de controlevariabelen. De indicatoren worden aangeduid met de letters a tot en met k, en de werkuurcategorieën en controlevariabelen met de Romeinse cijfers I tot en met VI. Deze letters en cijfers corresponderen met de letters en cijfers boven in de kolommen van de tabel. Bij iedere brede welvaartsfactor (e.g. welzijn, materiële welvaart) wordt er opnieuw gestart met de letter a. Hierdoor worden bijvoorbeeld zowel tevredenheid met het leven als inkomen gerepresenteerd door de letter a in de kolommen. Er moet daarom per brede welvaartsfactor gekeken worden naar de samenhangrelaties. Deze samenhangrelaties worden enkel tussen de brede welvaartsindicatoren binnen de brede welvaartsfactor, en in relatie met de werktijdcategorieën en de controlevariabelen, inzichtelijk gemaakt. De samenhang wordt weergegeven door samenhangcoëfficiënten die door de aard van de variabelen verschillen. De correlatiecoëfficiënt ( $r$ ) wordt bij significantie aangeduid door enkel één of twee asterisk(en), significantie op basis van de Phi-coëfficiënt ( $\varphi$ ) wordt aangeduid door de asterisk(en)

met toevoeging van de letter a, de Cramer's  $V$  ( $V$ ) door de asterisk(en) met toevoeging van de letter b en de wortel van de  $R^2$  ( $\sqrt{r^2}$ ) door de asterisk(en) met toevoeging van de letter c.

Gezien de veelheid aan variabelen zal ik bij de behandeling van de samenhangrelaties hoofdzakelijk kijken naar de verbanden die de kern van dit onderzoek betreffen, namelijk de invloed van werktijdverkorting op de brede welvaartsindicatoren. Wat opvalt is dat de coëfficiënten die de sterkte van de samenhangrelaties aanduiden over het algemeen laag zijn. De coëfficiënt kan een waarde hebben van tussen de -1 en 1, waarbij een waarde van 0 geen effect aanduidt. Een groot deel van de coëfficiënten in tabel 4 laat een waarde zien die dicht bij de nul ligt. Dit duidt erop dat de samenhang tussen de brede welvaartsindicatoren en de werkuurcategorieën over het algemeen laag is. Oftewel dat de werktijdcategorieën individueel geen sterke relatie laten zien met de brede welvaartsindicatoren.

Dit gezegd hebbende zijn er wel een aantal variabelen die laten zien dat er sprake is van een significante samenhangrelatie. Zo laat inkomen met een matig effect zien dat er een patroon bestaat tussen werkuren en het inkomen, waarbij iemand die meer uren werkt een hoger inkomen zal hebben. Eenzelfde verband wordt gevonden voor het woontype (koop- tegenover huurwoning), waarbij de kans op het hebben van een koopwoning afneemt naarmate het aantal uren afneemt. Ook voor vrijwilligerswerk wordt een soortgelijk patroon gevonden waarbij mensen die minder uren werken een grotere kans hebben geen vrijwilligerswerk uit te voeren. Voeding (i.e. de beoordeling van het eigen eetgedrag) laat een tegenovergesteld, hoewel zwak, patroon zien waaruit blijkt dat een voltijdbaan zorgt voor een lagere beoordeling van het eigen eetgedrag ten opzichte van bij een deeltijdbaan, waar een positief verband bij wordt gevonden. Daarnaast zijn er ook nog een tweetal enigszins ambigue samenhangrelaties waarbij deeltijdwerkers positief scoren ten opzichte van voltijdwerkers, maar waarbij het vooral mensen met een grote deeltijdbaan zijn die een hogere positieve score hebben. Dit is het geval bij tevredenheid met de werk-privébalans, waarbij deeltijdwerkers een positieve relatie kennen maar waarbij de grote deeltijdbaan hoger scoort dan de kleine deeltijdbaan. Hetzelfde geldt voor klimaatzorgen, waarbij voltijdwerkers een negatieve relatie kennen en deeltijdwerkers een positieve relatie maar waarbij mensen met een grote deeltijdbaan zich in grotere mate zorgen maken over het klimaat dan mensen met een kleine deeltijdbaan.

Tabel 4: Bivariate samenhang<sup>viii</sup>

	A	B	C	D	E	F	G	H	K	I	II	III	IV	V	VI
A Tevredenheid leven		0.415**								-0.002	-0.003	0.007	-0.011	0.081*	-0.087*
B Kwaliteit leven										-0.010	0.042	-0.044	0.089*	-0.024	0.017
A Inkomen		0.349**								0.266**	-0.084*	-0.295**	-0.366**	0.114**	-0.009
B Consumptie										0.021	0.013	-0.054	-0.040	0.102*	-0.101*
A Tevredenheid lichamelijke gezondheid		0.510**	0.241**	0.215**						-0.049	0.049	0.005	0.058	-0.001	-0.019
B Tevredenheid psychische gezondheid			0.125**	0.206**						-0.048	0.022	0.041	0.023	0.124**	-0.088*
C Tevredenheid beweging				0.267**						-0.018	-0.006	0.036	0.018	0.173**	-0.163**
D Voeding										-0.115**	0.081*	0.059	0.102*	0.206**	-0.156**
A Tevredenheid werk		0.012	0.390**							0.017	0.005	-0.032	0.029	0.057	-0.080
B Tevredenheid reistijd			0.055							-0.055	0.029	0.046	0.085 <sup>a</sup>	0.056	-0.004
C Tevredenheid werk-privébalans										-0.105*	0.085*	0.037	0.010	0.117**	-0.103*
A Tevredenheid woning		0.484**	0.272**							-0.052	0.044	0.017	0.079*	0.188**	-0.080*
B Tevredenheid woonomgeving			0.102**							-0.031	0.059	-0.037	0.055	0.032	-0.015
C Woontype										0.047	-0.004	-0.068 <sup>a</sup>	-0.062 <sup>a</sup>	0.087**	0.053
A Fysiek sociaal contact familie		0.099	0.067	0.139 <sup>b</sup> **	0.266 <sup>b</sup> **	0.097	0.077	0.103 <sup>b</sup> *	0.157 <sup>b</sup> **	0.035	0.032	0.018	0.065	0.141 <sup>c</sup> **	0.093
B Fysiek sociaal contact burens			0.419 <sup>b</sup> **	0.191 <sup>b</sup> **	0.097	0.191 <sup>b</sup> **	0.090	0.109 <sup>b</sup> *	0.143 <sup>b</sup> *	0.051	0.049	0.048	0.053	0.071	0.106
C Fysiek sociaal contact buurt				0.187 <sup>b</sup> **	0.104 <sup>b</sup> *	0.158 <sup>b</sup> **	0.148 <sup>b</sup> **	0.095	0.248 <sup>b</sup> **	0.087	0.025	0.135 <sup>b</sup> *	0.095	0.084 <sup>c</sup> *	0.075
D Fysiek sociaal contact vrienden					0.102 <sup>b</sup> *	0.118 <sup>b</sup> **	0.087	0.271 <sup>b</sup> **	0.142 <sup>b</sup> *	0.101	0.094	0.070	0.139 <sup>b</sup> *	0.045	0.089
E Digitaal sociaal contact familie						0.109 <sup>b</sup> *	0.074	0.176 <sup>b</sup> **	0.097	0.099	0.044	0.116	0.132 <sup>b</sup> *	0.100 <sup>c</sup> *	0.060
F Digitaal sociaal contact burens							0.387 <sup>b</sup> **	0.136 <sup>b</sup> **	0.122	0.108	0.080	0.074	0.133 <sup>b</sup> *	0.032	0.138 <sup>b</sup> *
G Digitaal sociaal contact buurt								0.120 <sup>b</sup> **	0.210 <sup>b</sup> **	0.043	0.057	0.106	0.107	0.032	0.060
H Digitaal sociaal contact vrienden									0.162 <sup>b</sup> **	0.112	0.080	0.087	0.095	0.200 <sup>c</sup> **	0.158 <sup>b</sup> **
K Vrijwilligerswerk										-0.062	-0.001	0.093 <sup>a</sup>	0.080 <sup>a</sup> *	-0.032	-0.116 <sup>a</sup> **
A Onveiligheidsgevoelens in de buurt										-0.008	-0.016	0.035	0.156 <sup>a</sup> **	-0.055	0.028
A Klimaatzorgen		0.184**	0.032							-0.160**	0.166**	0.005	0.142**	0.062	-0.030
B Klimaatgedrag koopwoning			-							0.055	0.044	0.068	0.074	0.100*	0.094
C Klimaatgedrag huurwoning										0.275	0.244	0.098	0.212	0.295*	0.172
I Voltijd											-0.779 <sup>a</sup> **	-0.429 <sup>a</sup> **	-0.294 <sup>a</sup> **	-0.115**	0.033
II Deeltijd groot												-0.232 <sup>a</sup> **	0.179 <sup>a</sup> **	0.013	0.008
III Deeltijd klein													0.198 <sup>a</sup> **	0.160**	-0.062 <sup>a</sup> *
IV Geslacht														-0.111**	0.014
V Leeftijd															-0.466**
VI Thuiswonende kinderen ( $\leq 12$ )															

<sup>a</sup> Phi-coëfficiënt, <sup>b</sup> Cramer's V, <sup>c</sup>  $\sqrt{r^2}$

\* Tweezijdig  $p < .05$

\*\* Tweezijdig  $p < .01$

## 6.3 Modelschattingen

Na analyse van de samenhangrelaties tussen twee variabelen zal ik ingaan op de modelschattingen waarbij alle variabelen in het model meewegen in de totstandkoming van de relatie tussen werktijd en de brede welvaartsindicatoren. Allereerst zal ik kijken naar de invloed die werktijd heeft op brede welvaart, en als tweede zal de invloed van de controlevariabelen behandeld worden. De regressieanalyses worden weergegeven in tabel 5 (zie pp. 46-47).

### 6.3.1 De invloed van werktijd op brede welvaart

Gezien de veelheid aan variabelen zal ik wederom hoofdzakelijk kijken naar de kern van dit onderzoek, de invloed van werktijd op de brede welvaartsindicatoren en daarmee de brede welvaartsfactoren. Daarnaast zullen noemenswaardige resultaten behandeld worden. Deze resultaten geven een beeld van significante verschillen tussen voltijd- en deeltijdwerkers.

In het onderdeel over de samenhangrelaties is vastgesteld dat de werktijdcategorieën individueel geen sterke relaties laten zien met de brede welvaartsindicatoren, en dit beeld wordt ook gevonden in de uitkomsten van de modelschattingen. Met uitzondering van de variabele inkomen laat werktijd slechts kleine effecten zien op de brede welvaartsindicatoren. Dit kan geconcludeerd worden op basis van de coëfficiënten en het verklaringsvermogen ( $R^2$ ) van de modellen, weergegeven in tabel 5. De coëfficiënten zijn slechts een fractie van de grootte van de constanten, wat laat zien dat hun invloed klein is. De percentuele waarden van verklaringsvermogen laten enerzijds wel zien dat de modellen stabiel genoeg zijn voor het interpreteren van de resultaten. Anderzijds laten de percentages met waarden van tussen de nul en drie procent daarentegen zien dat werktijd maar een klein deel van de variantie in modellen verklaart. Zowel de coëfficiënten als de verklaringsvermogens laten zien dat werktijd maar een kleine invloed heeft op brede welvaart. Dit betekent eveneens dat de invloed van het verminderen van het aantal uren (i.e. werktijdverkorting) op de brede welvaartsindicatoren klein is. Het betekent echter niet dat er geen significante verschillen bestaan in ervaren brede welvaart tussen mensen die in voltijd of in deeltijd werken. Op die significante verschillen zal ik hieronder ingaan.

Het sterkste effect van werktijdverkorting wordt gevonden bij de brede welvaartsindicator inkomen. Wanneer er enkel gekeken wordt naar de invloed van werktijd, wordt gevonden dat mensen die in deeltijd werken een significant lager inkomen hebben dan mensen die in voltijd werken. Hierbij is het verschil voor iemand met een kleine deeltijd baan nog groter ( $t=-10.167$ ;  $p<0.001$ ) dan voor iemand met een grote deeltijd baan ( $t=-4.983$ ;  $p<0.001$ ). Wanneer er rekening gehouden wordt met geslacht, leeftijd en het hebben van thuiswonende kinderen wordt gevonden dat deze verschillen ten opzichte van voltijdwerkers iets kleiner zijn, maar er blijft sprake van een significant verschil in inkomen tussen voltijd- en deeltijdwerkers. Deze resultaten laten zien dat werktijdverkorting een sterk negatief effect heeft op materiële welvaart.

Daartegenover staat dat mensen die in deeltijd werken hun eetgedrag wel significant beter

Tabel 5: Modelschattingen Brede welvaarsfactoren en -indicatoren<sup>ix</sup>

	Model 1			Model 2					Verklaringsvermogen			
	Constante	Deeltijd groot	Deeltijd klein	Constante	Deeltijd groot	Deeltijd klein	Geslacht (1=vrouw)	Leeftijd	Kinderen (1=ja)	Model 1	Model 2	N
<b>Welzijn</b>	<i>b (SE)</i>	<i>b (SE)</i>	<i>b (SE)</i>	<i>b (SE)</i>	<i>b (SE)</i>	<i>b (SE)</i>	<i>b (SE)</i>	<i>b (SE)</i>	<i>b (SE)</i>	%	%	
Tevredenheid leven	7.911** (0.061)	-0.002 (0.101)	0.022 (0.143)	7.651** (0.298)	-0.005 (0.106)	-0.010 (0.153)	-0.002 (0.102)	0.005 (0.005)	-0.181 (0.134)	0.0	1.0	611
Kwaliteit leven	4.368** (0.036)	0.046 (0.058)	-0.067 (0.081)	4.331** (0.175)	0.010 (0.061)	-0.120 (0.085)	0.133* (0.057)	<0.001 (0.003)	0.018 (0.080)	0.3	1.2	620
<b>Materiële welvaart</b>												
Inkomen	4.755** (0.087)	-0.733** (0.147)	-2.209** (0.217)	3.672** (0.368)	-0.490** (0.143)	-1.910** (0.215)	-1.161** (0.134)	0.027** (0.006)	0.219 (0.176)	11.2**	21.2**	877
Consumptie	4.851** (0.053)	0.000 (0.088)	-0.163 (0.132)	4.512** (0.258)	-0.003 (0.092)	-0.198 (0.139)	-0.047 (0.089)	0.007 (0.004)	-0.172 (0.122)	0.3	1.9*	559
<b>Gezondheid</b>												
Tevredenheid lichamelijke gezondheid	7.504** (0.066)	0.153 (0.110)	0.074 (0.155)	7.524** (0.309)	0.117 (0.114)	0.018 (0.164)	0.132 (0.107)	-0.001 (0.005)	-0.081 (0.145)	0.3	0.5	733
Tevredenheid psychische gezondheid	7.908** (0.066)	0.101 (0.110)	0.203 (0.156)	7.221** (0.308)	0.078 (0.114)	0.095 (0.164)	0.068 (0.107)	0.013* (0.005)	-0.131 (0.145)	0.3	1.8**	731
Tevredenheid beweging	3.482** (0.051)	0.008 (0.084)	0.104 (0.120)	2.882** (0.246)	-0.027 (0.088)	0.006 (0.126)	0.079 (0.084)	0.012** (0.004)	-0.244* (0.110)	0.1	4.0**	611
Voeding	7.518** (0.050)	0.204* (0.083)	0.242* (0.118)	6.634** (0.240)	0.121 (0.086)	0.070 (0.123)	0.206* (0.082)	0.016** (0.004)	-0.173 (0.108)	1.3*	6.6**	611
<b>Arbeid en vrije tijd</b>												
Tevredenheid werk	4.141** (0.049)	-0.007 (0.081)	-0.085 (0.114)	3.965** (0.231)	-0.031 (0.085)	-0.148 (0.121)	0.093 (0.080)	0.003 (0.004)	-0.141 (0.102)	0.1	1.1	561
Tevredenheid werk-privébalans	3.685** (0.051)	0.198* (0.085)	0.174 (0.119)	3.338** (0.241)	0.214* (0.089)	0.148 (0.126)	-0.023 (0.084)	0.007 (0.004)	-0.153 (0.107)	1.1*	2.8*	561
Tevredenheid reistijd <sup>a</sup> (1=tevreden)	1.263** (0.114)	0.224 (0.201)	0.486 (0.333)	0.252 (0.507)	0.092 (0.210)	0.189 (0.354)	0.429* (0.200)	0.017 (0.009)	0.164 (0.230)	0.6 <sup>b</sup>	2.0 <sup>b</sup>	774
<b>Wonen</b>												
Tevredenheid woning	8.279** (0.046)	0.124 (0.079)	0.103 (0.115)	7.075** (0.209)	0.032 (0.080)	-0.119 (0.119)	0.246** (0.075)	0.021** (0.004)	0.044 (0.097)	0.3	4.8**	1014
Tevredenheid woonomgeving	7.901** (0.043)	0.125 (0.074)	-0.081 (0.107)	7.624** (0.198)	0.084 (0.077)	-0.161 (0.113)	0.135 (0.071)	0.004 (0.003)	0.007 (0.092)	0.4	0.9	1032
Woontype <sup>a</sup> (1=koop)	2.195** (0.136)	-0.149 (0.225)	-0.627* (0.281)	0.142 (0.514)	-0.144 (0.236)	-0.752* (0.306)	-0.184 (0.215)	0.038** (0.009)	0.900** (0.294)	0.9 <sup>b</sup>	5.0** <sup>b</sup>	1021
<b>Samenleving</b>												
Fysiek sociaal contact familie <sup>c</sup>	-	-	-	-	-0.177 (0.171)	-0.259 (0.246)	0.034 (0.163)	-0.031** (0.008)	0.236 (0.226)	-	3.0** <sup>d</sup>	633
Fysiek sociaal contact burens <sup>c</sup>	-	-	-	-	-0.096 (0.175)	-0.115 (0.254)	0.060 (0.167)	0.019* (0.008)	-0.327 (0.224)	-	1.0 <sup>d</sup>	634
Fysiek sociaal contact buurt <sup>c</sup>	-	-	-	-	-0.012 (0.163)	-0.417 (0.239)	-0.034 (0.156)	0.019* (0.008)	-0.323 (0.212)	-	2.0 <sup>d</sup>	630

Vervolg tabel 5.	Model 1			Model 2				Verklaringsvermogen				
	<i>Constante</i>	<i>Deeltijd groot</i>	<i>Deeltijd klein</i>	<i>Constante</i>	<i>Deeltijd groot</i>	<i>Deeltijd klein</i>	<i>Geslacht (l=vrouw)</i>	<i>Leeftijd</i>	<i>Kinderen (l=ja)</i>	<i>Model 1</i>	<i>Model 2</i>	
Fysiek contact vrienden <sup>c</sup>	-	-	-	-	0.150 (0.166)	0.037 (0.240)	-0.408** (0.159)	-0.012 (0.008)	0.345 (0.215)	-	2.0* <sup>d</sup>	631
Digitaal sociaal contact familie <sup>c e</sup>	-	-	-	-	-0.286 (0.227)	-0.944* (0.390)	-0.286 (0.221)	-0.036** (0.012)	0.402 (0.311)	-	4.0** <sup>d</sup>	633
Digitaal sociaal contact burens <sup>c</sup>	-	-	-	-	0.040 (0.174)	-0.098 (0.251)	-0.405* (0.166)	0.014 (0.008)	-0.763** (0.222)	-	3.0** <sup>d</sup>	610
Digitaal sociaal contact buurt <sup>c</sup>	-	-	-	-	0.215 (0.195)	-0.201 (0.270)	-0.236 (0.184)	0.022* (0.010)	-0.546* (0.249)	-	2.0 <sup>d</sup>	596
Digitaal sociaal contact vrienden <sup>c e</sup>	-	-	-	-	0.011 (0.177)	-0.023 (0.254)	-0.285 (0.170)	-0.038** (0.009)	-0.274 (0.249)	-	7.0** <sup>d</sup>	633
Vrijwilligerswerk <sup>a</sup> (l=nee)	-0.440** (0.102)	0.109 (0.169)	0.588** (0.230)	0.904 (0.480)	0.098 (0.179)	0.584* (0.247)	0.191 (0.165)	-0.023** (0.008)	-0.917** (0.235)	1.2	4.8** <sup>b</sup>	726
<b>Veiligheid</b>												
Onveiligheidsgevoelens <sup>a</sup> (l=ja)	-1.010** (0.093)	-0.041 (0.161)	0.224 (0.222)	-0.969* (0.428)	-0.235 (0.169)	-0.027 (0.237)	0.736** (0.154)	-0.006 (0.007)	0.068 (0.198)	0.2	4.0** <sup>b</sup>	1008
<b>Klimaat</b>												
Klimaatzorgen	7.046** (0.124)	0.861** (0.205)	0.348 (0.301)	6.153** (0.606)	0.663** (0.217)	0.048 (0.319)	0.527* (0.208)	0.014 (0.010)	0.053 (0.284)	3.0**	4.3	574
Actief duurzaam koopwoning <sup>c</sup>	-	-	-	-	-0.051 (0.189)	0.179 (0.286)	-0.035 (0.184)	0.024** (0.009)	-0.343 (0.244)	-	1.6 <sup>d</sup>	499
Actief duurzaam huurwoning <sup>c f</sup>	-	-	-	-	-0.313 (0.739)	0.401 (0.880)	0.856 (0.661)	0.070 (0.040)	-	-	21.3 <sup>d</sup>	52

\* Tweezijdig  $p \leq .05$

\*\* Tweezijdig  $p \leq .01$

<sup>a</sup> Helling van de log-odds, significantie o.b.v. Wald-toets

<sup>b</sup> Nagelkerke Pseudo  $R^2$ -toets, significantie o.b.v. Likelihood Ratio  $\chi^2$ -toets

<sup>c</sup> Ordinale logistische regressieanalyse, schatting van het 'volle' model

<sup>d</sup> Nagelkerke Pseudo  $R^2$ -toets, significantie o.b.v. (Modelfit) Likelihood Ratio  $\chi^2$ -toets

<sup>e</sup> Validiteit van de test is onzeker, zie bijlage 2, tabel 10

<sup>f</sup> Beperking van de analyse door  $N=52$



beoordelen dan mensen die in voltijd werken. Ook hier is het verschil met voltijdwerkers voor iemand met een kleine deeltijdbaan nog groter ( $t=2.049$ ;  $p=0.041$ ) dan voor iemand met een grote deeltijdbaan ( $t=2.446$ ;  $p=0.014$ ). Het toevoegen van de controlevariabelen heeft echter een groot effect op deze verschillen. Hoewel er sprake is van een significante verbetering van het model ( $F(3, 605)=11.429$ ;  $p<0.001$ ), wordt gevonden dat dit hoofdzakelijk komt door de toevoeging van de variabelen geslacht en de leeftijd. Het initiële significante verschil tussen voltijd- en deeltijdwerkers is namelijk niet langer een significant verschil. De resultaten laten zien dat met name geslacht en leeftijd belangrijke factoren te zijn in de beoordeling van het eigen eetgedrag, en in veel mindere mate werktijdverkorting.

Ook wordt er gevonden dat werktijdverkorting een positief effect heeft op de tevredenheid met de werk-privébalans. Dit geldt echter alleen voor mensen met een grote deeltijdbaan, dus met een werkweek van tussen de 24 en 34 uur, en niet voor mensen met een kleine deeltijdbaan. Als er enkel wordt gekeken naar de invloed van werktijd, wordt er gevonden dat iemand met een grote deeltijdbaan significant meer tevreden is over zijn of haar werk-privébalans dan iemand die in voltijd werkt ( $t=2.326$ ;  $p=0.020$ ). Wanneer er rekening gehouden wordt met de controlevariabelen stijgt de tevredenheid voor iemand met een grote deeltijdbaan nog verder, en daarmee het verschil ten opzichte van iemand met een voltijdbaan ( $t=2.408$ ;  $p=0.016$ ). Deze resultaten laten zien dat werktijdverkorting een positief effect heeft op de tevredenheid met de werk-privébalans, maar dat dit niet geldt voor iedereen die in deeltijd werkt.

Waar er ook een verschil wordt gevonden tussen mensen met een voltijd- en een deeltijdbaan is op gebied van wonen, specifiek het woningtype. Uit de analyses wordt namelijk een patroon zichtbaar dat laat zien dat naarmate mensen minder uren werken, hun odds op het hebben van een koophuis ook afnemen. Dit patroon leidt tot een significant verschil wanneer mensen werken in een kleine deeltijdbaan. Wanneer er enkel wordt gekeken naar werktijd, wordt gevonden dat iemand met een kleine deeltijdbaan een significant lagere odds heeft op een koophuis dan iemand met een voltijdbaan ( $z=4.976$ ;  $p=0.026$ ). Maar ook wanneer er rekening gehouden wordt met de controlevariabelen bestaat dit significante verschil voor iemand met een kleine deeltijdbaan ( $z=6.049$ ;  $p=0.014$ ). Werkijdverkorting kan daarom leiden tot een ongunstiger woonsituatie voor mensen met een kleine deeltijdbaan. Omdat wonen in een koopwoning wordt geassocieerd met een hogere tevredenheid met het leven (Van Beuningen, 2018) kan dit onderscheid negatieve gevolgen hebben op de brede welvaart. Hierbij moet wel opgemerkt worden dat de in paragraaf 6.1 vermelde ongelijke verdeling in aantallen respondenten per woontypecategorie invloed kan hebben gehad op deze analyse. Hierom kan er met minder zekerheid gesteld worden dat er sprake is van een significant onderscheid voor deeltijdwerkers.

Daarnaast wordt er ook een negatief effect van werktijdverkorting op het uitvoeren van vrijwilligerswerk gevonden. De resultaten leggen een patroon bloot wat laat zien dat naarmate mensen minder uren gaan werken de odds op het niet uitvoeren van vrijwilligerswerk vergroten. Dit patroon leidt tot een significant verschil voor mensen met een kleine deeltijdbaan. Wanneer er enkel gekeken

wordt naar de invloed van werktijd, wordt gevonden dat iemand met een kleine deeltijdbaan een significant grotere odds heeft op het niet uitvoeren van vrijwilligerswerk dan iemand met een voltijdbaan ( $z=6.567$ ;  $p=0.010$ ). Hoewel het toevoegen van de controlevariabelen dit onderscheid iets verzwakt, wordt gevonden dat iemand met een kleine deeltijdbaan nog steeds een significant grotere odds heeft op het niet uitvoeren van vrijwilligerswerk dan iemand met een voltijdbaan ( $z=5,612$ ;  $p=0.018$ ). Hoewel deeltijdwerk er voor zorgt dat iemand meer tijd heeft, laten de resultaten zien dat mensen deze extra tijd niet in grotere mate besteden aan het uitvoeren van vrijwilligerswerk.

Waar werktijdverkorting wel een positief effect op heeft is op klimaat zorgen. Hoewel de meeste mensen meer zorgen veelal niet als positief zien, zijn meer klimaat zorgen een indicatie van een groter bewustzijn over het klimaat en dit kan milieuvriendelijk gedrag potentieel stimuleren. Als er enkel naar werktijd wordt gekeken, wordt er gevonden dat mensen met een grote deeltijdbaan zich significant meer zorgen maken over het klimaat dan mensen met een voltijdbaan ( $t=4.193$ ;  $p<0.001$ ). Hoewel het toevoegen van de controlevariabelen het positieve effect iets verminderd, wordt er gevonden dat iemand met een grote deeltijdbaan zich nog steeds significant meer zorgen maakt over het klimaat dan iemand met een voltijdbaan ( $t=3.056$ ;  $p=0.002$ ). Iemand met een kleine deeltijdbaan maakt zich in beide gevallen niet significant meer zorgen dan iemand met een voltijdbaan.

Als laatste wordt er gevonden dat een lager aantal werkuren een negatief effect heeft op de mate van digitaal sociaal contact met familieleden. Voor de variabele digitaal sociaal contact wordt er gewerkt met ordinale logistische regressieanalyses. De variabele is opgedeeld in vijf scorecategorieën, namelijk: [contact met familie:] zelden of nooit, minder dan 1 keer per maand, 1 keer per maand, 2 tot 3 keer per maand en 1 keer per week of vaker (referentiegroep). Dit komt erop neer dat een hogere score frequenter contact betekent. De ordinale logistische regressieanalyse maakt het echter niet mogelijk om meerdere modellen te schatten, waardoor er hierbij enkel gekeken wordt naar het tweede model. Oftewel het model met werktijd én de controlevariabelen. De resultaten laten zien dat de odds op frequenter digitaal sociaal contact met familie afnemen naarmate iemand een lager aantal werkuren heeft. Oftewel, naarmate iemand minder uren werkt zal deze persoon ook minder frequent digitaal sociaal contact hebben met de familie. Dit geldt met name voor mensen met een kleine deeltijdbaan, voor hen is er sprake van een significant lagere odds op frequent sociaal contact met de familie ( $z=5.869$ ;  $p=0.015$ ).

Er wordt bij deze vorm van regressieanalyses gekeken naar een andere assumptie om de kwaliteit van de resultaten te achterhalen. Hiervoor wordt er gekeken naar de test van parallelle lijnen (LR  $\chi^2$ -toets) die de assumptie van proportionele odds toetst en waarbij een niet-significant resultaat erop duidt dat er aan de assumptie wordt voldaan. Aan de hand van deze  $\chi^2$ -toets kan er gesteld worden dat er wordt voldaan aan de assumptie ( $\chi^2(15)=600.46$ ;  $p=0.514$ ) maar dat de validiteit van deze test onzeker is. De onzekerheid over de validiteit van de test maakt dat er ook niet met zekerheid gesteld kan worden dat er sprake is van een significant verschil tussen mensen met een deeltijdbaan en mensen met een voltijdbaan.

### 6.3.2 *De invloed van de controlevariabelen*

Eerder in dit verslag ben ik ingegaan op het effect dat geslacht, leeftijd en het hebben van kinderen heeft op de keuze of noodzaak om in deeltijd te gaan werken. Er kan op basis van dit effect beargumenteerd worden dat dit daarmee ook een effect heeft op de invloed die werktijdverkorting kan hebben op bewust gedrag wat zou leiden tot een hogere brede welvaart. Deze paragraaf staat daarom in het teken van het inzichtelijk maken van de in de analyses gevonden invloed die deze controlevariabelen hebben en het effect dat dit heeft op de relatie tussen werktijdverkorting en de brede welvaartsfactoren.

Als er gekeken wordt naar het geslacht vallen er geen duidelijke patronen op. Geslacht is een binaire variabele wat betekent dat de waarde van deze variabele weergeeft wat het effect is voor vrouwen. Er worden in de analyses een aantal significante resultaten gevonden, wat een significant verschil tussen mannen en vrouwen laat zien. Zo ervaren vrouwen een hogere kwaliteit van leven, zijn zij meer tevreden met hun woning maar hebben ze een lager inkomen. Ook is de odds op tevredenheid met de reistijd groter voor vrouwen, maar dit geldt ook voor onveiligheidsgevoelens in de buurt. In het kader van sociaal contact wordt gevonden dat vrouwen een significant kleinere odds hebben op frequenter fysiek sociaal contact met vrienden en digitaal sociaal contact met burens. Als laatste wordt gevonden dat vrouwen zich in grotere mate zorgen maken over het klimaat dan dat mannen dit doen. Kijkend naar de invloed van geslacht in alle analyses, wordt er in dertien van de zeventwintig analyses een negatief effect gevonden en in veertien van de analyses een positief effect. Dit duidt niet op een overweldigende positieve of negatieve invloed van het zijn van een vrouw op de ervaren brede welvaart.

Als er gekeken wordt naar het hebben van thuiswonende kinderen van twaalf jaar of jongeren worden er eveneens een aantal significante resultaten gevonden, wat een significant verschil tussen mensen met en mensen zonder thuiswonende kinderen van twaalf jaar of jonger laat zien. Zo wordt er gevonden dat mensen zonder thuiswonende kinderen minder tevreden zijn over de mate van beweging en zichzelf een minder hoge beoordeling geven in gezond eetgedrag, maar dat de odds op het hebben van een koopwoning wel hoger is. In termen van sociaal maatschappelijke participatie wordt er gevonden dat de odds die mensen met thuiswonende kinderen hebben op digitaal sociaal contact met burens en de buurt afneemt, maar dat ze wel vaker vrijwilligerswerk uitvoeren. Kijkend naar de invloed van het hebben van thuiswonende kinderen van twaalf jaar of jonger, wordt er in vijftien van de analyses een negatief effect gevonden en in elf van de analyses een positief effect. Er wordt hiermee geen duidelijk patroon ontdekt, al heeft het vaker een negatief dan een positief effect. Hierbij moet wel opgemerkt worden dat de ongelijke verdeling in aantallen respondenten per antwoordcategorie (zie §6.1) invloed kan hebben gehad op de analyses. Er kan hierom met minder zekerheid gesteld worden wat de invloed van het hebben van thuiswonende kinderen van twaalf jaar of jonger was bij de getoetste indicatoren en de invloed hiervan op de hoofdrelatie tussen werktijd en de brede welvaartsindicatoren.

Als laatste is er gekeken naar leeftijd. Ook hier worden een aantal significante resultaten gevonden. Zo wordt er gevonden dat naarmate de leeftijd stijgt mensen een hoger inkomen hebben, de tevredenheid met de psychische gezondheid hoger is, zij meer tevreden zijn met de mate van beweging,

zichzelf een hogere beoordeling geven op gezond eetgedrag en meer tevreden zijn met hun woning. Ook wordt er naarmate de leeftijd stijgt een hogere odds gevonden op het hebben van een koopwoning en worden er meer duurzaamheidsmaatregelen uitgevoerd. In termen van sociaal maatschappelijke participatie wordt gevonden dat de odds op frequenter fysiek sociaal contact met familie lager is maar met de burens en de buurt hoger, dat de odds op frequenter digitaal sociaal contact met familie en vrienden lager is maar met de burens hoger en dat er meer vrijwilligerswerk uitgevoerd wordt. Als al deze resultaten samengenomen en bekeken worden valt er een patroon op in de invloed van leeftijd. In zeven van de analyses heeft leeftijd een negatief effect en in negentien van de analyses heeft het een positief effect. Dit laat zien dat naarmate de leeftijd van iemand stijgt, de brede welvaart met de leeftijd meestijgt.

## 7. Discussie

### 7.1 De resultaten in relatie tot de hypothesen

In het verklaren van de relatie tussen werktijdverkorting en brede welvaart heb ik in dit verslag twee verklaringsrelaties geïdentificeerd. Dit zijn de positieve relatie op gebied van vrije tijd en bewuste keuzes, en de negatieve relatie op gebied van economische welvaart. Geredeneerd vanuit het kader van brede welvaart heb ik vervolgens hypothesen geformuleerd aan de hand van deze twee verklaringsrelaties. De hypothesen met een positieve relatie tussen werktijdverkorting en brede welvaart omvatten de brede welvaartsfactoren welzijn, gezondheid, arbeid en vrije tijd, samenleving en klimaat. De hypothese met een negatieve relatie omvatten materiële welvaart en wonen.

In de vorige paragraaf heb ik de resultaten op zichzelf behandeld, in deze paragraaf zal ik op basis van de positieve en negatieve verklaringsrelaties de resultaten in verband brengen met de geformuleerde hypothesen om antwoord te kunnen geven op de centrale onderzoeksvraag.

#### 7.1.1 Positieve verklaringsrelatie

Omdat werk zo'n belangrijke rol speelt in het leven van mensen en tegelijkertijd betekenis gevend als onplezierig wordt ervaren is er gesteld dat het van belang is om te kijken naar het aantal werkuren. Mogelijke negatieve effecten van te veel uren werken of een onbalans tussen de werk-privébalans op de gezondheid en de levenssatisfactie maakt dat ik de hypothese heb geformuleerd dat ( $H_1$ ) werktijdverkorting een positief effect heeft op het ervaren (subjectief) welzijn. De resultaten laten echter zien dat iemand die in deeltijd werkt, zowel voor mensen met een grote als een kleine deeltijdbaan, niet significant meer tevreden is met zijn of haar leven of een hogere kwaliteit van leven ervaren. Hiermee wordt er geen steun gevonden voor deze hypothese. Tevens is er vastgesteld dat werktijdverkorting een positief effect kan hebben op de levensstijl. Enerzijds zou een vermindering van het aantal uren leiden tot een toename van gezond gedrag in de vorm van beweging en eetgedrag. Anderzijds, en in het verlengde hiervan, is gesteld dat werktijdverkorting tot een toename van de lichamelijke en psychische gezondheid zou leiden, mede omdat te veel werken of een onbalans tussen werk en privé een slechtere gezondheid als resultaat kan hebben. Hierom heb ik allereerst de hypothese geformuleerd dat ( $H_{2a}$ )

werktijdverkorting een positief effect heeft op gezond gedrag. De analyses laten wisselende resultaten zien. Zo zijn mensen met een deeltijdbaan niet significant meer tevreden met de mate waarin ze bewegen, maar vinden mensen met een deeltijdbaan zichzelf wel gezondere eters dan mensen met een voltijdbaan. Het verschil in de beoordeling van het eetgedrag bleek later echter voornamelijk te komen door het geslacht en de leeftijd van de respondenten. Hierom wordt er geen steun gevonden voor deze hypothese. Daarnaast heb ik de hypothese geformuleerd dat ( $H_{2b}$ ) werktijdverkorting een positief effect heeft op de ervaren gezondheid. Maar voor deze hypothese wordt geen steun gevonden. Iemand met een grote dan wel kleine deeltijdbaan is niet significant meer tevreden met zijn of haar lichamelijke en fysieke gezondheid. In resumé, er wordt geen significant positief effect gevonden van werktijdverkorting op de brede welvaartsindicator gezondheid. De resultaten in dit onderzoek laten zien dat werktijdverkorting niet zorgt voor een toename van gezond gedrag of verbetering van de gezondheid.

Daarnaast heb ik gekeken naar werk en de tevredenheid met de balans tussen werk en vrije tijd. Als er gekeken wordt naar deeltijdwerk in Nederland verschilt dit kwalitatief niet (veel) van voltijdwerk, en is het aantal onvrijwillige deeltijdwerkers in Nederland laag. Omdat er tegenover een kortere werkweek met meer vrije tijd en daarmee vrijheid om andere behoeften te bevredigen niet een kwalitatief slechtere baan staat, heb ik de hypothese geformuleerd dat ( $H_{3a}$ ) werktijdverkorting een positief effect heeft op de tevredenheid met werk. Er wordt echter geen steun gevonden voor deze hypothese, omdat de resultaten laten zien dat mensen die in deeltijd werken niet significant meer tevreden zijn met de kwaliteit van werk dan mensen die in voltijd werken. Gunstig is daarentegen dat deeltijdwerk ook geen negatief effect heeft op de tevredenheid met de kwaliteit van werk. De analyses laten wel zien dat mensen met een grote deeltijdbaan meer tevreden zijn over hun werk-privébalans. Mensen die in deeltijd werken hebben meer vrije tijd, en daarmee komt meer vrijheid om andere behoeften te bevredigen. Bijvoorbeeld om tijd door te brengen met de familie, aan hobby's te besteden of een bijdrage te leveren aan de samenleving. Hierom heb ik de hypothese geformuleerd dat ( $H_{3b}$ ) werktijdverkorting een positief effect heeft op de tevredenheid met de werk-privébalans. Zoals gezegd laten de resultaten zien dat er een positieve relatie bestaat tussen werktijdverkorting en tevredenheid met de werk-privébalans. Echter, er blijkt alleen sprake te zijn van een significant verschil tussen deeltijd- en voltijdwerkers als het gaat om mensen met een grote deeltijdbaan. Iemand met een grote deeltijdbaan is significant meer tevreden met zijn of haar werk-privébalans dan iemand die in voltijd werkt. Maar dit significante verschil bestaat niet voor mensen met een kleine deeltijdbaan. Hierom wordt er ten dele steun gevonden voor deze hypothese. In resumé, er bestaat geen positief effect van werktijdverkorting op tevredenheid met de kwaliteit van werk, maar wel ten dele met tevredenheid met de werk-privébalans voor mensen met een grote deeltijdbaan. Op basis hiervan kan ik concluderen dat werktijdverkorting maar beperkt een positieve invloed heeft op de brede welvaartsfactor arbeid en vrije tijd.

De additionele vrije tijd die vrijkomt door minder uren te werken kan ook besteed worden aan sociaal maatschappelijke participatie. In dit onderzoek is sociale participatie in kaart gebracht door te kijken naar frequentie van sociaal contact met familie, burens, de buurt en vrienden. Omdat iemand die

in deeltijd werkt meer tijd heeft om sociaal contact met zijn of haar sociale netwerk te hebben, en mensen die vaak contact hebben met hun sociale netwerk een hogere tevredenheid met het leven ervaren, heb ik de hypothese geformuleerd dat ( $H_{4a}$ ) werktijdverkorting een positief effect heeft op de frequentie van sociaal contact. De resultaten laten echter zien dat er geen duidelijk patroon is dat erop duidt dat de frequentie van sociaal contact verhoogt voor iemand die minder uren werkt. Er wordt tegen de verwachtingen in wel een negatief effect gevonden van het hebben van een kleine deeltijdbaan op digitaal sociaal contact met de familie, maar onzekerheid over de validiteit van de toets voor proportionele odds maakt dat er niet met zekerheid gesteld kan worden dat iemand die minder uren werkt significant verschilt in de frequentie van digitaal sociaal contact met de familie van iemand die in voltijd werkt. Er wordt daarmee geen steun gevonden voor deze hypothese. Daarnaast kan deze tijd ook gespendeerd worden aan het leveren van een maatschappelijke bijdrage. Om dit in kaart te brengen heb ik gekeken naar vrijwilligerswerk. Onderzoek toont aan dat het uitvoeren van vrijwilligerswerk een positieve invloed heeft op verschillende brede welvaartsfactoren, zoals gezondheid, geluk en sociale contacten. Omdat werktijdverkorting leidt tot meer vrije tijd en vrijwilligerswerk verschillende brede welvaartsbehoeften bevredigt heb ik de hypothese geformuleerd dat ( $H_{4a}$ ) werktijdverkorting een positief effect heeft op de uitvoering van vrijwilligerswerk. De resultaten laten echter zien dat een afname van het aantal werkuren leidt tot een kleinere odds uit het uitvoeren van vrijwilligerswerk, en dat er voor mensen met een kleine deeltijdbaan een significant verschil bestaat ten opzichte van voltijdwerkers. Dit betekent dat iemand die minder uren werkt juist minder snel vrijwilligerswerk heeft uitgevoerd en zal uitvoeren. Er wordt daarmee geen steun gevonden voor deze hypothese.

In het verlengde van de sociaal en maatschappelijke participatie werd in dit verslag gesteld dat wanneer iemand minder uren werk, zij of hij meer tijd thuis spendeert en hiermee in grotere mate de mogelijkheid heeft contact te leggen en te onderhouden met burens en mensen uit de buurt. Het ontwikkelen of versterken van deze sociale relaties leidt tot vertrouwensrelaties die bijdragen aan het ervaren veiligheidsgevoel. Hierom heb ik de hypothese geformuleerd dat ( $H_5$ ) werktijdverkorting een positief effect heeft op het veiligheidsgevoel in de buurt. De resultaten laten echter geen positief effect zien van minder uren werken, er worden geen significante verschillen tussen mensen met een voltijd- en een deeltijdbaan gevonden. Werktijdverkorting maakt niet dat iemand een groter veiligheidsgevoel ervaart in de buurt en daarmee wordt er geen steun gevonden voor deze hypothese.

De laatste brede welvaartsfactor waarvan een positief effect verwacht werd op brede welvaart is milieu. Omdat werktijdverkorting ertoe leidt dat iemand meer tijd heeft om bewustere keuzes te maken, wat onder andere blijkt uit het feit dat mensen die minder uren werken vaker milieu gerelateerde activiteiten uitvoeren, heb ik de hypothese geformuleerd dat ( $H_{6a}$ ) werktijdverkorting een positief effect heeft op de aandacht die besteed wordt aan het milieu, en dat dit grotere bewustzijn er daarmee toe zou leiden dat ( $H_{6b}$ ) werktijdverkorting een positief effect heeft op milieubewust gedrag. De resultaten laten zien dat, in termen van bewustzijn, mensen met een grote deeltijdbaan zich significant meer zorgen maken over het klimaat dan mensen met een voltijdbaan. Dit geldt echter niet voor mensen met een

kleine deeltijdbaan. Dit grotere bewustzijn blijkt zich tevens niet te vertalen naar meer milieubewust gedrag, in ieder geval niet in termen van verduurzaming van de woning. Dit geldt voor zowel mensen met een kleine als met een grote deeltijdbaan. De resultaten laten daarmee zien dat er ten dele steun wordt gevonden voor de hypothese dat werktijdverkorting leidt tot een groter bewustzijn over het klimaat, immers voor mensen met een grote deeltijdbaan, maar dat dit zich niet vertaalt naar milieubewuster gedrag waardoor er geen steun wordt gevonden voor deze hypothese. Het is daarbij mogelijk dat de negatieve financiële effecten van werktijdverkorting, waar ik hieronder verder op in zal gaan, milieubewust gedrag omtrent de woning hinderen. Oftewel, dat ondanks dat de wil er wel is, het geld er niet is.

### *7.1.2 Negatieve verklaringsrelatie*

Zoals genoemd kent werktijdverkorting ook keerzijden, waaronder allereerst een vermindering van het economische welzijn. Er is aangetoond dat mensen die minder uren werken minder verdienen. Niet alleen omdat ze minder uren werken, maar ook omdat het loon van mensen die in deeltijdwerken structureel lager is. Dit heeft er voor gezorgd dat ik de hypothese heb geformuleerd dat ( $H_7$ ) werktijdverkorting een negatief effect heeft op het economische welzijn. De resultaten van de analyse met betrekking tot inkomen waren overtuigend en laten een duidelijk patroon zien waarbij hoe minder iemand werkt hoe minder inkomen zij of hij verdient. Maar omdat materiële welvaart meer is dan alleen het inkomen heb ik ook gekeken naar consumptie (i.e. de mate waarin er rondgekomen kan worden). Deze analyse laat een ander beeld zien. Hier worden namelijk geen significante verschillen gevonden tussen mensen die in deeltijd en mensen die in voltijd werken. Dit duidt erop dat wanneer mensen minder gaan verdienen zij zich hier goed op aan weten te passen. Hiermee wordt er ten dele steun gevonden voor de hypothese. Immers, het inkomen is structureel lager voor mensen die minder uren werken, maar dat betekent niet per definitie dat iemand niet langer goed rond kan komen. Werkijdverkorting heeft daarmee maar gedeeltelijk een negatieve invloed op de materiële welvaart.

Een ander gebied waar werktijdverkorting een negatief effect op zou hebben is de brede welvaartsfactor wonen. Door een lager inkomen en minder baanzekerheid kent deeltijdwerk verschillende negatieve effecten op het kunnen verkrijgen van een gunstige woonsituatie. Hierom heb ik de hypothese geformuleerd dat ( $H_8$ ) werktijdverkorting een negatief effect heeft op de gunstigheid van de woonsituatie. Er is gekeken naar het woontype omdat wonen in een koophuis wordt geassocieerd met een hogere tevredenheid met het leven. De resultaten van deze analyse laten een significant verschil zien tussen met name mensen met een kleine deeltijdbaan en mensen met een voltijdbaan, maar de ongelijke verdeling van respondenten over de woontypecategorieën maakt dat er enige onzekerheid bestaat over deze resultaten. Bovendien heeft werktijdverkorting geen negatieve invloed op de tevredenheid met de woning en woonomgeving. Op basis hiervan wordt er geen steun gevonden voor de hypothese dat minder uren werken een negatief effect heeft op de gunstigheid van de woonsituatie. Werkijdverkorting heeft niet het verwachte negatieve effect op de brede welvaartsfactor wonen.

### *7.1.3 De algehele invloed van werktijdverkorting op brede welvaart*

Nu de resultaten op zichzelf en in relatie tot de hypothesen behandeld zijn is het zaak om naar de algehele invloed van werktijdverkorting op brede welvaart te kijken. In dit verslag heb ik gesteld dat werktijdverkorting zowel positieve als negatieve effecten zou hebben op brede welvaart. De overkoepelende hypothese was echter dat in de uitruil tussen tijd en geld, tussen de positieve en negatieve effecten, werktijdverkorting zou leiden tot een hogere brede welvaart.

Deze veronderstelling berust op een belangrijke voorwaarde die maakt dat er een verschil bestaat tussen voltijdbanen en deeltijdbanen. Namelijk de voltijdnorm die in Nederland leidend is en het effect dat deze norm heeft op de keuzes van mensen. In Nederland is de norm een voltijd werkweek, hoewel dit wellicht tegenstrijdig lijkt met het aanzienlijke aantal deeltijdwerkers dat Nederland kent. In de samenleving, door de overheid en op de arbeidsmarkt wordt ruimte geboden om in deeltijd te werken. Er heerst een cultuur waar deeltijdwerk wel wordt geaccepteerd, maar dit in mindere mate omarmt. Denk bijvoorbeeld aan de carrièrekansen die lijden onder deeltijdwerk en het idee dat deeltijdwerk leidt tot onderbenutting van het menselijk kapitaal, waarbij het niet anders kan dan dat er vanuit een voltijd werkweek wordt gerekend. Het leidende economische welvaartspectief heeft geresulteerd in de overtuiging dat meer werken loont, ook in termen van het verkrijgen van een hogere welvaart, met een voltijdnorm als gevolg. De normatieve druk om aan deze werktijdnorm te voldoen weerhoudt mensen er daarom van om minder uren te gaan werken, terwijl er redelijkerwijs van uitgegaan kan worden dat – rekening houdend met de descriptieve norm, het feit dat Nederland toch veel deeltijdwerkers kent – een aanzienlijk deel van de voltijdwerkers in Nederland bereid zou moeten zijn om geld in te leveren om hier vrije tijd voor in de plaats te krijgen. Maar mensen worden beperkt door sociale restricties, en juist daarom zullen mensen die ondanks deze restricties ervoor kiezen om in deeltijd te gaan werken, ten opzichte van voltijdwerkers, door de toename van vrij in te delen tijd hun week bewuster in kunnen delen en hiermee een breder palet aan behoeften kunnen bedienen en bevredigen. Hierdoor zouden deeltijdwerkers hoger moeten scoren op brede welvaart.

Maar, de resultaten binnen de positieve verklaringsrelaties zijn over het algemeen zwak en laten zien dat enkel de hogere tevredenheid met de werk-privébalans en het hogere bewustzijn met betrekking tot klimaat resultaten van waarde zijn, dat wil zeggen significante resultaten die niet voor een groot deel toe te schrijven zijn aan de controlevariabelen. Iemand die minder uren werkt ervaart wel een betere werk-privébalans en is meer klimaatbewust, maar werktijdverkorting verbetert de brede welvaartssituatie van deeltijdwerkers niet significant op gebied van bijvoorbeeld gezondheid, welzijn of sociaal contact. Daarentegen is het binnen de negatieve verklaringsrelatie met name het lagere inkomen dat als resultaat van waarde gezien kan worden. Hiermee is bevestigd dat mensen die minder uren werken structureel minder inkomen verdienen dan mensen die in voltijd werken. Maar dit heeft, op basis van de resultaten voor consumptie, geen negatief effect op de mate waarin mensen rond kunnen komen. De mensen die minder uren werken adapteren zich goed aan hun financiële situatie. Dit laat zien dat iemand die minder uren werkt niet een significant slechtere welvaartssituatie kent dan een voltijdwerker.



De resultaten duiden daarmee niet op een aanzienlijk positief of negatief patroon tussen werktijdverkorting en brede welvaart. Er kan niet geconcludeerd worden dat werktijdverkorting ontegenzeggelijk een negatief effect heeft op de brede welvaart, wat vanuit economisch perspectief wellicht wel de verwachting was. Er kan echter eveneens ook niet geconcludeerd worden dat werktijdverkorting ontegenzeggelijk een positief effect heeft op de brede welvaart.

De centrale onderzoeksvraag luidde ‘In welke mate beïnvloedt werktijdverkorting de verschillende brede welvaartsfactoren?’ Het antwoord op deze vraag is dat op basis van de resultaten is gebleken dat werktijdverkorting enkele brede welvaartsindicatoren beïnvloedt, maar dat er niet sprake is van een duidelijke en generaliseerbare (positieve) relatie tussen werktijdverkorting en één of meer van de brede welvaartsfactoren.

## 7.2 Verklaring voor de zwakke resultaten

Met enerzijds het verouderde economisch paradigma op welvaart dat vervangen werd door het geavanceerder kader van brede welvaart (van het CBS) en anderzijds voldoende onderbouwing van een positief effect van werktijdverkorting op ten minste zes van de acht brede welvaartsfactoren, was zeer sterk de veronderstelling dat minder uren werken een positief effect zou hebben op de ervaren welvaart. De resultaten laten echter, tegen de verwachtingen in, geen overtuigende positieve dan wel negatieve effecten zien van werktijdverkorting op brede welvaart. Hierom heb ik stilgestaan bij wat mogelijke verklaringen zijn voor deze zwakke resultaten. Hieronder worden twee mogelijke verklaringen behandeld. In de eerste verklaring staat het onderzoek zelf, specifiek de gebruikte data, centraal. In de tweede verklaring kijk ik naar de status quo in de Nederlandse samenleving en hoe dit mogelijk tot onverwacht zwakke resultaten zou kunnen leiden.

### 7.2.1 *De bewuste deeltijdwerker onvoldoende gerepresenteerd in de steekproef*

Centraal in dit onderzoek stond het idee dat werktijdverkorting zou leiden tot een bewuster bestaan. Omdat iemand die minder uren werkt meer tijd en ruimte heeft om andere activiteiten uit te voeren, hiermee meer of meerdere brede welvaartsbehoeften kan bevredigen en juist deze grotere behoeftebevrediging ten grondslag ligt aan de totstandkoming van welvaart (Jacobs, 2021) heb ik in dit onderzoek de hypothese gesteld dat werktijdverkorting leidt tot een hogere ervaren brede welvaart. Daar tegenover staat dat wanneer iemand een voltijd werkweek werkt er hierdoor meer tijd gespendeerd wordt op het werk en er, hoewel mensen daardoor wel een hoger inkomen verdienen, juist minder ruimte is om andere behoeften te kunnen bevredigen.

De positieve relatie tussen werktijdverkorting en brede welvaart is geënt op een bepaald soort deeltijdwerker, de deeltijdwerker die er bewust voor heeft gekozen om minder te werken om hiermee meer tijd te hebben om aan andere behoeften te besteden. In dit onderzoek heb ik gepoogd deze groep deeltijdwerkers te identificeren door te kijken of de respondenten thuiswonende kinderen van twaalf jaar of jonger hebben. Het krijgen en hebben van kinderen wordt namelijk gezien als één van de belangrijkste

redenen om in deeltijd te gaan werken (Ministerie van Financiën, 2020). Daarom zou het kijken naar mensen die geen thuiswonende kinderen hebben in deze leeftijdscategorie een indicator zijn voor een bewuste keuze om in deeltijd te werken. Als de respondenten in een kruistabel op basis van werkuren, geslacht en het hebben van thuiswonende kinderen van twaalf jaar of jonger uiteengezet worden blijkt deze groep een derde van de totale steekproef te omvatten (zie tabel 6). Echter, deeltijdwerkers is een sterk heterogene groep, in die zin dat het bewust in deeltijd gaan werken niet per definitie het geval is wanneer mensen geen thuiswonende kinderen hebben en toch in deeltijd werken. Zo kunnen zorgtaken, het arbeidsaanbod, de werksector, et cetera ook van invloed zijn op het kiezen of genoodzaakt zijn om in deeltijd te gaan werken. Dit betekent dat van de eerdergenoemde groep mensen (een derde van de steekproef), mogelijk maar een gedeelte daarvan daadwerkelijk bewust heeft gekozen voor deeltijdwerk om hiermee een meer bewust bestaan na te streven. In dit onderzoek is er echter uitgegaan van een positieve relatie tussen werktijdverkorting en brede welvaart op basis van de mensen die bewust voor deeltijdwerk kiezen. Hierdoor bestaat de mogelijkheid dat de veronderstelde relatie wel bestaat, maar binnen deze steekproef door respondenten te weinig vertegenwoordigd wordt om sterke resultaten te genereren. Dit zou, terwijl er wel anekdotisch en empirisch bewijs bestaat van een positieve relatie tussen werktijd(verkorting) en (brede) welvaart, mogelijk de zwakke resultaten kunnen verklaren.

Om de relatie tussen werktijdverkorting en brede welvaart beter in beeld te brengen wordt er hierom aanbevolen om in vervolgonderzoek elementen in te bouwen die de groep deeltijdwerkers die hier bewust voor hebben gekozen beter te kunnen identificeren, waardoor er een beter onderscheid gemaakt kan worden tussen voltijdwerkers en deze bewuste deeltijdwerkers.

*Tabel 6: Uiteenzetting steekproef naar werkuren, geslacht en kinderen*

Geslacht	Voltijd	Deeltijd groot	Deeltijd klein	Kinderen
Man	97	19	2	Ja
Vrouw	36	46	14	
Man	321	112	32	Nee
Vrouw	155	129	69	

### 7.2.2 Deeltijdwerk als dissatisfier

Een tweede verklaring voor de zwakke resultaten wordt gezocht in de normalisering van deeltijdwerk in Nederland. Nederland is koploper als het gaat om deeltijdwerken (OECD, z.j. (b)). In de afgelopen vijftig jaar is het aandeel deeltijdwerkers aanzienlijk toegenomen. Inmiddels werkt bijna de helft van de werkzame Nederlanders in deeltijd (CBS, 2022(b)). Het toegenomen aantal deeltijdwerkers heeft bijgedragen aan de normalisatie van deeltijdwerk. Dit kan van invloed zijn op het effect dat deeltijdwerk heeft op (brede) welvaart. Specifiek op het positieve effect dat de mogelijkheid om in deeltijd te werken heeft, of liever het negatieve effect dat het niet in deeltijdwerk kunnen werken heeft op de brede welvaart.

Als kader voor dit idee wordt er gekeken naar de Twee-factoren-theorie van Herzberg. Dit is een motivatietheorie voor organisaties, maar kan ook vorm geven aan eerdergenoemde verklaring voor de zwakke resultaten. De theorie stelt dat er twee soorten factoren zijn, namelijk ‘satisfiers’ en

‘dissatisfiers’. De satisfiers zijn motiverende elementen die een positief effect hebben als ze aanwezig zijn, maar niet een negatief effect als ze afwezig zijn. Dissatisfiers zijn demotiverende elementen die een neutraal effect (lees: geen extra motivatie) hebben als ze aanwezig zijn, maar een negatief effect als ze afwezig zijn (Van Dam & Marcus, 2015).

Vanuit dit kader kan er gesteld worden dat deeltijdwerk in Nederland al dusdanig genormaliseerd is dat het binnen de categorie dissatisfier zou vallen. Dit wil zeggen dat wanneer iemand de mogelijkheid zou hebben om in deeltijd te werken dit, in plaats van een positief effect zoals wordt verondersteld in dit onderzoek, een neutraal effect zou hebben. Maar als iemand niet de mogelijkheid zou hebben om in deeltijd te werken dit een negatief effect zou hebben op de brede welvaart. Vanuit dit perspectief zou in de huidige tijdsgeest in Nederland deeltijdwerk niet een positief effect opleveren voor de ervaren brede welvaart, maar is het wel belangrijk om deeltijdwerk aan te bieden omdat wanneer dit niet gebeurt er sprake kan zijn van een vermindering van de ervaren brede welvaart.

## 8. Conclusie

De centrale vraag in dit onderzoek was of werktijdverkorting een positief effect heeft op welvaart. Om deze vraag te kunnen beantwoorden heb ik eerst kritisch gekeken naar de manier waarop welvaart gemeten wordt. De dominante welvaartsmaat is het bbp, een maatstaf voor de staat van de economie. Dit economisch perspectief heeft echter verschillende beperkingen, waardoor ik tot de conclusie ben gekomen dat het bbp geen adequate maat voor welvaart is. Tegelijkertijd is er in toenemende mate draagvlak voor een breder welvaartspectief, namelijk brede welvaart. Het CBS houdt sinds een aantal jaren een monitor bij voor dit bredere welvaartspectief, namelijk de Monitor Brede Welvaart. Deze geavanceerde brede welvaart monitor heb ik als kader voor een bredere welvaartsmaat genomen en heeft hierdoor een centrale rol gekregen in dit onderzoek. De centrale vraag is hierdoor aangepast naar in welke mate werktijdverkorting invloed uitoefent op de brede welvaartsfactoren.

In het onderzoeken van de relaties tussen werk(tijdverkorting) en brede welvaart heb ik er twee verklaringsrelaties geïdentificeerd, namelijk een positieve en een negatieve verklaringsrelatie. De brede welvaartsfactoren die binnen de positieve verklaringsrelatie vallen (welzijn, gezondheid, arbeid en vrije tijd, sociaal en maatschappelijke participatie, veiligheid en milieu) zouden allen positief beïnvloed moeten worden door een kortere werkweek, de factoren die binnen de negatieve verklaringsrelatie vallen (materiële welvaart en wonen) zouden negatief beïnvloed worden door werktijdverkorting. Hoewel werktijdverkorting zowel positieve als negatieve invloed zou hebben op de brede welvaart als geheel, heb ik de overkoepelende hypothese geformuleerd dat in de uitruil tussen een hoger inkomen door een groter aantal werkuren en een bredere behoeftebevrediging door werktijdverkorting, werktijdverkorting een groter positief effect zou hebben op de algehele brede welvaart. De positieve invloed die werktijdverkorting op (de algehele) brede welvaart zou moeten hebben is gebaseerd op de beperking in de keuze van voltijdwerkers om in deeltijd te gaan werken. Het leidende – economische – welvaartspectief in Nederland heeft mede geresulteerd in een voltijdnorm die sociale restricties

oplegt aan mensen die eigenlijk minder zouden willen werken. De veronderstelling dat mensen die in deeltijd werken hoger zullen scoren op brede welvaart dan mensen die in voltijd werken komt voort uit dat wanneer mensen ondanks de sociale restricties ervoor kiezen om in deeltijd te gaan werken zij door de toename van vrij in te delen tijd hun week bewuster in kunnen delen. Hiermee kunnen deeltijdwerkers een breder palet aan behoeften bedienen en bevredigen dan mensen die door normatieve druk in voltijd werken.

Nadat ik de analyses heb uitgevoerd en de invloed van werktijdverkorting op de brede welvaartsfactoren inzichtelijk heb gemaakt, is echter aan het licht gekomen dat de veronderstelde relaties zwak van aard zijn. Wat ik met zekerheid kan stellen is dat mensen die minder uren werken ook een lager inkomen hebben. En dat mensen met een grote deeltijdbaan meer tevreden zijn met hun werk-privébalans en zich meer zorgen maken over het klimaat. Maar de brede welvaartsfactoren als geheel worden niet positief dan wel negatief beïnvloed door werktijdverkorting. Op basis hiervan kan ik de centrale onderzoeksvraag *'In welke mate beïnvloedt werktijdverkorting de verschillende brede welvaartsfactoren?'*, beantwoorden door te concluderen dat werktijdverkorting de verschillende brede welvaartsfactoren niet significant beïnvloedt.

In de discussie heb ik een tweetal mogelijke verklaringen hiervoor gegeven. Enerzijds door een onvoldoende representatie van mensen die bewust hun aantal werkuren hebben verminderd met een betere en bewustere levensstijl als doel. Anderzijds door de normalisatie van deeltijdwerk in Nederland die ertoe leidt dat de mogelijkheid om minder uren te werken niet (langer) een positief effect heeft op de brede welvaart.

## Literatuur

- Aitken, A. (2019). Measuring Welfare Beyond GDP. *National Institute Economic Review*, 249, 3–16. <https://doi.org/10.1177/002795011924900110>
- Balderson, U., Burchell, B., Kamerāde, D., Wang, S., & Coutts, A. (2021). An exploration of the multiple motivations for spending less time at work. *Time & Society*, 30(1), 55–77. <https://doi.org/10.1177/0961463x20953945>
- Barnay, T. (2015). Health, work and working conditions: A review of the European economic literature. *The European Journal of Health Economics*, 17(6), 693–709. <https://doi.org/10.1007/s10198-015-0715-8>
- Van Bavel, B., Hardeman, S., & Rijpma, A. (2019, 11 april). *Vervolgstappen voor integrale welvaartsmeting*. Economisch Statistische Berichten (ESB). Geraadpleegd op 9 maart 2020, van <https://esb.nu/esb/20051405/vervolgstappen-voor-integrale-welvaartsmeting>
- Bell, D., Otterbach, S., & Sousa-Poza, A. (2012). Work Hours Constraints and Health. *Annals of Economics and Statistics*, 105/106, 35–54. <https://doi.org/10.2307/23646455>
- Van Beuningen, J. (2018). *Woning en woonomgeving gerelateerd aan tevredenheid met het leven*. Centraal Bureau voor de Statistiek. [https://www.cbs.nl/-/media/\\_pdf/2018/01/tevredenheid-met-wonen.pdf](https://www.cbs.nl/-/media/_pdf/2018/01/tevredenheid-met-wonen.pdf)
- Van Beuningen, J., & De Jonge, T. (2011). *The Personal Wellbeing Index: Construct Validity for the Netherlands* (Nr. 201124). Centraal Bureau voor de Statistiek. <https://www.cbs.nl/nl-nl/onze-diensten/methoden/onderzoeksomschrijvingen/aanvullende-onderzoeksomschrijvingen/personal-wellbeing-index-construct-validity-for-the-netherlands>
- Van Beuningen, J., Jol, C., & Moonen, L. (2015, februari). *De Persoonlijke Welzijnsindex: De ontwikkeling van een index voor subjectief welzijn*. Centraal Bureau voor de Statistiek. <https://www.cbs.nl/nl-nl/onze-diensten/methoden/onderzoeksomschrijvingen/aanvullende-onderzoeksomschrijvingen/de-persoonlijke-welzijnsindex-de-ontwikkeling-van-een-index-voor-subjectief-welzijn>
- Boumans, M. (2019, 11 april). *De lange geschiedenis van het meten van welvaart*. Economisch Statistische Berichten. Geraadpleegd op 20 mei 2022, van <https://esb.nu/esb/20051305/de-lange-geschiedenis-van-het-meten-van-welvaart>
- Brajša-Žganec, A., Merkaš, M., & Šverko, I. (2010). Quality of life and leisure activities: How do leisure activities contribute to subjective Well-Being? *Social Indicators Research*, 102(1), 81–91. <https://doi.org/10.1007/s11205-010-9724-2>
- Brenig, M., & Proeger, T. (2016). Putting a Price Tag on Security: Subjective Well-Being and Willingness-to-Pay for Crime Reduction in Europe. *Journal of Happiness Studies*, 19(1), 145–166. <https://doi.org/10.1007/s10902-016-9814-1>
- Budd, J. W. (2011). *The thought of work* [E-book]. Cornell University Press. <https://doi.org/10.7591/9780801462658>
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2022, 15 februari(a)). *Deeltijd*. Geraadpleegd op 2 maart 2022, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/visualisaties/dashboard-beroepsbevolking/deeltijd>
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2016, 24 februari). *Deeltijdbanen, kleine en grote*. Geraadpleegd op 17 augustus 2022, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2009/02/partners-meest-te-spreken-over-combinatie-voltijd-en-deeltijdbaan/deeltijdbanen-kleine-en-grote>
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2021, 17 juni (b)). *Meer werkenden met kleine deeltijdbaan*. <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2021/24/meer-werkenden-met-kleine-deeltijdbaan>
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2021, mei (a)). *Monitor Brede Welvaart & de Sustainable Development Goals 2021*. <https://www.cbs.nl/nl-nl/publicatie/2021/20/monitor-brede-welvaart-de-sdg-s-2021>

- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2022, 11 november(b)). *Werkenden*. <https://www.cbs.nl/nl-nl/visualisaties/dashboard-arbeidsmarkt/werkenden>
- Cialdini, R. B. (2011). The focus theory of normative conduct. In P. A. M. Van Lange, A. W. Kruglanski, and E. T. Higgins (Eds.), *Handbook of Theories of Social Psychology* (pp. 295-312). Sage.
- Cottini, E., & Lucifora, C. (2013). Mental Health and Working Conditions in Europe. *ILR Review*, 66(4), 958–988. <https://doi.org/10.1177/001979391306600409>
- Van Dam, N. & Marcus, J. (2015). *Een praktijkgerichte benadering van organisatie en management* (Achtste druk). Noordhoff.
- Diener, E. (2006). Guidelines for National Indicators of Subjective Well-Being and Ill-Being. *Journal of Happiness Studies*, 7(4), 397–404. <https://doi.org/10.1007/s10902-006-9000-y>
- Diener, E., & Suh, E. (1997). Measuring quality of life: economic, social, and subjective indicators. *Social Indicators Research*, 40(1-2), 189-216.
- Evenhuis, E., Weterings, A., & Thissen, M. (2020, december). *Bevorderen van brede welvaart in de regio: Keuzes voor beleid* (Nr. 4294). Planbureau voor de Leefomgeving. <https://www.pbl.nl/sites/default/files/downloads/pbl-2020-bevorderen-van-brede-welvaart-in-de-regio-keuzes-voor-beleid-4294.pdf>
- Ferriss, A. L. (2002). Does material well-being affect non-material well-being? *Social Indicators Research*, 60(1–3), 275–280. <https://doi.org/10.1023/a:1021273317425>
- Fries Sociaal Planbureau. (2019, mei). *Onderzoeksverantwoording: Steekproef en werving van een representatief internetpanel* (Nr. 2). [https://www.fsp.nl/wp-content/uploads/2019/07/FSP\\_PF\\_verantwoording\\_2punt0-losse-pagina-DEF.pdf](https://www.fsp.nl/wp-content/uploads/2019/07/FSP_PF_verantwoording_2punt0-losse-pagina-DEF.pdf)
- Fries Sociaal Planbureau. (2021, september). *Onderzoeksverantwoording: Steekproef en werving van een representatief internetpanel* (Nr. 3). <https://www.fsp.nl/wp-content/uploads/2022/06/FSP-2022-Panel-verantwoording-DEF.pdf>
- Fries Sociaal Planbureau. (2022, 16 maart). *Panel Fryslân*. Geraadpleegd op 11 april 2022, van <https://www.fsp.nl/panelfryslan/>
- Gautier, P., De Grip, A., & Van der Klaauw, B. (2013). Canon deel 7: Arbeidsmarkt. In S. M. W. Phlippen (Ed.), *Canon van de economie* (pp. 448-451). Verkregen van <https://esb.nu/>
- Grint, K. (2005). *The sociology of work: an introduction* (3. ed.). Polity Press. Geraadpleegd op [https://books.google.nl/books?id=KenoerlBqrgC&printsec=frontcover&source=gbs\\_ViewAPI&redir\\_esc=y#v=onepage&q&f=false](https://books.google.nl/books?id=KenoerlBqrgC&printsec=frontcover&source=gbs_ViewAPI&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false)
- Haines, V. Y., Doray-Demers, P., & Martin, V. (2018). Good, bad, and not so sad part-time employment. *Journal of Vocational Behavior*, 104, 128–140. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2017.10.007>
- Hayo, B., & Seifert, W. (2003). Subjective economic well-being in Eastern Europe. *Journal of Economic Psychology*, 24(3), 329–348. [https://doi.org/10.1016/s0167-4870\(02\)00173-3](https://doi.org/10.1016/s0167-4870(02)00173-3)
- Headey, B., Muffels, R., & Wooden, M. (2007). Money Does not Buy Happiness: Or Does It? A Reassessment Based on the Combined Effects of Wealth, Income and Consumption. *Social Indicators Research*, 87(1), 65–82. <https://doi.org/10.1007/s11205-007-9146-y>
- Helliwell, J. F. (2003). How's life? Combining individual and national variables to explain subjective well-being. *Economic Modelling*, 20(2), 331–360. [https://doi.org/10.1016/s0264-9993\(02\)00057-3](https://doi.org/10.1016/s0264-9993(02)00057-3)
- Hershfield, H. E., Mogilner, C., & Barnea, U. (2016). People who choose time over money are happier. *Social Psychological and Personality Science*, 7(7), 697–706. <https://doi.org/10.1177/1948550616649239>

- Jacobs, B. (2021, 26 augustus). *Het beleidsdebat over welvaart mist theoretische fundering*. Economisch Statistische Berichten (ESB). Geraadpleegd op 29 maart 2022, van <https://esb.nu/esb/20066004/het-beleidsdebat-over-welvaart-mist-theoretische-fundering>
- Knight, K. W., Rosa, E. A., & Schor, J. B. (2013). Could working less reduce pressures on the environment? A cross-national panel analysis of OECD countries, 1970–2007. *Global Environmental Change*, 23(4), 691–700. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2013.02.017>
- Krulichová, E. (2021). Changes in crime-related factors and subjective well-being over time and their mutual relationship. *International Journal of Law, Crime and Justice*, 65, 1–12. <https://doi.org/10.1016/j.ijlcrj.2021.100457>
- Lawson, T. (2013). What is this “school” called neoclassical economics? *Cambridge Journal of Economics*, 37(5), 947–983. <https://doi.org/10.1093/cje/bet027>
- McCain, R.A. (2019). *Welfare Economics: An Interpretive History* (1st ed.). Routledge. <https://doi-org.proxy-ub.rug.nl/10.4324/9781315543116>
- McCartney, G., Popham, F., McMaster, R., & Cumbers, A. (2019). Defining health and health inequalities. *Public Health*, 172, 22–30. <https://doi.org/10.1016/j.puhe.2019.03.023>
- Ministerie van Financiën, Werkgroep IBO Deeltijdwerk. (2020). *De(elt)tijd zal het leren: Van analyse naar beleid over deeltijd*. Geraadpleegd op <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2020/04/29/ibo-deeltijdwerk>
- Morgan, J. (2016). *What Is Neoclassical Economics?* Routledge.
- Mouratidis, K. (2020). Commute satisfaction, neighborhood satisfaction, and housing satisfaction as predictors of subjective well-being and indicators of urban livability. *Travel Behaviour and Society*, 21, 265–278. <https://doi.org/10.1016/j.tbs.2020.07.006>
- Organisation for Economic Co-operation and Development. (2010). *OECD employment outlook: Moving beyond the jobs crisis*. [https://www.oecd-ilibrary.org/employment/oecd-employment-outlook-2010\\_empl\\_outlook-2010-en](https://www.oecd-ilibrary.org/employment/oecd-employment-outlook-2010_empl_outlook-2010-en)
- Organisation for Economic Co-operation and Development. (2013, juni). *OECD Framework for Statistics on the Distribution of Household Income, Consumption and Wealth*. <https://doi.org/10.1787/9789264194830-en>
- Organisation for Economic Co-operation and Development. (2019, september). *Part-time and Partly Equal: Gender and Work in the Netherlands*. <https://doi.org/10.1787/204235cf-en>
- Organisation for Economic Co-operation and Development. (z.j. (b)). *Part-time employment rate*. Geraadpleegd op 3 maart 2022, van <https://data.oecd.org/emp/part-time-employment-rate.htm>
- Organisation for Economic Co-operation and Development. (z.j. (a)). *How's life? OECD Better Life Index*. Geraadpleegd op 27 maart 2022, van <https://www.oecdbetterlifeindex.org/#111111111111>
- Philips, R., Van Bavel, B., Rijpma, A., & Van Zanden, J. L. (2021, 7 april). *Welvaartsgroei blijft sinds 1950 achter bij de economische groei*. Economisch Statistische Berichten (ESB). Geraadpleegd op 17 juli 2022, van <https://esb.nu/esb/20062594/welvaartsgroei-blijft-sinds-1950-achter-bij-de-economische-groei#:~:text=Economische%20groei%20werd%20lang%20gezien,welvaart%20in%20Nederland%20vanaf%201820>.
- Plaisier, I., De Bruijn, J., Smit, J., De Graaf, R., Ten Have, M., Beekman, A., Van Dyck, R., & Penninx, B. (2008). Work and family roles and the association with depressive and anxiety disorders: Differences between men and women. *Journal of Affective Disorders*, 105(1–3), 63–72. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2007.04.010>
- Reynolds, J., & Aletraris, L. (2006). Pursuing Preferences: The Creation and Resolution of Work Hour Mismatches. *American Sociological Review*, 71(4), 618–638. <https://doi.org/10.1177/000312240607100405>

- Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu. (2021, juli). *Impactvolle determinanten van gezondheid* (Nr. 012065). [https://www.rivm.nl/sites/default/files/2021-09/012065\\_TG\\_Factsheet%20\\_determinanten.pdf](https://www.rivm.nl/sites/default/files/2021-09/012065_TG_Factsheet%20_determinanten.pdf)
- Rijpma, A., Moatsos, M., Badir, M., & Stegeman, H. (2017, mei). *Netherlands beyond GDP: A Wellbeing Index* (Nr. 78934). Utrecht University & Rabobank Economic Research. <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/78934/>
- Robone, S., Jones, A. M., & Rice, N. (2010). Contractual conditions, working conditions and their impact on health and well-being. *The European Journal of Health Economics*, 12(5), 429–444. <https://doi.org/10.1007/s10198-010-0256-0>
- Roeters, A., Van Echtelt, P., Vrooman, C., Vlasblom, J. D., & Olsthoorn, M. (2021, april). *De veranderende wereld van werk: Een verkenning van de kwaliteit van werk in de toekomst*. Sociaal en Cultureel Planbureau. <https://www.scp.nl/onderwerpen/veranderende-arbeidsmarkt/documenten/publicaties/2021/04/22/slotbeschouwing-van-de-reeks-%E2%80%98de-veranderende-wereld-van-werk>
- Schmeets, H., & Arends, J. (2020, februari). *Vrijwilligerswerk en welzijn*. Centraal Bureau voor de Statistiek. <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/statistische-trends/2020/vrijwilligerswerk-en-welzijn>
- Sirgy, M. J. (2018). The Psychology of Material Well-Being. *Applied Research in Quality of Life*, 13(2), 273–301. <https://doi.org/10.1007/s11482-017-9590-z>
- Soete, L., & Verspagen, B. (2021, 11 augustus). *Niet alle innovatie hangt direct samen met hogere welvaart*. Economisch Statistische Berichten (ESB). Geraadpleegd op 19 juli 2022, van <https://esb.nu/esb/20065995/niet-alle-innovatie-hangt-direct-samen-met-hogere-welvaart>
- Stiglitz, J. E., Sen, A., & Fitoussi, J. (2009, december). *The measurement of economic performance and social progress revisited* (Nr. 33). Observatoire français des conjonctures économiques (OFCE). [https://www.researchgate.net/publication/278828759\\_The\\_Measurement\\_of\\_Economic\\_Performance\\_and\\_Social\\_Progress\\_Revisited\\_Reflections\\_and\\_Overview](https://www.researchgate.net/publication/278828759_The_Measurement_of_Economic_Performance_and_Social_Progress_Revisited_Reflections_and_Overview)
- United Nations. (z.j.). Human Development Index. Human Development Reports. Geraadpleegd op 4 juli 2022, van <https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index#/indicies/HDI>
- Verhofstadt, E., Van Ootegem, L., Defloor, B., & Bleys, B. (2016). Linking individuals' ecological footprint to their subjective well-being. *Ecological Economics*, 127, 80–89. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2016.03.021>
- Visser, M., & Fernee, H. (2017, juni). *Onderzoeksverantwoording Panel Fryslân: Steekproef en werving van een representatief internetpanel* (Nr. 1). Fries Sociaal Planbureau. [https://www.fsp.nl/wp-content/uploads/2019/01/onderzoeksverantwoording\\_panel\\_fryslan\\_0.pdf](https://www.fsp.nl/wp-content/uploads/2019/01/onderzoeksverantwoording_panel_fryslan_0.pdf)
- Watson, T., & Korczynski, M. (2003). *Sociology, work and industry: Fifth edition*. Geraadpleegd op ProQuest Ebook Central <https://ebookcentral.proquest.com>
- Weeks, K. (2011). *The problem with work: Feminism, marxism, antiwork politics, and postwork imaginaries*. Duke University Press Books.
- Whillans, A. V., Weidman, A. C., & Dunn, E. W. (2016). Valuing time over money is associated with greater happiness. *Social Psychological and Personality Science*, 7(3), 213–222. <https://doi.org/10.1177/1948550615623842>
- Wielers, R., Van der Meer, P., & De Vos, H. (2011). Verhoogt werk ons welzijn? *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*, 27(4). <https://doi.org/10.5117/2011.027.004.467>
- Wielers, R., Münderlein, M., & Koster, F. (2013). Part-Time Work and Work Hour Preferences. An International Comparison. *European Sociological Review*, 30(1), 76–89. <https://doi.org/10.1093/esr/jct023>



Wolf, T., Metzinger, M., & Lucas, R. E. (2022). Experienced Well-Being and Labor Market Status: The Role of Pleasure and Meaning. *Social Indicators Research*. <https://doi.org/10.1007/s11205-022-02884-y>

World Health Organization. (z.j.). *Constitution of the World Health Organization*. Geraadpleegd op 6 juni 2022, van <https://www.who.int/about/governance/constitution>

## **Bijlage**

Bijlage 1: *N*-waarden van de samenhangrelaties

Bijlage 2: Uitgebreide uitwerking van de regressieanalyses

## Bijlage 1: N-waarden van de samenhangrelaties

	<i>A</i>	<i>B</i>	<i>C</i>	<i>D</i>	<i>E</i>	<i>F</i>	<i>G</i>	<i>H</i>	<i>K</i>	<i>I</i>	<i>II</i>	<i>III</i>	<i>IV</i>	<i>V</i>	<i>VI</i>
A Tevredenheid leven		447								611	611	611	611	611	611
B Kwaliteit leven										620	620	620	620	620	620
A Inkomen		491								877	877	877	877	877	877
B Consumptie										559	559	559	559	559	559
A Tevredenheid lichamelijke gezondheid		729	519	519						733	733	733	733	733	733
B Tevredenheid psychische gezondheid			517	517						731	731	731	731	731	731
C Tevredenheid beweging				611						611	611	611	611	611	611
D Voeding										611	611	611	611	611	611
A Tevredenheid werk		455	561							561	561	561	561	561	561
B Tevredenheid reistijd			455							774	774	774	774	774	774
C Tevredenheid werk-privébalans										561	561	561	561	561	561
A Tevredenheid woning		1014	1004							1014	1014	1014	1014	1014	1014
B Tevredenheid woonomgeving			1021							1032	1032	1032	1032	1032	1032
C Woontype										1021	1021	1021	1021	1021	1021
A Fysiek sociaal contact familie		632	628	629	632	608	594	631	533	633	633	633	633	633	633
B Fysiek sociaal contact burens			629	630	632	610	595	632	533	634	634	634	634	634	634
C Fysiek sociaal contact buurt				627	628	605	592	628	531	630	630	630	630	630	630
D Fysiek sociaal contact vrienden					629	607	593	630	530	631	631	631	631	631	631
E Digitaal sociaal contact familie						609	595	632	533	633	633	633	633	633	633
F Digitaal sociaal contact burens							591	610	510	610	610	610	610	610	610
G Digitaal sociaal contact buurt								596	497	596	596	596	596	596	596
H Digitaal sociaal contact vrienden									532	633	633	633	633	633	633
K Vrijwilligerswerk										726	726	726	726	726	726
A Onveiligheidsgevoelens in de buurt										1008	1008	1008	1008	1008	1008
A Klimaatzorgen		499	52							574	574	574	574	574	574
B Klimaatgedrag koopwoning			-							499	499	499	499	499	499
C Klimaatgedrag huurwoning										52	52	52	52	52	52
I Voltijd											1032	1032	1032	1032	1032
II Deeltijd groot												1032	1032	1032	1032
III Deeltijd klein													1032	1032	1032
IV Geslacht														1032	1032
V Leeftijd															1032
VI Thuiswonende kinderen ( $\leq 12$ )															

## Bijlage 2: Uitgebreide uitwerking van de regressieanalyses

## Welzijn

Tabel 2: Modelschattingen brede welvaartsfactor welzijn ( $N_a=611$ ;  $N_b=620$ )

	Tevredenheid leven (A)					Kwaliteit van leven (B)				
	Model 1		Model 2		VIF	Model 1		Model 2		VIF
	b (SE)	p	b (SE)	p		b (SE)	p	b (SE)	p	
A, B	7.911 (0.061)	<0.001	7.651 (0.298)	<0.001		4.368 (0.036)	<0.001	4.331 (0.175)	<0.000	
Deeltijd groot	-0.002 (0.101)	0.983	-0.005 (0.106)	0.965	1.204	0.046 (0.058)	0.437	0.010 (0.061)	0.866	1.166
Deeltijd klein	0.022 (0.143)	0.878	-0.010 (0.153)	0.950	1.220	-0.067 (0.081)	0.406	-0.120 (0.085)	0.160	1.221
Geslacht			-0.002 (0.102)	0.983	1.205			0.133 (0.057)	0.019	1.142
Leeftijd			0.005 (0.005)	0.283	1.387			<0.001 (0.003)	0.978	1.377
Kinderen			-0.181 (0.134)	0.177	1.311			0.018 (0.080)	0.823	1.322
R <sup>2</sup>	0.000		0.010			0.003		0.012		
R <sup>2</sup> -change	0.000		0.010			0.003		0.009		
Adjusted R <sup>2</sup>	-0.003		0.001			0.000		0.004		
F-change (partieel)	0.014	0.986	1.947	0.121		0.894	0.409	1.918	0.125	

## Materiële welvaart

Tabel 3: Modelschattingen brede welvaartsfactor materiële welvaart ( $N_a=877$ ;  $N_b=559$ )

	Inkomen (A)					Consumptie (B)				
	Model 1		Model 2		VIF	Model 1		Model 2		VIF
	b (SE)	p	b (SE)	p		b (SE)	p	b (SE)	p	
A, B	4.755 (0.087)	<0.001	3.672 (0.368)	<0.001		4.851 (0.053)	<0.001	4.512 (0.258)	<0.001	
Deeltijd groot	-0.733 (0.147)	<0.001	-0.490 (0.143)	0.001	1.129	0.000 (0.088)	0.997	-0.003 (0.092)	0.978	1.193
Deeltijd klein	-2.209 (0.217)	<0.001	-1.910 (0.215)	<0.001	1.170	-0.163 (0.132)	0.218	-0.198 (0.139)	0.155	1.192
Geslacht			-1.161 (0.134)	<0.001	1.128			-0.047 (0.089)	0.600	1.175
Leeftijd			0.027 (0.006)	<0.001	1.328			0.007 (0.004)	0.110	1.370
Kinderen			0.219 (0.176)	0.213	1.261			-0.172 (0.122)	0.160	1.300
R <sup>2</sup>	0.112		0.212			0.003		0.019		
R <sup>2</sup> -change	0.112		0.100			0.003		0.016		
Adjusted R <sup>2</sup>	0.110		0.207			-0.001		0.011		
F-change (partieel)	55.190	<0.001	36.727	<0.001		0.811	0.445	3.098	0.026	

## Gezondheid

Tabel 4: Modelschattingen brede welvaartsfactor gezondheid ( $N_a=733$ ;  $N_b=731$ ;  $N_c=611$ ;  $N_d=611$ )

	Tevr. lichamelijke gezondheid (A)					Tevr. psychische gezondheid (B)					Tevredenheid beweging (C)					Voeding (D)				
	Model 1		Model 2		VIF	Model 1		Model 2		VIF	Model 1		Model 2		VIF	Model 1		Model 2		VIF
	b (SE)	p	b (SE)	p		b (SE)	p	b (SE)	p		b (SE)	p	b (SE)	p		b (SE)	p	b (SE)	p	
A, B, C, D	7.504 (0.066)	<0.001	7.524 (0.309)	<0.001		7.908 (0.066)	<0.001	7.221 (0.308)	<0.001		3.482 (0.051)	<0.001	2.882 (0.246)	<0.001		7.518 (0.050)	<0.001	6.634 (0.240)	<0.001	
Deeltijd groot	0.153 (0.110)	0.164	0.117 (0.114)	0.633	1.157	0.101 (0.110)	0.361	0.078 (0.114)	0.497	1.155	0.008 (0.084)	0.928	-0.027 (0.088)	0.754	1.204	0.204 (0.083)	0.014	0.121 (0.086)	0.157	1.204
Deeltijd klein	0.074 (0.155)	0.633	0.018 (0.164)	0.914	1.196	0.203 (0.156)	0.192	0.095 (0.164)	0.564	1.196	0.104 (0.120)	0.385	0.006 (0.126)	0.962	1.220	0.242 (0.118)	0.041	0.070 (0.123)	0.570	1.220
Geslacht			0.132 (0.107)	0.219	1.154			0.068 (0.107)	0.528	1.153			0.079 (0.084)	0.346	1.205			0.206 (0.082)	0.012	1.205
Leeftijd			-0.001 (0.005)	0.880	1.350			0.013 (0.005)	0.014	1.352			0.012 (0.004)	0.006	1.387			0.016 (0.004)	<0.001	1.387
Kinderen			-0.081 (0.145)	0.575	1.292			-0.131 (0.145)	0.366	1.294			-0.244 (0.110)	0.028	1.311			-0.173 (0.108)	0.108	1.311
R <sup>2</sup>	0.003		0.005			0.003		0.018			0.001		0.040			0.013		0.066		
R <sup>2</sup> - change	0.003		0.003			0.003		0.016			0.001		0.039			0.013		0.053		
Adjusted R <sup>2</sup>	0.000		-0.002			0.000		0.012			-0.002		0.032			0.010		0.059		
F-change (partieel)	0.979	0.376	0.640	0.590		1.034	0.356	3.857	0.009		0.388	0.679	8.102	<0.001		4.107	0.017	11.429	<0.001	

**Arbeid en vrije tijd**Tabel 5: Modelschattingen brede welvaartsfactor arbeid en vrije tijd (I) ( $N_a=561$ ;  $N_b=561$ )

	Tevredenheid werk (A)					Tevredenheid werk-privébalans (B)				
	Model 1		Model 2		VIF	Model 1		Model 2		VIF
	<i>b</i> (SE)	<i>p</i>	<i>b</i> (SE)	<i>p</i>		<i>b</i> (SE)	<i>p</i>	<i>b</i> (SE)	<i>p</i>	
A, B	4.141 (0.049)	<0.001	3.965 (0.231)	<0.001		3.685 (0.051)	<0.001	3.338 (0.241)	<0.001	
Deeltijd groot	-0.007 (0.081)	0.927	-0.031 (0.085)	0.714	1.188	0.198 (0.085)	0.020	0.214 (0.089)	0.016	1.188
Deeltijd klein	-0.085 (0.114)	0.454	-0.148 (0.121)	0.220	1.213	0.174 (0.119)	0.144	0.148 (0.126)	0.242	1.213
Geslacht			0.093 (0.080)	0.247	1.198			-0.023 (0.084)	0.782	1.198
Leeftijd			0.003 (0.004)	0.398	1.316			0.007 (0.004)	0.082	1.316
Kinderen			-0.141 (0.102)	0.167	1.263			-0.153 (0.107)	0.152	1.263
R <sup>2</sup>	0.001		0.011			0.011		0.028		
R <sup>2</sup> -change	0.001		0.010			0.011		0.017		
Adjusted R <sup>2</sup>	-0.003		0.002			0.007		0.019		
F-change (partieel)	0.287	0.751	1.843	0.138		3.099	0.046	3.228	0.022	

Tabel 6: Modelschattingen brede welvaartsfactor arbeid en vrije tijd (II) ( $N=774$ )

	<i>b</i> (SE)	Model 1		<i>b</i> (SE)	Model 2	
		OR	<i>p</i> *		OR	<i>p</i> *
Tevredenheid reistijd	1.263 (0.114)	3.535	<0.001	0.252 (0.507)	1.287	0.619
1 = Tevreden						
Deeltijd groot	0.224 (0.201)	1.251	0.264	0.092 (0.210)	1.096	0.661
Deeltijd klein	0.486 (0.333)	1.626	0.144	0.189 (0.354)	1.209	0.593
Geslacht				0.429 (0.200)	1.536	0.032
Leeftijd				0.017 (0.009)	1.017	0.066
Kinderen				0.164 (0.230)	1.178	0.477
Deviance (-2LL)	774.959			768.082		
$\chi^2$ -toets (LR)	2.979	( <i>df</i> =2)	0.225	6.877	( <i>df</i> =3)	0.076
Hosmer-Lemeshow	0.000	( <i>df</i> =1)	1.000	9.218	( <i>df</i> =8)	0.324

\*Wald-toets

**Wonen**Tabel 7: Modelschattingen brede welvaartsfactor wonen (I) ( $N_a=1014$ ;  $N_b=1032$ )

	Tevredenheid woning (A)					Tevredenheid woonomgeving (B)				
	Model 1		Model 2		VIF	Model 1		Model 2		VIF
	<i>b</i> (SE)	<i>p</i>	<i>b</i> (SE)	<i>p</i>		<i>b</i> (SE)	<i>p</i>	<i>b</i> (SE)	<i>p</i>	
A, B	8.279 (0.046)	<0.001	7.075 (0.209)	<0.001		7.901 (0.043)	<0.001	7.624 (0.198)	<0.001	
Deeltijd groot	0.124 (0.079)	0.119	0.032 (0.080)	0.686	1.133	0.125 (0.074)	0.095	0.084 (0.077)	0.275	1.130
Deeltijd klein	0.103 (0.115)	0.369	-0.119 (0.119)	0.316	1.180	-0.081 (0.107)	0.451	-0.161 (0.113)	0.155	1.178
Geslacht			0.246 (0.075)	0.001	1.142			0.135 (0.071)	0.058	1.136
Leeftijd			0.021 (0.004)	<0.001	1.357			0.004 (0.003)	0.190	1.350
Kinderen			0.044 (0.097)	0.652	1.287			0.007 (0.092)	0.943	1.282
R <sup>2</sup>	0.003		0.048			0.004		0.009		
R <sup>2</sup> -change	0.003		0.045			0.004		0.005		
Adjusted R <sup>2</sup>	0.001		0.043			0.002		0.004		
F-change (partieel)	1.368	0.255	15.804	<0.001		2.091	0.124	1.643	0.178	

Tabel 8: Modelschattingen brede welvaartsfactor wonen (II) ( $N=1021$ )

	Model 1			Model 2		
	<i>b</i> (SE)	OR	<i>p</i> *	<i>b</i> (SE)	OR	<i>p</i> *
Woontype 1 = Koop	2.195 (0.136)	8.983	<0.001	0.142 (0.514)	1.152	0.783
Deeltijd groot	-0.149 (0.225)	0.862	0.510	-0.144 (0.236)	0.866	0.541
Deeltijd klein	-0.627 (0.281)	0.534	0.026	-0.752 (0.306)	0.472	0.014
Geslacht				-0.184 (0.215)	0.832	0.394
Leeftijd				0.038 (0.009)	1.039	<0.001
Kinderen				0.900 (0.294)	2.460	0.002
Deviance (-2LL)	714.149			692.673		
$\chi^2$ -toets (LR)	4.612	( <i>df</i> =2)	0.100	21.475	( <i>df</i> =3)	<0.001
Hosmer-Lemeshow	0.000	( <i>df</i> =1)	1.000	7.795	( <i>df</i> =8)	0.454

\*Wald-toets

## Samenleving (sociale en maatschappelijke participatie)

Tabel 9: Modelschattingen brede welvaartsfactor samenleving (I) ( $N_a=633$ ;  $N_b=634$ ;  $N_c=630$ ;  $N_d=631$ )

Fysiek sociaal contact met:	Familie (A)			Buren (B)			Buurt (C)			Vrienden (D)		
	<i>b</i> (SE)	OR	<i>p</i> *	<i>b</i> (SE)	OR	<i>p</i> *	<i>b</i> (SE)	OR	<i>p</i> *	<i>b</i> (SE)	OR	<i>p</i> *
Deeltijd groot	-0.177 (0.171)	0.838	0.301	-0.096 (0.175)	0.908	0.581	-0.012 (0.163)	0.989	0.944	0.150 (0.166)	1.162	0.365
Deeltijd klein	-0.259 (0.246)	0.772	0.292	-0.115 (0.254)	0.891	0.649	-0.417 (0.239)	0.659	0.080	0.037 (0.240)	1.038	0.878
Geslacht	0.034 (0.163)	1.035	0.832	0.060 (0.167)	1.062	0.717	-0.034 (0.156)	0.967	0.830	-0.408 (0.159)	0.665	0.010
Leeftijd	-0.031 (0.008)	0.969	0.000	0.019 (0.008)	1.019	0.018	0.019 (0.008)	1.019	0.015	-0.012 (0.008)	0.988	0.132
Kinderen	0.236 (0.226)	1.267	0.295	-0.327 (0.224)	0.721	0.144	-0.323 (0.212)	0.724	0.128	0.345 (0.215)	1.412	0.108
Modelfit $\chi^2$ -toets (LR)	1041.52	( <i>df</i> =5)	0.008	1081.55	( <i>df</i> =5)	0.224	1301.91	( <i>df</i> =5)	0.056	1146.74	( <i>df</i> =5)	0.039
Goodness-of-fit												
- Pearson $\chi^2$ -toets	1045.86	( <i>df</i> =915)	0.002	985.70	( <i>df</i> =915)	0.052	995.51	( <i>df</i> =911)	0.026	897.03	( <i>df</i> =911)	0.623
- Deviance $\chi^2$ -toets	733.86	( <i>df</i> =915)	1.000	789.98	( <i>df</i> =915)	0.999	933.22	( <i>df</i> =911)	0.297	795.76	( <i>df</i> =911)	0.998
Nagelkerke $R^2$	0.03			0.01			0.02			0.02		
Test of parallel lines $\chi^2$ -toets (LR)	1030.34	( <i>df</i> =15)	0.739	1068.10	( <i>df</i> =15)	0.567	1279.92	( <i>df</i> =15)	0.108	1125.78	( <i>df</i> =15)	0.138

\* Wald-toets

Tabel 10: Modelschattingen brede welvaartsfactor samenleving (II) ( $N_a=633$ ;  $N_b=610$ ;  $N_c=596$ ;  $N_d=633$ )

Digitaal sociaal contact met:	Familie (A)			Buren (B)			Buurt (C)			Vrienden (D)		
	<i>b</i> (SE)	OR	<i>p</i> *	<i>b</i> (SE)	OR	<i>p</i> *	<i>b</i> (SE)	OR	<i>p</i> *	<i>b</i> (SE)	OR	<i>p</i> *
Deeltijd groot	-0.286 (0.227)	0.752	0.208	0.040 (0.174)	1.041	0.818	0.215 (0.195)	1.240	0.271	0.011 (0.177)	1.011	0.951
Deeltijd klein	-0.944 (0.390)	0.389	0.015	-0.098 (0.251)	0.906	0.695	-0.201 (0.270)	0.818	0.455	-0.023 (0.254)	0.977	0.927
Geslacht	-0.286 (0.221)	0.752	0.196	-0.405 (0.166)	0.667	0.015	-0.236 (0.184)	0.790	0.199	-0.285 (0.170)	0.752	0.093
Leeftijd	-0.036 (0.012)	0.965	0.003	0.014 (0.008)	1.014	0.102	0.022 (0.010)	1.022	0.025	-0.038 (0.009)	0.963	<0.001
Kinderen	0.402 (0.311)	1.494	0.197	-0.763 (0.222)	0.466	0.001	-0.546 (0.249)	0.579	0.028	-0.274 (0.249)	0.760	0.271
Modelfit $\chi^2$ -toets (LR)	614.61	( <i>df</i> =5)	0.001	1122.85	( <i>df</i> =5)	0.002	894.68	( <i>df</i> =5)	0.052	976.52	( <i>df</i> =5)	<0.001
Goodness-of-fit												
- Pearson $\chi^2$ -toets	984.92	( <i>df</i> =915)	0.054	905.79	( <i>df</i> =911)	0.542	899.49	( <i>df</i> =895)	0.452	903.13	( <i>df</i> =911)	0.567
- Deviance $\chi^2$ -toets	472.19	( <i>df</i> =915)	1.000	800.12	( <i>df</i> =911)	0.996	667.03	( <i>df</i> =895)	1.000	667.31	( <i>df</i> =911)	1.000
Nagelkerke $R^2$	0.04			0.03			0.02			0.07		
Test of parallel lines (-2LL)	600.46	( <i>df</i> =15)	0.514 <sup>a</sup>	1103.06	( <i>df</i> =15)	0.180	877.93	( <i>df</i> =15)	0.334 <sup>a</sup>	961.48	( <i>df</i> =15)	0.449

<sup>a</sup> (-2LL) De log-likelihood kan niet verder worden verhoogd na het maximale aantal stap-halveringen. ( $\chi^2$ ) De chi-kwadrat-statistiek wordt berekend op basis van de log-likelihood waarde van de laatste iteratie van het general model. De validiteit van de test is onzeker.

\* Wald-toets



Tabel 11: Modelschattingen brede welvaartsfactor samenleving (III) (N=726)

	Model 1			Model 2		
	<i>b</i> (SE)	OR	<i>p</i> *	<i>b</i> (SE)	OR	<i>p</i> *
Vrijwilligerswerk 1 = Nee	-0.440 (0.102)	0.644	<0.001	0.904 (0.480)	2.470	0.059
Deeltijd groot	0.109 (0.169)	1.115	0.521	0.098 (0.179)	1.103	0.585
Deeltijd klein	0.588 (0.230)	1.801	0.010	0.584 (0.247)	1.794	0.018
Geslacht				0.191 (0.165)	1.210	0.249
Leeftijd				-0.023 (0.008)	0.977	0.005
Kinderen				-0.917 (0.235)	0.400	<0.001
Deviance (-2LL)	980.595			960.822		
$\chi^2$ -toets (LR)	6.590	(df=2)	0.037	19.773	(df=3)	<0.001
Hosmer-Lemeshow	0.000	(df=1)	1.000	7.557	(df=8)	0.478

\*Wald

## Veiligheid

Tabel 12: Modelschattingen brede welvaartsfactor veiligheid (N=1008)

	Model 1			Model 2		
	<i>b</i> (SE)	OR	<i>p</i> *	<i>b</i> (SE)	OR	<i>p</i> *
Onveiligheidsgevoelens 1 = Ja	-1.010 (0.093)	0.364	<0.001	-0.969 (0.428)	0.379	0.023
Deeltijd groot	-0.041 (0.161)	0.960	0.797	-0.235 (0.169)	0.791	0.165
Deeltijd klein	0.224 (0.222)	1.251	0.312	-0.027 (0.237)	0.974	0.910
Geslacht				0.736 (0.154)	2.087	<0.001
Leeftijd				-0.006 (0.007)	0.994	0.414
Kinderen				0.068 (0.198)	1.071	0.729
Deviance (-2LL)	1174.268			1147.484		
$\chi^2$ -toets (LR)	1.263	(df=2)	0.532	26.784	(df=3)	<0.001
Hosmer-Lemeshow	0.000	(df=1)	1.000	4.767	(df=8)	0.782

\*Wald

**Klimaat**

Tabel 13: Modelschattingen brede welvaartsfactor klimaat (I) (N=574)

	Model 1		Model 2		VIF
	b (SE)	p	b (SE)	p	
Klimaatzorgen	7.046 (0.124)	<0.001	6.153 (0.606)	<0.001	
Deeltijd groot	0.861 (0.205)	<0.001	0.663 (0.217)	0.002	1.199
Deeltijd klein	0.348 (0.301)	0.248	0.048 (0.319)	0.881	1.208
Geslacht			0.527 (0.208)	0.011	1.182
Leeftijd			0.014 (0.010)	0.170	1.374
Kinderen			0.053 (0.284)	0.853	1.304
R <sup>2</sup>	0.030		0.043		
R <sup>2</sup> -change	0.030		0.013		
Adjusted R <sup>2</sup>	0.026		0.034		
F-change (partieel)	8.798	<0.001	2.558	0.054	

Tabel 14: Modelschattingen brede welvaartsfactor klimaat (II) (N<sub>a</sub>=499, N<sub>b</sub>=52)

Actief duurzaam in een:	Koopwoning (A)			Huurwoning (B)		
	b (SE)	OR	p*	b (SE)	OR	p*
Deeltijd groot	-0.051 (0.189)	0.950	0.786	-0.313 (0.739)	0.731	0.672
Deeltijd klein	0.179 (0.286)	1.196	0.532	0.401 (0.880)	1.493	0.649
Geslacht	-0.035 (0.184)	0.966	0.849	0.856 (0.661)	2.354	0.196
Leeftijd	0.024 (0.009)	1.024	0.010	0.070 (0.040)	1.073	0.084
Kinderen	-0.343 (0.244)	0.710	0.161	16.278 (0.000)	-	-
Modelfit $\chi^2$ -toets (LR)	959.126	(df=5)	0.193	65.880	(df=5)	0.095
Goodness-of-fit						
- Pearson $\chi^2$ -toets	790.868	(df=783)	0.415	68.860	(df=87)	0.924
- Deviance $\chi^2$ -toets	693.037	(df=783)	0.991	63.108	(df=87)	0.975
Nagelkerke R <sup>2</sup>	0.016			0.213		
Test of parallel lines (-2LL)	948.212	(df=15)	0.759	52.108	(df=5)	0.017

## Eindnoten

---

<sup>i</sup> Levensverwachting, educatie en (een degelijke) levensstandaard.

<sup>ii</sup> Wonen, inkomen, werk, samenleving, opleiding, klimaat, maatschappelijke participatie, gezondheid, levenssatisfactie, veiligheid en werk-privébalans.

<sup>iii</sup> Welzijn, materiële welvaart, gezondheid, arbeid en vrije tijd, wonen, samenleving, veiligheid en milieu.

<sup>iv</sup> Toelichting van de inkomenssituatie van een vaste werknemer.

<sup>v</sup> Verklaring van de werkgever dat deze de intentie heeft de werknemer in vaste dienst te nemen.

<sup>vi</sup> Vragenlijst die bij de start van het participeren aan het Panel van het FSP gevraagd wordt in te vullen.

<sup>vii</sup> Er kan gesproken worden van een noemenswaardige afwijking op het gebied van scheefheid als de waarde van de Skewness kleiner is dan -1 (linksscheef) of groter is dan 1 (rechtsscheef). Een verdeling wordt als plat gezien als de waarde van de Kurtosis (aanzienlijk) kleiner is dan 3, en gepiekt als deze (aanzienlijk) groter is dan 3.

<sup>viii</sup> Voor N-waarden zie bijlage 1, tabel 1.

<sup>ix</sup> Zie bijlage 2 voor een uitgebreide uitwerking van de regressieanalyses.